

51

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

anul V 1997

CONTRACTUL CU ROMÂNIA

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GHITĂ IONESCU

GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (Editor)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

**Fundația
Societății Civile**

President: DAN GRIGORE

Redacție:
Dan Pavel
(redactor șef adjunct)
Radu Dobrescu
Eduard Hellwig
Valentin Stan
Grafică:
Tomnița Florescu
Manager:
Alice Dumitrache

Acest număr este finanțat de:
**FUND FOR CENTRAL AND EAST
EUROPEAN BOOK PROJECTS**
Amsterdam
SOROS FOUNDATION
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.
Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Desktop Publishing
Fundația „Societatea Civilă”
Gabriela Gruia

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai
importanți oameni de afaceri, de intelectuali,
oameni politici și studenți.

Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se
creează imagine, se câștigă influență.

Un abonament la Sfera Politicii pe șase luni costă
37 000 lei cu taxe postale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its
equivalent in your country's currency (12 issues).
Please send checks only to: PO Box 22/212,
Bucharest, Romania

Include the following information: name, address,
institution, phone number.

Cont FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI

În atenția cititorilor:

Adresa Fundației Societatea Civilă este:

Intr. Grigore Alexandrescu, nr. 3, ap. 1

oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel. 210 75 69; fax: 210 75 69, 22 333 89

Tehnoredactare tel/fax: 725 04 09

Administrație tel.: 673 61 86, 610 59 90

Adresa noastră Internet: <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundația Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscop: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărdan 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Heltai 59
S.C. Slarm: București, str. Docenților 25

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni

Revista poate fi procurată și direct de la sediul
Fundației, Intrarea Grigore Alexandrescu nr. 3,
ap. 1, sector 1

Cuprins

2.	Editorial	Dan Oprescu	Care Contract? Care Românie?
4.	Contractul cu România	Rodica Chelaru	Între ambiții și împliniri
7.		Vladimir Pasti	Evoluția structurilor de putere în CDR
10.		Dan Pavel	Contractul cu Europa
14.		Emil Boc	Ordonanțele guvernului Ciorbea – necesitate și constituționalitate
18.		Sorin Ioniță	Apărind guvernul de Contractul cu România
21.	Interviu	Arend Lijphart în dialog cu Dan Pavel	Teoria democrației este o cunoaștere cu caracter practic
25.	Societatea civilă	Daniel Săulean	Filantropie și asociaționalism la români
32.	Anatomia comunismului	Document	Stenograma ședinței Biroului Politic al CC al PMR, 29 nov. 1961
34.	Actualitatea	Alexandru Gurău	Reforma și protestele sociale
38.	Politică internațională	Armand Goșu	Competiția pentru petrolul din zona Mării Caspice
44.		Cosmin Popa	Rusia și Iran către un nou parteneriat?
48.	Dosar Sfera Politicii	Adrian Marino	Cenzura în România. Schiță istorică (III)
53.	Dezbateri	Iulius Rostaș	Provocările democrației
55.	Reviste de știință politică	Andra Lăzăroiu	Commentaire și Politique étrangère
57.	Cărți și autori	Cristina Petrescu	Adam Michnik, <i>Scrisori din închisoare</i> și alte eseuri
		Oana V. Suciu	Ralph Dahrendorf, <i>Conflictul social modern.</i> <i>Eseu despre politica libertății</i>
		H. Stănculescu	François Brune, <i>Fericirea ca obligație.</i> <i>Eseu despre standardizarea prin publicitate</i>
64.	Semnale		

Ce Contract? Care Românie?

DAN OPRESCU

Sistemele politice moderne, întrucât se bazează pe alegeri libere, stabilesc neîncetat "contracte" între guvernanți și guvernați; dar și între potențialii guvernanți (i.e.: oamenii politici aflați, la un moment dat, în opoziție) și potențialii guvernați (i.e.: alegătorii și familiile lor). Numai cei foarte naivi își pot imagina că asemenea contracte ar fi contracte în înțelesul comercial al cuvântului, cu obligații reciproce și termene stricte, cu sancțiuni în caz de nerespectare a "obligațiilor contractuale" etc. Într-ale politicii, așa-zisele contracte au mai degrabă un caracter metaforic și tacit, iar scadența lor vine, de cele mai multe ori, la următoarele alegeri.

Se poate întâmpla însă ca, din pricina lipsei de educație democratică a alegătorilor dintr-o țară sau alta, oamenii politici să prezinte contractul în termenii unui contract comercial, spre a se face mai lesne înțeleși de către public (las la o parte posibilitatea ca oamenii politici înșiși să nu posede suficiente cunoștințe de funcționare a democrației...). Așa s-a întâmplat în anul electoral 1996 în România, când – întâi la alegerile locale, apoi și la cele generale și prezidențiale – candidații CDR și-au intitulat setul de promisiuni electorale "Contractul cu Bucureștenii" și, respectiv, "Contractul cu România". Cum alegerile au fost câștigate în 1996, în amândouă ocaziile, de către CDR (& Co.), n-au lipsit persoanele – dar mai cu seamă jurnaliștii – care să presupună că, de acum încolo, programul electoral de guvernare al coaliției la putere ar fi identic cu programul electoral intitulat (metaforic) "Contractul cu România". Iluziile își au farmecul lor, în calitate de iluzii, dar a le confunda cu realitatea ne-ar expune la repetate dezamăgiri.

Așa și cu Contractul cu România. În realitate, adevăratul contract electoral al pe-atunci-opoziției democratice a fost promisiunea de a-i înlocui pe PDSR-iști de la conducerea treburilor țării. Tocmai în virtutea acestui contract tacit a votat electoratul în al doilea tur de scrutin împotriva lui Ion Iliescu și în favoarea lui Emil Constantinescu. Cu alte cuvinte, esența contractului tacit (și veritabil) cu electoratul a

fost în primul rând una negativă, determinată de exasperarea unei bune părți a populației de evidentă inepție politică a diferitelor guverne iliesciene, culminând cu guvernul Văcăroiu. Adevărul este că lumea se săturase de promisiunile PDSR, iar urgența întâi apăsătoare a fi primirea clasei politice aflate la putere.

Abia într-al doilea rând se poate socoti că acel tacit/real contract al pe-atunci-opoziției cu electoratul conținea și elementul de a porni, în sfârșit, reformarea structurală a economiei românești. Nu numai că acest "al doilea rând" era un termen mai slab decât cel dintâi (ce se prezenta drept esențial, drept cauză majoră a câștigării alegerilor de către forțele democratice aflate în afara PDSR), dar moliciunea înțelesului său politic a fost repede confirmată de prezența în noua coaliție guvernamentală a PD. Partidul Democrat și Petre Roman au reprezentat un fel de garanție că noua societate, prosperă, întemeiată pe o economie competitivă, de piață, va lua naștere "fără dureri" din punct de vedere social și salarial. Mai mult încă, pot spune că mandatul tacit pe care electoratul l-a dat în 1996 actualilor guvernanți a fost, întâi de toate, unul politic (mai precis: unul negativ-politic) și foarte puțin sau deloc unul economic și social.

Și Ion Iliescu a avut un contract cu românii (cel puțin cu cei care l-au votat în 1990, 1992 și 1996), iar principala prevedere o constituia o contradicție în *ad-fect*: prosperitate, fără reforme structurale. Succesul evident al acestui slogan – niciodată pronunțat ca atare, însă întotdeauna presupus ca fiind esențial – l-a reprezentat durata celor șapte ani "slabi", pe parcursul cărora guvernanții nu au făcut decât să amâne scadențele economice și sociale. Sub pretextul gradualismului, structura aberantă – ce-i drept, moștenită de la comunism – a economiei românești a continuat să subziste, prin intermediul subvențiilor directe și/sau mascate de la buget. Cu alte cuvinte, au fost penalizați, printr-o impozitare excesivă, tocmai întreprinderile și întreprinzătorii care au știut să aibă profit și au fost recompensați, prin subvenții, cei care n-au fost competitivi – și nici nu au cum să fie, pentru că însăși exis-

tența lor ca "agenți economici" nu se datorează unor considerente economice, ci doar unora politice, de prestigiu etc. din perioada comunistă. Această amânare a scadențelor n-a fost doar o amânare, întrucât subvenționarea nonperformerilor a însemnat și compromiterea, cel puțin parțială, a re tehnologizării și eficientizării celor competitivi; în loc să fie utilizat pentru investiții în acele sectoare ale economiei în care România are un oarecare avantaj comparativ, capitalul subtilizat de stat prin intermediul impozitelor (pe profit, pe salarii, TVA etc.) a ajuns să fie un simplu balon de oxigen spre reanimarea temporară a unor dinozauri. Este foarte limpede că nu dinozaurii propriu-ziși erau interesați pentru iliescieni, ci potențialul electoral pe care acești dinozauri îl reprezentau: masele muncitorești – de ordinul sutelor de mii de oameni, dar la care se adaugă și familiile respective – sînt, în principiu, nereciclabile, iar calificarea lor este, oricum, precară. De aceea, ele au sprijinit inițial (adică, vreme de șapte ani) retorica paternalistă și practica antireformistă a succesivelor grupuri iliesciene aflate la putere. Iar foștii guvernanți (dintre care unii sînt și actuali guvernanți) au căutat să cultive pe o bază clientelară tocmai asemenea mase muncitorești, a căror pondere electorală nu poate fi neglijată de nici un om politic din România.

Politicește, problema actuală a țării s-ar putea pune astfel: cîtă vreme mai poate fi amînată reforma, iar cei aflați la putere să rămînă acolo? Judecînd după experiența celor șapte ani de după Decembrie 1989 (dar ținînd seamă și de experiența ultimilor zece ani de cearșism), răspunsul este: încă multă vreme, cu condiția ca amînarea și reamînarea scadențelor să fie însoțită de o demagogie corespunzătoare, iar străinătatea să fie convinsă să pună aici ceva bani spre a fi consumați (eventual, sub șantajul unei explozii sociale de tip albanez, ori agîtînd fantoma unor posibile conflicte interetnice, ori căutînd să se sperie Occidentul cu spectrul unui flux incontrollabil de români părăsindu-și spațiul carpato-danubiano-pontic etc.).

Pe de altă parte, cîndva, cineva vă trebui să achite toate scadențele și toate datoriile, iar acest "cineva" nu este altul decât populația României. Cu cît reforma se va produce mai repede și va fi mai radicală (așa-numita terapie de șoc), cu atît redresarea și, apoi, relansarea economică va fi mai rapidă. Costurile sociale vor fi cu necesitate imense, deoarece structura economiei românești (dar îndeosebi a industriei) este una aberantă, chiar după standardele est-europene

sau/și ex-sovietice; ca atare, o creștere semnificativă a ratei șomajului ar fi cea mai sigură dovadă că în România s-a declanșat reforma cea adevărată.

Este absolut inadmisibil ca România să aibă cam aceeași rată a șomajului precum Statele Unite ale Americii, o rată de două ori mai scăzută decît a Franței, de trei ori mai scăzută decît a Italiei, de patru ori mai scăzută decît a Spaniei sau de opt ori mai scăzută decît a Republicii Sud-Africane. Ar mai fi de adăugat că nici una dintre țările pomenite mai sus nu are o structură economico-industrială la fel de proastă ca a României. Se prea poate ca o structură similară să aibă Rusia, dar acolo resursele naturale sînt cu totul altele, iar importanța strategică a Rusiei va fi covîrșind orice (sau aproape orice) considerente strict economice. Mă aventurez să spun că, pentru România, o rată a șomajului de 25% n-ar fi nici exagerată, nici ceva de speriat; dimpotrivă, ar fi ceva de dorit, semnalizînd începutul restructurării reale. Dar, pentru aceasta, este nevoie de guverne și de oameni politici de sacrificiu (ca în Polonia, de pildă), iar nu de persoane – guvernanți și guvernați, deopotrivă – ce vor să fie și cu slănină-n pod, și cu buzele unse. Nu șomajul propriu-zis înspăimîntă oamenii, ci gîndul că a fi fără slujbă (la stat) înseamnă să nu mai aparții de structura paternalistă moștenită de la comunism. Nu greutățile reale ale șomajului "sparie gîndul", ci mai cu seamă dificultățile imaginate; iar imaginarul tranziției este cel moștenit de la comunism. Răfuiala reformei cu cei care i se opun trebuie să reprezinte, mai întâi, eliminarea sechelelor comuniste, atît a celor din economie, cît și a celor din mentalitatea celor mai mulți oameni. În această privință, nici un contract politic nu poate garanta nimic; ceea ce se cuvine făcut, și încă repede, este să se dea drumul la reformă, sperînd că oamenii se vor adapta și se vor schimba. Altminteri, o să dureze încă cel puțin două generații să agonizăm la porțile lumii civilizate. □

DAN OPRESCU — graduated and took his Ph.D. from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. He is a founding member of Group for Social Dialogue, Senior Associate Member (1990-1991) at St. Anthony's College, Oxford University, U.K., and Civil Society Program Director at Soros Foundation for an Open Society, Bucharest.

Între ambiții și împliniri

RODICA CHELARU

Contract with Romania was instrumental for an electoral succes of Democratic Convention from Romania (CDR), because of an original combination between a political programme and popular desires, long time revendicated. Even if CDR is now in power (in a large parliamentary and governmental coalition) there are some serious obstacles for the Contract. Burocracy is the most serious one, especially because of its controle on state institutions, supposed to carry on reform. Another obstacle is collective mentality. Some of the obstacles are quite the problems Contract with Romania addressed: their origin and persistence have a history of decades. Potential beneficiaries of the Contract (peasants, foreign and local investors) are dissatisfied with the new legislation, result of negotiations with coalition partners.

Ca formulă electorală, Contractul cu România a surprins prin caracterul insolit și curajos. Ceea ce i-a asigurat și succesul, aducând la putere CDR și pe liderul ei, Emil Constantinescu, după alegerile din noiembrie 1996. Spunem formulă insolită, deoarece CR este un hibrid între schița unui program politic și o seamă de năzuințe populare, clamate îndelung, apăsând pe umerii fiecăruia. Cele 20 de puncte care compun CR țin-tesc spre "perechi" clasice deja: țărani și pământul (titlurile de proprietate), vîrstnicii și pensiile, tinerii și locuințele, patronii și impozitele.

Surprinde, așadar, că nu a fost adoptată titlatura "Contractul cu Românii", fiindcă ei sînt în definitiv beneficiarii înțelegerii politico-electorale cu CDR. Precedentul exista deja din alegerile locale, cînd candidatul de atunci la Primăria Capitalei, Victor Ciorbea, încheiase Contractul cu Bucureștenii.

Homo biocraticus – redutabil adversar al Contractului cu România

Scopul de căpătîi al CR este ca, aplicînd măsurile propuse, românii să ajungă să trăiască mai bine. Așadar, ei sînt obiect și deopotrivă subiect. Există o categorie care, vrînd-nevrînd, este angrenată în realizarea prevederilor CR: funcționarii publici, menționați explicit la punctul 15/2 din CR.¹ De la director în minister la cititorul de contor, funcționarul public populează un univers special: birocrația. Dar absența unei legi privind răspunderea ministerială și statutul funcționarului public constituie o serioasă stavilă în calea

reformelor economice, sociale și morale prevăzute în Contract. Cînd l-au întocmit, creatorii lui trebuie să fi avut în vedere acest amănunt. Se pare însă că ei nu au știut totuși nici ce înseamnă de fapt *homo biocraticus* și nici în cît de multe exemplare s-a clonat el. Dacă ar fi cunoscut profunzimile și întinderea fenomenului, mentalitățile acestei categorii cu totul aparte, inițiatorii CR nu ar mai fi stabilit termenul atît de ambițios, de 200 de zile, pentru împlinirea promisiunilor. Aici ar fi o primă explicație posibilă a întârzierilor evidente față de termenul propus, chiar dacă președintele Emil Constantinescu rămîne ferm pe poziție și susține, alături de primul-ministru Victor Ciorbea, că bună parte din cele 20 de puncte au fost deja îndeplinite.²

A doua posibilă explicație a unui eșec parțial ce devine tot mai clar se află în mentalitatea românilor. Contractul păcătuiește de două ori în acest sens. O dată, fiindcă oferă practic un cec în alb populației, fără să pară că a luat în calcul și riscul ca el să nu fie onorat. Dacă nu ar fi avut acest titlu, Contractul cu România ar fi putut fi considerat o creație occidentală datorită prevederilor și termenului său atît de ambițios. Nu este mai puțin adevărat că, procedînd în acest fel, creatorii CR au lansat practic o provocare românilor, invitîndu-i să lase de-o parte moleșelea ori indiferența și să lucreze cu spor pentru propria lor pro-pășire.

Paradoxal, poate, dar inițiatorii Contractului greșesc pentru a doua oară fiindcă, în realitate, nu-i implică pe români direct și semnificativ în realizarea celor 20 de puncte. Se pretinde că doar o mîna de oameni, conducătorii, va duce totul la bun sfîrșit.

Altfel spus, un soi de centralism în locul unei democrații participative de tip elvețian. Ceea ce poate sugera și un orgoliu considerabil al celor care vor să își asume o răspundere uriașă. Liderii CDR afirmă și în timpul campaniei electorale, și după aceea, că este vremea ca populația să nu se mai sacrifice. Singurii care vor face sacrificii vor fi conducătorii politici.³

Dar, orice s-ar spune, prin natura sa, Contractul cu România este pînă la urmă o sumă de sacrificii. Fiindcă altă cale nu este. De pildă, cum pot spori fondurile bugetare pentru cultură, învățămînt, sănătate, cercetare – domenii vitregite atîta amar de vreme – dacă banii sînt puțini? Și sînt puțini deoarece problemele economice sînt copleșitoare. Apoi, contrar unor opinii siropoase-naționaliste, românii au pierdut bunele obiceiuri de a munci cu rîvnă, de a-și pune mintea la contribuție, inventînd noi meserii, nu metode tot mai abile de a șterpele de pe la vecini, din avutul public sau de a-și păcăli mereu semenii. Furatul căciulii rămîne, totuși, una din bolile naționale greu de tratat. Fără a renunța la mentalitatea lui "se poate și așa" sau "mie cine-mi mai dă?" nici un program – nici măcar un plan Marshall – nu are sorți de izbîndă.

O a treia explicație posibilă privind insuccesul parțial al CR se găsește chiar în caracterul său de program politic depășind tiparele cunoscute. CR tratează aproape toate problemele dureroase ale românilor, care nu există de ieri-de azi: sărăcia, lipsa de civilizație, criza de locuințe, infrastructura catastrofală.⁴ Soluțiile pe care le oferă sînt în majoritate legislative, adică teoretice. Așa se face că liderii CDR susțin apăsător că prevederile din Contract au fost îndeplinite aproape în totalitate. Dar, din punct de vedere practic, în realitatea imediată, lucrurile se află abia la început. De pildă, guvernul a emis ordonanțe de urgență – intrate deja în vigoare – privind starea țărînimii. De la 1 iulie a fost suspendat pînă în anul 2000 impozitul agricol, ceea ce înseamnă un minus de 88 miliarde lei anual la veniturile bugetului de stat. O sumă aparent derizorie. Dar ea capătă o semnificație aparte dacă ținem cont de "foamea" bugetară. Apoi, alte cîteva hotărîri ale cabinetului Ciorbea au reparat o situație halucinantă: mii de țărani aveau o "pensie" de cîteva zeci de lei fiindcă, dragă-Doamne, nu munciseră destul în fostele CAP-uri sau fiindcă luptaseră pe frontul de Est împotriva sovieticilor... Începînd din februarie a.c. a fost constituit fondul de pensii pentru

agricultori și au fost luate cîteva măsuri precise de protecție socială pentru invalizii de război și pentru alți asistați social.⁵ Vitală și îndelung așteptată, legea asigurărilor sociale de sănătate a fost și ea adoptată de curînd. Are însă un mare defect: intră în vigoare abia de anul viitor, fiindcă deocamdată nu sînt destui bani de la buget. Or, pentru omul de rînd contează ziua de azi. Pînă mîine se pot întîmpla multe...

Țăranii – categorie privilegiată?

S-ar părea că în Contractul cu România există o categorie socială oarecum privilegiată, socotind după măsurile substanțiale ce-i sînt destinate: țărînimia. Lumea satelor se bucură, de fapt, de o atenție specială în primele patru puncte ale CR, iar motivele țin de domeniul evidenței. Așa cum menționam mai sus, pensiile agricultorilor au sporit deja. Rămîne însă problema de căpătîi: pămîntul. Promisiunile CDR nu au fost îndeplinite, fiindcă și acum Legea fondului funciar continuă să producă efecte negative. Un sfert din proprietarii de drept nu și-a primit titlurile.⁶ Sute de mii de procese pentru pămînt în desfășurare de ani de zile înseamnă tot atîtea litigii provenind din ambiguitatea legii. Dar și modul defectuos de aplicare, din vina funcționarilor și a mentalităților. Fostele moșii devenite IAS-uri sau gospodării de partid sînt la locul lor și astăzi, deși trebuiau împărțite în limita celor 200 de zile.⁷ Țăranii nu au fost încă despăgubiți pentru bunurile luate cu japca în timpul colectivizării. Pădurile și islazurile nu au revenit încă la proprietarii lor de drept.

Contractul atacă așadar frontal una din cele mai vechi probleme: proprietatea în general, cea funciară în special. Dacă în cele 200 de zile nu s-a făcut mare lucru, este vina partidelor din coaliția guvernamentală și, implicit, a parlamentarilor lor. Intențiile PNȚCD au fost zădărnicate de PD. Ele guvernează însă împreună și, ca atare, răspund solidar. Lungi și interminabile discuții au degenerat în scandaluri politice dintr-un motiv pe cît de simplu, pe atît de ocultat de către protagoniști: interesele economice. Electoral vorbind, PD se bazează mult pe specialiștii din agricultură, dintre care unii au devenit negustori de grîne, alții mari arendași. Și, desigur, politicieni la nivel local sau central. În schimbul sprijinului lor politic, ei au pretenția să-și păstreze privilegiile postrevoluționare asupra pămîntului. PNȚCD are ca bază electorală im-

portantă țărâniea, și el i-a promis că problema pământului se va rezolva. Acum i se oferă explicații. Dar țărânul nu are nevoie de explicații. El vede doar că mai-marii zilei nu se țin de cuvânt. Aruncând vina unul spre altul, nici PNȚCD, nici PD nu ies din impas. Când CDR a acceptat să coexiste la guvernare cu PD, trebuie să-și fi asumat toate riscurile. Inclusiv pe cel de a trebui să închidă ochii când partenerii au anumite interese de susținut. Observație valabilă, de altfel, pentru toate partidele din coaliție. În această dispută – poate cea mai serioasă din câte s-au petrecut – a fost nevoie de intervenția președintelui Emil Constantinescu spre a calma spiritele încinse de modificările la Legea fondului funciar. Soluția de compromis – debaterile s-au amânat pînă la toamnă, când, foarte probabil, zarva se va isca din nou.

Într-o fundătură similară s-a împotmolit și intenția de a-i sprijini pe investitorii autohtoni. Promisiunea privind reduceri de impozite pe profit reinvestit și, într-un sens mai larg, pe veniturile populației, a rămas pe hîrtia Contractului cu România. Bunele intenții au fost și aici zădărnicate de inevitabile dispute între partenerii de coaliție. Apoi, de constrîngerea impusă de FMI ca veniturile bugetare să fie garantate, iar deficitul să nu sporească peste un anumit prag convenit de comun acord. Să nu fi știut inițiatorii CR de existența acestor condiționări, arhicunoscute din anii anteriori? Sau au considerat realitatea mai roz decît era? Din primele declarații ale liderilor coaliției, imediat după ce au preluat efectiv puterea, rezultă că a doua variantă este cea mai probabilă. Ceea ce nu-i scutește însă de răspunderea neîmplinirilor, fie doar pentru o concepție utopic-fantezistă asupra realităților românești.

Dincolo de observațiile critice, inerente oricărui demers de o asemenea anvergură, se cuvin subliniate originalitatea și curajul celor care au gîndit și au pus în aplicare Contractul cu România. Suita de hotărîri guvernamentale adoptate deja, de legi – e drept, puține încă – intrate în vigoare, numărul mare de proiecte prezentate pentru fiecare punct din CR dovedesc interesul, seriozitatea liderilor CDR pentru realizarea promisiunilor. Din păcate, nu este de ajuns. Unele vor mai avea încă de așteptat. Perspectivele par atrăgătoare, fiindcă bună parte din Contract este inclusă în programul de guvernare al cabinetului Ciorbea. Lucru

care a și făcut posibilă împlinirea unor intenții. Liderii CDR nu trebuie să aplice nici politica struțului, vîrînd capul în nisip cînd sînt criticați aspru pentru insuccese, dar nici să-și aroge mai multe merite decît au în realitate, căzînd pe panta vanităților. Întotdeauna ele se dovedesc deșarte, iar rezultatul alegerilor de anul trecut stă mărturie. Asumîndu-și bărbătește un eșec parțial, liderii CDR vor face astfel dovada unui nou examen de maturitate politică. □

NOTE:

1. Contractul cu România, revista 22, nr. 26, 1-7 iulie 1997.
2. Vezi presa din 27 iunie, după conferința de presă comună Emil Constantinescu-Victor Ciorbea.
3. Vezi presa din perioada campaniei electorale și afirmațiile domnului Constantinescu la TVR, cu prilejul ultimelor confruntări televizate între candidații la Președinție.
4. Contractul cu România, revista 22.
5. Idem, punctele 2/4 și 4.
6. Idem, punctul 1.
7. Idem, punctul 2/1.
8. Idem, punctele 12 și 13.

RODICA CHELARU – studied philology at the Department of French Language, University of Bucharest. Currently, she is journalist, correspondent of BBC.

Evoluția structurilor de putere în CDR

VLADIMIR PASTI

This is a new perspective on the Contract with Romania, which is the best expression of profound political transformations that opposition undergone since 1990. First of all, most of the radical calls were erased, and pragmatism substituted ideology. That means radical groups are not dictating anymore inside Democratic Convention from Romania. This power shift before elections had its benefits after, when those pragmatic groups occupied the most important positions within government, from cabinet to presidency.

Un program electoral poate fi judecat, după ce campania electorală s-a terminat, în mai multe feluri. El poate fi privit ca un angajament politic și atunci accentul va cădea pe controlul modului și măsurii în care au fost îndeplinite prevederile lui. Vom afla în acest fel mai multe lucruri despre guvernarea care a urmat alegerilor și, eventual, în ce măsură trecerea de la postura de candidat la cea de ales modifică viziunea politicianilor asupra realității. Poate fi considerat doar un instrument de tehnică electorală și atunci accentul va cădea pe analiza eficienței sale, eventual în comparație cu alte metode și tehnici de influențare a voturilor. Rezultatele vor da, atunci, seamă cu privire la profesionalismul echipelor tehnice ale campaniei electorale. Or, "Contractul cu România", principalul document politic de uz electoral al Convenției Democratice în alegerile din toamna lui 1996, a fost deja analizat din aceste perspective, iar concluziile sînt cunoscute.

Mai întîi, efectul său electoral s-a dovedit a fi mediocru. De altfel, în întreaga strategie a campaniei electorale purtate de CDR, Contractul s-a dovedit, pînă la urmă, a fi un element dificil de integrat și mai degrabă stînjenitor. Elaborat cu mult înaintea declanșării campaniei electorale, Contractul avea ca idee centrală descrierea unei "bune guvernări", ulterioară cîștigării alegerilor de către Convenție. Dimpotrivă, mai adaptată la realitatea imediată, campania electorală s-a axat pe ideea schimbării guvernării existente – a politicianilor, ca și a oamenilor. Această a doua strategie a dominat campania electorală a CDR, axată pe criticarea guvernării PDSR și a lipsei de credibilitate a promisiunilor de schimbare făcute de un președinte în funcțiune șapte ani de zile. În final, ea s-a dovedit cîștigătoare. Un sondaj publicat între cele două tururi ale

alegerilor prezidențiale a evidențiat că, deși electoratul continuă să aibă o imagine mai bună, ca politician, despre președintele în funcțiune, Ion Iliescu, va vota totuși cu principalul său contracandidat, Emil Constantinescu, tocmai pentru a provoca schimbarea.

Ca element de tehnică electorală, Contractul nu a împlinit așteptările. De altfel, majoritatea promisiunilor sale se adresează tocmai acelor categorii de electorat care și în 1992 și în 1996 au votat mai puțin cu CDR și cu candidatul său la președinție – populația rurală, pensionarii, categoriile mai sărace și defavorizate etc. În schimb, a creat PDSR-ului posibilitatea de a ataca CDR pe tema demagogiei politice, sprijinit și de insuficienta fundamentare tehnică (economică și financiară) a promisiunilor din Contract. Deși mai bine pregătit decît Contractul, atacul nu a avut eficiență tocmai pentru că miza alegerilor nu era de a alege între cum se va guverna în viitorii patru ani, ci între cine o va face.

Nici ca angajament politic Contractul nu a supraviețuit o vreme mai îndelungată. De altfel, imediat după instalarea noului guvern, contactul cu realitatea dură a situației economice generale și a resurselor financiare de care dispunea guvernul a amînat sine die orice referire la Contract. Noua opoziție s-a străduit să facă din nerealizarea promisiunilor din Contract un eveniment politic major. Sigur că aritmetica parlamentară nu permitea o răsturnare de guvern, dar opoziția se legăna cu iluzia că măcar va reuși să întoarcă opinia publică în defavoarea guvernării și că va compromite credibilitatea CDR, incapabilă, desigur, să respecte promisiunile făcute. Or, campania electorală declanșată de opoziție la împlinirea celor 200 de zile de guvernare a fost un eșec total. Opinia publică a ră-

mas total neinteresată de evaluarea promisiunilor unei campanii electorale de care o despărțeau deja șase luni de zile. Singurii care au luat în serios presupusa amenințare legată de Contract au fost liderii CDR. Aceștia au adoptat cea mai proastă atitudine posibilă: aceea de a convinge lumea că și-au respectat promisiunile contractate, după o tehnică foarte asemănătoare celei a guvernului Văcăroiu care se străduia, cu ajutorul statisticilor și a rapoartelor, să convingă populația că România anulului 1996 arată mai bine decât cea a anului 1992. Or, în momentul în care președintele Constantinescu "raporta", la rândul său, îndeplinirea Contractului, în România producția industrială scăzuse cu 10% față de anul precedent, salariul mediu real pe economie cu ceva mai mult, inflația rămânea relativ ridicată, șomajul era în creștere, iar sectorul privat își înjumătățise numărul întreprinzătorilor. Să mai vorbești despre extinderea telefoniei la sate, la o populație ale cărei venituri bănești oscilează între 30 și 50 de dolari pe lună, în condițiile în care Romtelecom majorase tarifele convorbirilor telefonice cu mai mult decât dublu, era mai degrabă o ironie involuntară. Expirarea termenului de 200 de zile prevăzut în Contract, precum și solemnitatea depășirii lui, a trecut mai degrabă neobservată de opinia publică, iar Contractul a devenit istorie. El va mai fi dezgropat doar în următoarea campanie electorală, ca prilej de atac al actualei guvernări, cu efecte care vor depine mult mai mult de circumstanțele politice și sociale ale momentului decât de conținutul său.

Importanța reală a Contractului rămâne însă alta. El reprezintă cea mai bună ilustrare a unei profunde transformări prin care a trecut opoziția politică din 1990 până în momentul alegerilor din 1996, transformare care se concretizează în principalele caracteristici ale actualei guvernări. Este suficient să comparăm Contractul, ca document ideologic de data aceasta, cu "Proclamația de la Timișoara" din 1990, de exemplu, pentru a vedea imediat cât de mult s-a transformat viziunea politică a CDR, în ciuda faptului că principalele personaje politice ale acesteia s-au schimbat destul de puțin. Este limpede că, sub presiunea eșecurilor înregistrate în 1990, 1992 și în prima parte a guvernării Văcăroiu (1992-1995), cei care alcătuiesc acum CDR au evoluat, iar faptul că "Contractul cu România" permite evidențierea direcțiilor acestei evoluții îl face un document mult mai relevant din punct de vedere sociologic decât politic sau electoral.

Ca sursă pentru analiza sociologică, "Contractul cu România" este important prin trei lucruri. Mai întâi, prin ceea ce nu conține, adică prin ceea ce a mai fost preluat în Contract. Apoi, prin două dintre lucrurile pe care le conține. Unele dintre ele reprezintă promisiuni adresate nu electoratului, ci grupurilor de presiune cele mai puternice din interior. Celelalte reprezintă promisiuni făcute acelei părți din electorat ale cărei voturi CDR intenționa să le atragă.

Cea mai importantă componentă a vechiului program politic la care CDR a renunțat în "Contractul cu România" este lupta împotriva comunismului și a neocomunismului, componentă esențială până atunci și care a avut soarta ciudată de a fi fost cel mai credibil set de lozinci politice pe plan extern și cel mai păgubos pe plan intern. Renunțarea la grupul de revendicări cu caracter justițiar pentru persecuțiile vechiului regim comunist și pentru profitorii acestuia, trecerea sub tăcere a oricăror intenții de organizare a vreunui proces al comunismului etc., toate acestea indică că, în CDR, au avut loc, nu cu multă vreme înaintea alegerilor, importante reasezări ale forțelor politice. Mai întâi, că grupurile care reprezentau aceste interese și obiective, de la foștii deținuți politici și până la intelectualitatea radicală, pierduseră poziții importante în structura de putere a Convenției. Asta s-a văzut și mai târziu, o dată cu declanșarea conflictelor din AFDP, și a devenit o certitudine după victoria în alegeri, când nici cei mai bine plasați dintre reprezentanții acestor grupuri nu au mai contat în ecuația puterii.

Procesul de restructurare a puterii în CDR, așa cum îl ilustrează Contractul, este însă mai larg. Contractul nu numai că nu conține deloc aceste revendicări, dar el nu conține aproape nici un fel de obiective întemeiate pe ideologie politică. Una dintre cele mai mari griji ale autorilor a fost de a prezenta Contractul ca pe o listă de obiective exclusiv economice și sociale. Lozinca implicită a acestuia este "vom guverna în așa fel încât viața tuturor românilor să se îmbunătățească". În acest context – clar și aparent complet neutru din punct de vedere politic – este strecurat, tot în formă de obiective economice și sociale aplicabile întregii populații, un foarte mic, dar precis set de obiective politice. Ele sînt trei.

1. Împărțirea pământurilor IAS-urilor la o mulțime de categorii defavorizate din mediul rural, plus

"altor persoane îndreptățite", eufemism sub care se ascunde obiectivul politic al restituirii proprietăților naționalizate după 1947. În aceeași categorie intră și "promisiunea" prin care vor fi înapoiate pădurile și izlazurile "proprietarilor de drept", formulă care în nici un caz nu-i desemnează pe cei avînd drepturi legale – conform legii în vigoare –, ci, eventual, drepturi morale asupra acestora.

Aceste promisiuni ale Contractului nu se adresează unui electorat pe care CDR vrea să-l cîștige în campania electorală. Ele sînt angajamente față de sine însăși; mai precis, față de acel grup de presiune din interiorul PNȚCD pentru care principalul obiectiv politic al preluării puterii este restituirea proprietăților. De altfel, bătălia pentru obținerea acestei restituiri a început imediat după formarea noului parlament, din inițiativa unui grup de parlamentari PNȚCD și, în ciuda angajamentelor luate în campania electorală, s-a extins asupra tuturor proprietăților – pămînturi și case deopotrivă.

2. Al doilea grup de presiune căruia i s-a acordat satisfacție prin Contract îl reprezintă marii întreprinzători autohtoni, puternic mai ales în PNL. La el se referă promisiunea nr. 12 din Contract, care prevede "diminuarea pînă la anulare" a impozitului pe profitul reinvestit, și nr. 13, referitoare la reducerea impozitului pe venituri (nu numai pe salarii, ci și pe profit sau cîștigurile de capital).

3. Al treilea grup de presiune, risipit probabil în toate partidele alianței, dar suficient de puternic pentru a-și impune revendicarea, este cel la care se referă promisiunea nr. 18, care dă speranțe de reconsiderare a "județelor și localităților abuziv desființate". Un proiect de lege de acest tip a fost elaborat de parlamentari CDR după alegeri și mai zace încă prin sertarele fără fund ale acestuia.

Faptul că aproape tot restul Contractului este orientat spre atragerea fără rezerve sau discriminare de alegători sau de aliați (de exemplu, sindicatele), dovedește existența în CDR a unui grup fără o orientare ideologică clară, care ar putea la fel de bine să fie etichetat ca "pragmatic" sau ca "oportunist", dar foarte hotărît ca mai întâi să preia guvernarea, urmînd să vadă după aceea cum va guverna. Este grupul care, după alegeri, a cîștigat cea mai importantă parte din putere și al cărui reprezentant central este președintele Emil Constantinescu.

La nouă luni de la preluarea puterii și la mai mult de un an și jumătate de la redactarea "Contractului cu România", această distribuție a puterii în CDR continuă să evolueze. Grupurile care au obținut satisfacție în redactarea Contractului, foarte active imediat după alegeri, nu s-au bucurat deloc de succes și în ceea ce privește obiectivele. Inițiativele legislative menite să le dea satisfacție au fost, prin diferite metode, amîinate sau trecute pe linie moartă. În același timp, puterea reală se deplasează tot mai mult în favoarea grupului pragmatic care a găsit în birocrăția de stat un aliat mult mai puternic decât vechii tovarăși politici. De aceea, adevărații mulțumiți de neîndeplinirea Contractului cu România trebuie căutați nu în rîndul opiniei publice, ci chiar în interiorul CDR. □

VLADIMIR PASTI – graduated from the Faculty of Sociology, University of Bucharest. He is Member of the Group "A Future for Romania".

JOSÉ ORTEGA Y GASSET
Tema vremii noastre

traducere și prefață de Sorin Mărculescu
București, Humanitas, 1997, pag. 226

După precedentele traduceri, apărute la Humanitas (*Revolta maselor* – 1994, *Studii despre iubire* – 1995, *Spania nevertebrată*), dar și la alte edituri (*Velasquez. Goya* – 1972, *Meridiane, Meditații asupra lui Don Quijote* – 1973, *Univers, Idei despre roman* – 1973, *Univers*), o nouă talmăcire vine să întregască bibliografia românească a lui José Ortega y Gasset. În afară de textele clasice ale "raționalismului" apărute în 1923, această ediție cuprinde "Anexe" și o "Addenda" ulterioare.

După cum scria însuși autorul, "Tema vremii noastre constă în a supune vitalității rațiunea, a o localiza în cadrul biologicului, a o subordona spontanului. Peste cîțiva ani va părea absurd că i s-a putut cere vieții să se pună în slujba culturii. Misiunea vremii noi este tocmai a restabili relația și a arăta că, dimpotrivă, cultura, rațiunea, arta, etica sunt datoare să slujească viața".

Contractul cu Europa

DAN PAVEL

For the first time in the post-communist history, November 1996 elections brought to power a coalition of three coalitions of democratic forces. Another novelty was to engage with the electorate in a political contract. But this was a promise undertaken only by one of the political forces, the Democratic Convention. When the deadline came, political leaders pretended they respected their contract, something impossible when you enter in a coalition. The author thinks that the new Romanian power failed to realize another contract, that with Europe. One of the failures to qualify for negotiations with the European Union was flaws in the treatment of ethnic minorities, especially Roma population. This is an issue systematically avoided by Romanian politicians, whatever their colour is. They lack of responsibility is equivalent with condemning a large minority to ghettoization, poverty, lack of education, high rates of criminality.

Stabilirea coaliției majoritare parlamentare și guvernamentale actuale a condus la imposibilitatea unui bilanț al primului angajament electoral credibil din istoria postdecembristă a României al unei forțe politice care a cucerit puterea. Când însă responsabilii politici ai modului în care s-a îndeplinit "Contractul cu România" s-au înfățișat în fața națiunii, ei au încercat practic să ne convingă prin argumente de tip sofist că de fapt au îndeplinit acest contract social sau că, în orice caz, sînt pe drumul cel bun. Desigur, Emil Constantinescu și cu Remus Opriș semănau cu Protagoras și Gorgias, sofistii ridiculați de Socrate și Platon, mai ales cînd au recunoscut în fața națiunii că practic nici nu se putea respecta în întregime un astfel de angajament în cadrul unei coaliții de coaliții. Căci la putere la ora actuală în țara noastră se află trei coaliții de partide și organizații nonguvernamentale (Convenția Democratică din România, Uniunea Social Democrată și Uniunea Democrată a Maghiarilor din România). În *political science* occidentală există o bogată literatură cu privire la coalițiile guvernamentale. Aceste creaturi politice stranie ascultă de cu totul alte reguli decît partidele aflate singure la putere.¹ Oricum, nu se poate în nici un caz afirma că modul în care s-au împărțit portofoliile guvernamentale are vreo legătură logică cu intențiile de reformă anunțate de respectivele partide care promisese anume lucruri.

Dacă actualii guvernanți au reușit să bage electoratul în ceață în legătură cu îndeplinirea "Contractului cu România", nu același lucru se poate afirma despre respectarea angajamentelor față de organizațiile europene. Recent, Comisia Europeană privind extinderea Uniunii Europene a dat publicității, la Strasbourg, opinia sa cu privire la candidatura României la calitatea de membru al Uniunii Europene. De fapt,

Uniunea celor 15 membri și-a publicat opiniile cu privire la cererile de aderare a zece țări central și est-europene. Comisia a recomandat ca Uniunea să înceapă negocierile anul viitor cu cinci țări, adică Polonia, Republica Cehă, Ungaria, Slovenia și Estonia, la care se adaugă partea greacă a Ciprului (care ar putea fi calificată drept o semițărie). Ceilalți aplicanți – adică Bulgaria, Lituania, Slovacia, Letonia, România – vor trebui să mai aștepte împreună cu mai vechea amînăță Turcia, pentru care comisia a dat un aviz negativ încă din 1989. Concluzia raportului vine ca un duș rece aplicat actualilor conducători ai României. Aceștia s-au amăgit cu iluzia că România pe care ei au început s-o clădească este o realitate radical diferită de aceea pe care au moștenit-o de la predecesorii lor, acei foști comuniști convertiți într-o semimafie economică. Altminteri nu se explică de unde a provenit nedumerirea actualiilor clase politice față de faptul că nici NATO, nici Uniunea Europeană nu au fost dispuse să treacă cu vederea peste enormele noastre deficiențe, pentru a ne integra în acele structuri. După cum au relatat agențiile internaționale de presă, cu ocazia lansării Agendei 2000, comisarul european responsabil cu relațiile cu țările central și est-europene, Hans van der Broek, a declarat că așteaptă rezultatele concrete ale procesului de reformă inițiat de guvernul Ciorbea.

După cum se știe, România și-a prezentat cererea de aderare la Uniunea Europeană în iunie 1995. Conform procedurilor instituționale ale acestui organism european, Consiliul de Miniștri al UE a cerut Comisiei Europene să înceapă analiza tuturor criteriilor pe care trebuie să le îndeplinească o țară pentru a se califica în divizia de elită a democrațiilor liberale occidentale europene, un fel de Ligă a Campionilor în care joci în permanență o dată calificat. Criteriile au

fost stabilite în 1993, la summit-ul UE din Copenhaga. Deși aceasta nu ne poate servi drept consolare, s-a recunoscut că din punct de vedere tehnic ele sînt mult mai pretențioase decît criteriile pentru intrarea în NATO. De altfel, prezența în NATO a Turciei și absența ei din UE spune multe. La fel și acceptarea în UE a Sloveniei și Estoniei, dar neîncluderea lor în NATO. După cum arată o prestigioasă revistă britanică, "un ambasador central-european la UE comunică adesea propriului său guvern că intrarea în NATO îi privește doar pe miniștrii apărării și de externe; intrarea în UE îi privește pe toți membrii cabinetului".² Este normal să fie așa, din moment ce criteriile stabilite la Copenhaga sînt extrem de pretențioase. Pentru ca o țară să se poată alătura Uniunii Europene, ea trebuie să aibă instituții stabile care să garanteze democrația, domnia legii, drepturile omului și protecția minorităților, să aibă o economie de piață funcțională, precum și capacitatea de a accepta obligațiile care decurg din faptul de a fi membru, inclusiv scopurile uniunii politice, economice și monetare.

Semnificativ pentru responsabilitatea cu care noua putere politică și presa și-au asumat evaluarea exprimată de instituțiile europene este faptul că ambele au eludat referirea sau citarea integrală a tuturor opiniilor exprimate de raportori. Astfel, au lipsit mai ales pasajele referitoare la drepturile și protecția minorităților, care sînt incluse la criteriile politice. Conform standardelor democratice occidentale, România încalcă în mod grav drepturile romilor. Iată citatul din "Agenda 2000":

"Romii, care reprezintă un procent considerabil din populație (1-1,5 milioane, depinde de estimări), sînt victimele discriminării în multe sectoare ale vieții cotidiene. Ei sînt adesea agresați de forțele de poliție și de membri ai publicului, delict care rămîn adesea nepedepsite. În afară de discriminarea pe care o suferă din partea restului populației, factorii de natură socio-logică și culturală dau seamă într-o oarecare măsură de situația lor socială extrem de grea. Este important ca guvernământul să accelereze măsurile de integrare recent anunțate, pentru a ține seamă pe deplin de dificultățile întâmpinate de această secțiune a populației".³

Situația romilor nu este o problemă nouă, iar cercetătorii au tras cu multă vreme în urmă semnalele cuvenite. Iată ce se scria într-un raport de cercetare întocmit în 1992 și publicat în 1993 de către Catedra de Asistență Socială, Universitatea București, și Institutul de Cercetare a Calității Vieții:

"După Revoluția din decembrie 1989, problema romilor a apărut în societatea românească într-o perspectivă cu totul nouă. Cinci mari noi tendințe au devenit evidente:

1. Apariția unei mișcări deosebit de active de afirmare etnică și politică a romilor, revendicarea respectării unor drepturi fundamentale de tip etnic și general uman referitoare la populația de romi, susținută și de noile procese și tendințe care s-au conturat pe plan european.

2. Apariția pentru un anumit segment al populației de romi a unor posibilități economice, legale și mai puțin legale, deosebit de atractive.

3. Un proces de sărăcire mult mai accentuată în cazul majorității populației de romi, decît la nivelul restului populației. O parte importantă a populației de romi înfruntă o criză economică extrem de adîncă, cu speranțe foarte scăzute de a ieși din ea.

4. Tendințe de amplificare a delincvenței în cadrul populației de romi; apariția unor manifestări de delincvență violentă, netipică tradițional pentru populația de romi. Tendința de organizare criminală și violentă nu sînt specifice desigur numai romilor, dar, prin ridicata lor vizibilitate, a șocat colectivitatea.

5. Apariția unor conflicte între grupuri aparținînd populației majoritare și grupuri de romi care se pot amplifica, luînd proporțiile unor conflicte interetnice.

După cum se poate observa, unele dintre aceste tendințe – adîncirea sărăciei lipsită de speranțe, creșterea delincvenței și violenței și pericolul răbufnirii unor conflicte interetnice – sînt de natură a stîmni o profundă ÎNGRIJORARE...

Pe de altă parte, pentru cei mai mulți dintre ei, situația economică s-a înrăutățit dramatic. Șomajul în rîndul populației de romi a crescut exploziv. Lipsa de hrană se împletește cu lipsa tot mai acută de locuințe.

Sărăcia și disperarea, cuplate cu aspirațiile generate de noile posibilități și cu cadrul democratic mult mai permisiv decît cel dictatorial, pot genera procese explozive extrem de periculoase pentru societatea românească.

Ignorarea problemelor romilor («lasă că se descurcă ei»), caracteristică mentalității tradiționale a populației majoritare, devine un factor responsabil de procesele negative ce se pot întîmpla".⁴

După cum se știe, o parte semnificativă dintre liderii noii coaliții guvernamentale sînt cadre universitare, iar președintele Emil Constantinescu a fost rectorul Universității București, sub egida parțială a căruia a apărut această temeinică cercetare. Prin urmare, nu se poate spune că o astfel de lucrare, cu un asemenea puternic avertisment, putea să treacă neobservată, așa cum s-a întîmplat în vechiul regim. Desigur, problemele romilor antedatează cu decenii noii puteri, iar rezolvarea lor nu se poate face rapid. Însă reprezentanții noii coaliții majoritare nu au dat semne că vor lua în considerare problemele și că se delimitează în mod radical de practicile vechii puteri sau că se delimitează de atitudinile naționaliste, ba chiar rasiste ale unor segmente importante ale populației majoritare, pe care abuzurile poliției și ale altor organe de ordine nu fac decît să le perpetueze, iar o presă semiirresponsabilă nu face decît să le ridice la cote care ating incitarea rasistă.⁵ Desigur, anumite accente din textul citat pot face obiectul unor dispute de tip conceptual sau unor nuanțări, însă seriozitatea avertismentului pornește de la o serie de constatări de tip empiric. Așa cum s-a întîmplat și în constatările realiste ale Consiliului Europei. Regretabil este însă că atitudinea noii puteri pare a fi în consonanță cu modul în care presa a luat în considerare concluziile raporturilor europene.

Am asistat la conferința de presă ținută de reprezentanți ai Consiliului Europei și de lideri ai comunității romilor, în luna august 1997. Ziariștilor prezenți li s-au înmînat toate documentele necesare, plus un dosar voluminos al problemei romilor, întocmit de Romani CRISS. În ciuda faptului că li s-a explicat cît de multă importanță se acordă în Europa Occidentală unor astfel de considerente și cît de esențială ar fi respectarea normelor și standardelor europene, ceea ce au scris ziariștii după aceea dovedește cît de lipsiți sînt ziariștii români de capacitatea de înțelegere conceptuală a unor criterii democratic-liberale de judecare a problemei drepturilor minorităților, și mai ales cît de lipsiți sînt de orice fel de repere morale pentru a înțelege gravitatea acestor persecuții. A vorbi încă o dată despre precaritatea standardelor jurnalistice autohtone este deja superfluu, ca și efortul de a cita din articolele cu pricina, care au apărut în publicațiile de toate orientările și pe toate posturile. Am semnalat doar fenomenul, în intenția relevării similitudinilor între modul în care se face politica minorităților și modul în care presa o reflectă. Și-atunci cum să ne mai mirăm de frecvența răspîndirii în cadrul populației majoritare sau

chiar la reprezentanții unor alte minorități a prejudecăților cu privire la romi? Ele ne aduc aminte de modul în care erau receptate pe la mijlocul secolului al XIX-lea eforturile tinerilor liberali pașoptiști în vederea eliberării Țigănilor din sclavie ("șerbie"). Uneori, trecerea deceniilor nu lasă în mentalitățile colective mai multe urme decît săptămînile sau zilele (după cum zile sau săptămîni pot însemna mai mult decît decenii – vezi în acest sens modul în care populația a învățat să scape de frică în decembrie 1989).

În rest, observațiile raporturilor europene seamănă izbitor cu criticile adresate de fosta opoziție fostei puteri și cu ajutorul cărora de fapt au și cîștigat alegerile. Promițînd, adică, să corecteze toate aceste defecte structurale și procedurale.

Un alt capitol important în observațiile făcute de Comisia Europeană se referă la modul nesatisfăcător în care continuă să funcționeze sistemul judiciar românesc. Acesta este un subiect asupra căruia presa și politicienii au insistat prea mult în ultima vreme ca să putem vorbi despre o neglijare a sa de către noua putere, iar unele recente și imediat următoare inițiative legislative semnalează o concentrare a eforturilor politice care, să sperăm, va fi benefică. Există însă o serie de dimensiuni ale integrării europene care scapă complet chiar și puterii actuale, punînd sub semnul îndoielii eficiența strategică a unui organism cum este Consiliul Suprem de Apărare a Țării.

Cu toate că nu s-a prea vorbit în România despre aceste aspecte, există și considerente de natură strategică, care contează desigur atunci cînd ești acceptat în "club," care nu sînt neglijate atunci cînd se discută despre posibilitatea admiterii unei țări sau a alteia. Ele sînt un pic diferite de criteriile strategice ale NATO și cred că ar trebui cunoscute. Bibliografia acestui subiect este imensă, ea este scrisă deopotrivă de *policy-makers* și *political scientists*, dar nu cred că am văzut vreodată vreun semn în cercurile politice românești sau în presă vreun cît de mic ecou, ceea ce mă face să cred că încă ne situăm într-o periferie a conștiinței strategice. Aș putea să dau multe exemple, dar nu cred că merită să le fac serviciul acesta celor care, fără să citească respectivele cărți și studii, obișnuiesc să le citeze din citatele altora. Totuși, iată un exemplu. Într-o culegere de studii dedicate strategiei europene comune se arată care sînt interesele comune ale acestei structuri instituționale:

"Promovarea intereselor de securitate europene include eliminarea sau reducerea riscurilor și in-

certitudinilor care amenință unul sau mai multe aspecte ale acelei securități:

- Integritatea teritorială, independența politică și libertatea Uniunii și a fiecărui stat membru. Riscurile decurg aici din resurgența unei mari puteri agresive în Europa, răspîndirea conflictelor locale, activităților teroriste sau amenințarea cu arme de distrugere în masă.
- Stabilitatea economică a Uniunii și a statelor membre. Această stabilitate poate fi amenințată de conflicte care ar putea să afecteze sursele noastre de materii prime, piețele externe și liniile de comunicație, sau care ar putea să conducă la un influx masiv de refugiați.
- Ecologia Uniunii Europene și a statelor ei membre. În această arie, riscurile ar include amenințări la adresa mediului înconjurător, în particular consecințele unei securități inadecvate în domeniul nuclear.
- Structura democratică, stabilitatea socială și identitatea culturală și politică a Uniunii și a statelor membre. Acestea ar putea fi amenințate de o reacție populară împotriva imigrației masive, necontrolate sau de un eșec în respectarea principiilor democratice sau a drepturilor omului în afara Uniunii Europene".

Pentru politicienii români, contractul cu România (sau "contractul cu istoria", cum a fost denumit recent de către liderii Partidului Democrat) trebuie să fie de acum încolo obligatoriu, indiferent de modul în care va fi el numit. Mai mult, de modul în care ei își îndeplinesc obligațiile depinde în mare parte felul în care își îndeplinesc contractul cu Europa și cu organismele internaționale. Aceasta în cazul în care ei mai sînt interesați de apartenența la un asemenea club. Altminteri, ne rămîne întotdeauna deschisă poarta spre Orient, spre China și Iran, Liban și Iraq, Indonezia și Sudan, Rusia și Turcia, unde nimeni nu se mai sinchisește de drepturile omului, iar minoritățile de orice fel pot fi batjocorite fără ca aparent să fie cineva pedepsit. Deci alternativa României ar putea fi contractul cu Orientul. Și uite așa, tot nu scăpăm de împărțirile lui Samuel Huntington și nici de calificativul istoric de "poartă a Orientului".

NOTE:

1. Pentru o bază de comparație asupra acestei enorme deosebiri, vezi Ian Budge, Hans Keman, *Parties and Democracy. Coalition Formation and Governing Functioning in Twenty States* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1990) și Michael Laver, Norman Schofield, *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*, (Oxford, New York: Oxford University Press, 1991).
2. "Joining the club", *The Economist*, July 12, 1997.
3. Am folosit pentru această analiză textul "Agenda 2000 – Opinia Comisiei Europene asupra cererii României de aderare la Uniunea Europeană", așa cum a fost el publicat (adică parțial), în *România liberă*, 18 iulie 1997, dar și broșurile Comisiei Europene, "Agenda 2000 – Problematika largirii" și "Agenda 2000 – Opinii despre România."
4. Elena Zamfir, Cătălin Zamfir (coordonatori), *Țigani, între ignorare și îngrijorare* (București: Editura Alternative, 1993), pp. 7-8.
5. O astfel de incitare la violență rasistă face în prezent obiectul unei plîngerii adresate Parchetului General de către Partida Romilor, Romani CRISS și Aven Amentza, împotriva unor articole publicate de un angajat al ziarului *Evenimentul zilei*.
6. Luc Stainier, "Common interests, values and criteria for action", în Laurence Martin and John Roper (eds.), *Towards a common defence policy* (Paris: The Institute for Security Studies, Western European Union, 1995), p.17.

DAN PAVEL – studied philosophy at the University of Bucharest, and is Fellow of the Advanced International Seminar on "U.S. Foreign Policy Making Process", School of Public Affairs, University of Maryland. He was Deputy Editor of 22 magazine. Author of *Bibliopolis* and *Adam's Ethic. Or Why do We Rewrite History*. Former Assistant Professor of political science at the University of Cluj.

Ordonanțele Guvernului Ciorbea

— necesitate și constituționalitate —

EMIL BOC

There is a certain continuity between Contract with Romania and Ciorbea's Cabinet policy. However, urgency of reform and slowness of parliamentary procedures determined the Cabinet to rule by ordinances. The author is examining constitutional foundations and other motivations legitimizing those procedures. Limited, legislative functions assumed by the executive power, followed by detailed laws voted by the parliament are normal for transition.

Guvernul Ciorbea, rezultat în urma alegerilor parlamentare și prezidențiale din noiembrie 1996, și-a asumat sarcina unui Program de Reformă în baza Programului de guvernare acceptat de Parlament și a Programului electoral "Contractul cu România". Realizarea Programului de Reformă presupune susținerea lui printr-o intensă activitate legislativă. Deși, potrivit art. 58 alin. 1 din Constituție, Parlamentul este "unica autoritate legiuitoare a țării", Guvernul Ciorbea s-a remarcat, până în prezent, printr-o laborioasă activitate legislativă realizată prin intermediul Ordonanțelor (simple și de urgență). În perioada decembrie 1996 – 15 iulie 1997 Guvernul Ciorbea a adoptat 56 de Ordonanțe¹, dintre care 9 emise în baza unei legi de abilitare (simple) și 47 de urgență. De remarcat faptul că, în privința Ordonanțelor de urgență, guvernul Ciorbea a adoptat în 6 luni mai multe ordonanțe decât guvernul Văcăroiu în 4 ani.

Data fiind această situație, studiul de față își propune să analizeze dintr-o perspectivă politico-juridică demersul legislativ al guvernului prin intermediul Ordonanțelor și să dea un răspuns cu privire la necesitatea și constituționalitatea acestuia. Demersul legislativ realizat de către Executiv poate fi susținut în baza a cel puțin două argumente: extinderea contemporană a puterii guvernamentale și concepția defectuoasă a Constituției României cu privire la componența Parlamentului în materie legislativă.

Extinderea puterii executive

În perioada contemporană, funcția executivă a guvernamentului a suferit multiple transformări, nemai-

mitându-se doar la "executarea legilor", dobândind un rol preponderent în cadrul diviziunii tripartite a puterilor statului. Extinderea funcției guvernamentale este determinată de creșterea sarcinilor politice, economice și sociale legate direct de activitatea executivă. Complexitatea vieții moderne determină complexitatea legii, iar parlamentul – în multe cazuri – nu dispune de aparatul tehnic necesar unei informări multilaterale și rapide, aflându-se uneori în imposibilitatea de a-și exercita, în termen scurt, misiunea legislativă. La aceasta contribuie și procedura de legiferare parlamentară – complicată, greoaie –, abundența problemelor, tematica mult prea lărgită și caracterul tehnic, de specialitate al legislației, care depășește posibilitățile Parlamentului, în care deputații au fost aleși pe alte considerente decât cele ale competenței tehnice. Principala pîrghie politică și constituțională prin care se realizează extinderea funcției guvernamentale o constituie *procedura legislației delegate*.

Delegarea legislativă este o modalitate de concurență între Executiv și Legislativ, în virtutea principiului separației și colaborării puterilor în stat, în temeiul căreia Guvernul este investit cu exercitarea, în anumite condiții, a unei funcții legislative. Actul prin care Guvernul își exercită delegarea este Ordonanța.² Legislația delegată este privită ca fiind una dintre problemele cele mai complexe pe care le ridică teoria dreptului constituțional contemporan. În acord cu principiile democrației clasice, toate legile – în mod ideal – trebuie să emane de la organul reprezentativ ales de popor. Cu alte cuvinte, potrivit maximei antice, *delegata potestas non potest delegari*, puterea delegată de către popor Parlamentului nu poate fi la rîndul ei

delegată.³ Dar autoritatea legală a Parlamentului de realizare a actului legislativ nu implică în mod necesar și capacitatea practică a acestuia de a elabora legi. Procedurile de adoptare a legilor, creșterea numărului problemelor de rezolvat, urgența unor decizii etc. constituie ingrediente care nu se mai încadrează în procedura legislativă tradițională, așa cum fusese ea prevăzută în constituțiile moderne.

Teoria democrației contemporane este confruntată astfel cu o importantă dilemă. Trebuie oare ca un anume guvernământ să respecte *natura* procedurii legislative democratice tradiționale și să accepte riscurile pe care le implică încetirea procesului legislativ în perioadele de criză? Ori este mai bine să se asigure adoptarea legilor atunci cînd ele sînt cerute, chiar dacă prin aceasta se subminează bazele democrației reprezentative tradiționale?

În termenii teoriei democrației, ambele alternative pot fi justificate. Prima își are sursa – așa cum arătam – în principiile democrației reprezentative tradiționale. Cea de-a doua se bazează pe accepțiunea contemporană a noțiunii de guvernământ reprezentativ, potrivit căreia grija principală a guvernământului parlamentar trebuie să fie aceea de a adopta legislația care vine în îndeplinirea dorințelor oamenilor.⁴ Sub impulsul acestor considerente, procedura legislației delegate a devenit un "bun cîștigat" al teoriei constituționale de după cel de-al doilea război mondial și a fost oficial recunoscută în mai multe constituții.⁵ Constituția României, în consonanță cu practica contemporană a extinderii puterii executive, consacră delegarea legislativă în art. 14 din Constituție, iar Guvernul Ciorbea a recurs la această prerogativă constituțională. Aspectele concrete ale delegării legislative le vom analiza cu ocazia discutării regimului juridic al Ordonanțelor.

Concepția Constituției României cu privire la onnipotența Parlamentului în materie legislativă

Potrivit concepției tradiționale, Parlamentul legiferează în toate domeniile vieții sociale, iar actele sale sînt obligatorii pentru toți (autorități și cetățeni). Guvernul nu are altă obligație decât să aplice legea și, eventual, să emită hotărîri de aplicare a ei. Concepția contemporană cu privire la prerogativa legislativă a Parlamentului este mult mai nuanțată, în sensul ac-

ceptării Executivului ca un *partener* în activitatea de legiferare. Pentru a înțelege această optică vom recurge la prezentarea concepției franceze în materia competenței legislative a Parlamentului. Am ales concepția franceză întrucît puterea constituantă din 1991 a urmat modelul Constituției franceze din 1958 în elaborarea așezămîntului fundamental al României post-1989.

Constituția franceză din 1958 precizează în art. 34 materiile în care Parlamentul poate emite legi⁶, toate celelalte materii au *caracter reglementar*, adică aparțin Guvernului. Prin urmare, Parlamentul nu poate legifera decât în materiile limitativ prevăzute de art. 34, iar Guvernul poate emite acte normative în toate celelalte domenii. Concepția tradițională este, așadar, inversată: *puterea reglementară (adică cea aparținînd Guvernului) devine regula generală și puterea legislativă regula specială*.⁷ Mai mult decât atât, Guvernul poate emite Ordonanțe, cu acordul Parlamentului, și în domeniul rezervat legii (art. 34). În perioada delegării legislative Parlamentul nu poate legifera în spațiul delegat.

Constituția României, deși inspirată din cea franceză, nu reține o asemenea *filosofie legislativă*. Parlamentul constituie unica autoritate legiuitoare și, prin urmare, toate domeniile vieții sociale – indiferent de importanța sau caracterul lor tehnic – trebuie să fie reglementate primar de către Parlament. Se ignoră competența Guvernului în domeniile tehnice și de importanță secundară și se supraîncarcă activitatea legislativă a Parlamentului. Singura posibilitate a Guvernului de a interveni în spațiul legislativ o constituie adoptarea Ordonanțelor sau angajarea răspunderii potrivit art. 113 din Constituție.

Tot inspirată din modelul francez, Constituția României definește o categorie nouă de legi – legile organice – intermediare între legile ordinare și cele constituționale. Și aici însă soluția adoptată de Constituția din 1991 este diferită de cea franceză și cu efecte păgubitoare pentru eficiența legislativă a Parlamentului. Dacă în Franța spațiul de legiferare prin lege organică este extrem de restrîns, în România domeniile cele mai importante ale vieții sociale trebuie să fie reglementate prin lege organică. Domeniile esențiale pentru viața socială sînt reglementate prin lege ordinară în Franța și, prin urmare, legile sînt adoptate cu majoritate simplă, în timp ce în România aceleași do-

menii esențiale sînt reglementate prin lege organică, care presupune însă adoptarea ei cu majoritatea absolută a voturilor (adică jumătate plus unu din numărul total al membrilor Camerei).

În condițiile unui parlament "multicolor", majoritatea cerută pentru adoptarea legilor organice (adică pentru adoptarea de legi în domeniile vitale pentru realizarea unui Program de Reformă) este greu de realizat. De aici pînă la "provocarea" Guvernului pentru a guverna prin Ordonanțe – inclusiv în spațiul organic – nu este decît un singur pas. Dacă emiterea de Ordonanțe de către Guvern, în temeiul delegării legislative, constituie un lucru firesc pentru teoria și practica constituțională contemporană, totuși se pune întrebarea dacă Ordonanțele emise de Guvernul Ciorbea respectă logica Constituției României și a principiului delegării legislative. În speță, întrebarea vizează numărul Ordonanțelor și constituționalitatea emiterii de Ordonanțe de urgență în spațiul legilor organice.

În privința numărului de Ordonanțe emise de Guvern, nici un fel de dispoziție constituțională sau organică nu precizează vreo limită. Tot ceea ce Constituția precizează este necesitatea existenței legii de abilitare în cazul Ordonanțelor simple și a supunerii lor imediate spre aprobare în Parlament (dacă nu este în sesiune, se convoacă în mod obligatoriu), în cazul Ordonanțelor de urgență. Sub aspectul numărului de Ordonanțe emise⁸, Guvernul Ciorbea se situează puțin peste media anuală a Ordonanțelor emise de Guvernul Văcăroiu.

Ordonanțele de urgență și legile organice

Art 114.1 menționează expres faptul că Ordonanțele emise în baza unei legi de abilitare nu pot interveni în domeniul legilor organice. În alin. 4 al aceluiași articol, unde sînt definite Ordonanțele de urgență, se menționează: "În cazuri excepționale, Guvernul poate adopta ordonanțe de urgență. Acestea intră în vigoare numai după depunerea lor spre aprobare la Parlament și publicate în Monitorul Oficial. Dacă Parlamentul nu este în sesiune, se convoacă în mod obligatoriu".

Pornind de la cazul constituțional, renumiți autori de drept constituțional⁹ au susținut imposibilitatea emiterii de Ordonanțe de urgență în domeniul legilor organice. Alături de alți autori¹⁰, care constituie opinia minoritară, susținem posibilitatea emiterii de Or-

donanțe de urgență în materia legilor organice pe următoarele considerente:

- a) art. 114 din Constituție definește clar două categorii de Ordonanțe – simple și de urgență – cu proceduri specifice de adoptare;
- b) dacă legiuitorul ar fi dorit interzicerea de Ordonanțe de urgență în domeniul organic, atunci ar fi interzis expres aceasta, precum în cazul ordonanțelor simple;
- c) dacă litera Constituției nu permite expres, logica ei permite emiterea de Ordonanțe de urgență în materie organică, altfel instituția în sine nu are rost;
- d) Constituția franceză din 1958 – modelul Constituției noastre – permite emiterea de ordonanțe în domeniile care în România fac obiectul legilor organice;
- e) din punct de vedere practic, dacă nu s-ar permite emiterea de Ordonanțe de urgență în domeniul legilor organice, atunci ar fi imposibil de îndeplinit Programul de Guvernare acceptat de Parlament.

Legile organice – care vizează domeniile esențiale și strategice pentru orice Program de Guvernare – sînt extrem de dificil de adoptat din cauza:

1. compoziției multicolore, din punct de vedere politic, a Parlamentului României,
2. majorității absolute care se cere pentru adoptarea lor,
3. sistemului parlamentar bicameral ineficace și costisitor,
4. supraîncărcării volumului de muncă al Parlamentului, determinat de declararea acestuia drept "unică autoritate legiuitoare", și a lipsei de demarcație constituțională a domeniului de reglementare aparținînd Guvernului (precum în Franța).

Necesitatea și constituționalitatea demersului legislativ al Guvernului Ciorbea ne apare, astfel, evidentă. În altă ordine de idei, prin emiterea de Ordonanțe de către Guvern, nu există pericolul de subminare a autorității Parlamentului sau de alunecare spre un sistem autoritar dictatorial pentru prea simplul motiv că Parlamentul, deși își abandonează temporar unele dintre prerogativele lui legislative, el își va accentua funcția sa de control politic asupra executivului prin controlul ulterior asupra Ordonanțelor

emise pe temeiul delegării. Pericolul, după părerea noastră, nu este cel al emiterii de Ordonanțe de urgență în domeniul legilor organice, ci acela al emiterii lor în situații în care nu prezintă caracter excepțional.¹¹ Susținînd necesitatea și constituționalitatea demersului legislativ actual al Guvernului Ciorbea (impus de Programul de Reformă), pe termen lung nu ne pronunțăm, totuși, pentru o guvernare bazată pe Ordonanțe. Motivul? Pericolul deplasării epicentrului luptei politice din Parlament în afara lui. □

NOTE:

1. *Adevărul*, nr. 2230/23 iulie 1997.
2. *Constituția României comentată și adnotată*, Editura Monitorul Oficial, București, 1992, p. 254.
3. Louis Fisher, *The Politics of Shared Power* (Washington, D.C.: Congressional Quarterly Press, 1989).
4. *Parliaments of the World*, vol. II, Inter-Parliamentary Union, 1986, p. 1027.
5. În Constituția Germaniei (art. 80), Constituția Spaniei (art. 82-86), Constituția Italiei (art. 76-77), Constituția Franței (art. 21, 34, 37, 38), Constituția Portugaliei (art. 21 și 164, 201). Procedura legislației delegate este admisă inclusiv de țările care nu cunosc o asemenea reglementare constituțională. Constituția SUA nu cuprinde nici o reglementare privind legislația delegată, dar nici nu o interzice în mod expres. Necesitatea a determinat Congresul să delege o parte din funcțiile și responsabilitățile lui Executivului, sub rezerva precizării de către Congres a cadrului și principiilor în care Executivul poate acționa. (cf. Louis Fisher, *op. cit.*, p. 34)
6. Constituția Elveției, la fel, nu conține nici un fel de reglementare constituțională a legislației delegate. Totuși, în acord cu teoria constituțională elvețiană, legislația delegată este admisă (legitimată) în temeiul principiului necris al "necesității urgente" (cf. Michel Ameller, *Parliaments. A Comparative Study on Structure and Functioning of Representative Institutions in Fifty-five Countries* (London: Cassell & Company, LTD, 1996), p. 156.
7. De exemplu, drepturile civice și garanțiile fundamentale acordate cetățenilor pentru exercițiul libertăților publice, cetățenia, statutul și capacitatea persoanei, regimul matrimonial, infracțiunile și procedura penală, statutul magistraților, regimul electoral, regimul emisiunii de monedă, organizarea generală a apărării naționale, naționa-

lizarea întreprinderilor și transferul proprietății întreprinderilor din sectorul public sau privat, învățămîntul, dreptul la muncă, dreptul sindical etc.).

7. Maurice Duverger, *Le Systeme Politique Français* (Paris: Presses Universitaires de France, 1985), p. 372.
8. În anul 1994, Guvernul Văcăroiu a emis 72 de Ordonanțe, în 1995 – 47, iar în 1996 – 55 de Ordonanțe. Guvernul Ciorbea a emis în opt luni 56 de Ordonanțe.
9. Vezi Tudor Drăganu, "Cîteva considerații asupra ordonanțelor guvernamentale în lumina Constituției din 1991", în revista *Pro iure*, Universitatea Ecologică "Dimitrie Cantemir", Tîrgu-Mureș, nr. 1, 1995, pp. 5-6; Ion Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat, vol. II (București: Editura Europa Nova, 1996), p. 326 ș.a.
10. De exemplu, Antonie Iorgovan, *Drept administrativ*, vol. IV, București, 1996, p. 171.
11. Care este "situația excepțională" în cazul Ordonanței 22/1997 pentru modificarea Legii administrației publice locale, unde modificările esențiale vizează compatibilitatea calității de primar cu cea de prim-ministru sau introducerea inscripțiilor bilingve în localitățile unde o minoritate are o pondere de 20%?

EMIL BOC – studied philosophy and law at the University of Cluj. He is Assistant Professor, Faculty of Political Science and Public Administration, University "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

Apărînd guvernul de "Contractul cu România"

SORIN IONIȚĂ

The main argument of the article is that, contrary to the common wisdom, the taxation level in Romania is not too high, and therefore a decrease would put a serious strain on the budget without producing significant positive consequences. Indeed, due to the peculiarities of an unstructured economic system, it is even possible that such a decrease yield to negative results.

În 200 de zile sistemul de impozite și taxe impuse populației va fi revăzut, în scopul diminuării lor. Va fi redus în special impozitul pe venituri.

(Art. 13 - Contractul cu România)

Este, poate, pentru prima oară că în mass media românești se schițează o discuție cu adevărat substanțială privind politicile publice – este vorba despre disputa în jurul anunțatei (și controversatei) reduceri a impozitelor. Ea are toate calitățile necesare pentru a ține pe bună dreptate capul de afiș: consistență, "cîrlig" la opinia publică, actualitate. În democrațiile dezvoltate, în asemenea momente, piața de idei este inundată cu nenumărate materiale produse de departamentele de studii ale principalelor formațiuni politice și de către grupuri de analiză independente sau afiliate diverselor lobby-uri. Astfel că mai toate punctele de vedere ajung să fie documentate cu date și analize serioase, iar liderii de opinie, presa în special, se mișcă într-un teritoriu deja jalonat de către specialiști cu date la prima mînă. În România, nu numai că această utilă diviziune a muncii lipsește, dar analizele aplicative ale politicilor publice aproape că nu există. Prin urmare, gazetarii și politicienii, aflați mereu sub presiunea timpului și lipsiți de calificarea corespunzătoare, sînt nevoiți să culeagă singuri și fără metodă date primare sau să le înlocuiască cu inspirația proprie. Rezultatul este că anumite clișee de gîndire ajung adevărate axiome, pe care nimeni nu le mai pune sub semnul întrebării (sau puțin o mai fac). Trei astfel de "adevăruri absolute", care contrazic de fapt realitatea, pot fi identificate în cadrul discuției privind ajustarea fiscală:

- (1) programul dur de macrostabilizare din prima jumătate a lui 1997, caracterizat prin dobînzii înalte și austeritate monetară, a omorît întreprinderile românești; în plus,
- (2) fiscalitatea în România este împovărătoare; deci, în mod logic,

- (3) se impune reducerea urgentă a impozitelor pe venituri.

1. Este drept că explozia ratei dobînzilor în prima parte a lui 1997 a pus oarece probleme agenților economici, însă o serie de nuanțe trebuie distinse aici. În primul rînd, marile întreprinderi de stat au avut destul de puțin de suferit, pentru ele funcționînd în continuare sistemul păgubos de creditare reciprocă prin amînarea plăților – așa-numitul blocaj financiar. Așa se face că, după o perioadă de cîteva luni de austeritate, în care firmele funcționînd în pierdere trebuiau pur și simplu să dispară, în mai 1997 stocurile crescuseră atît față de începutul anului, cît și față de aceeași perioadă a anului trecut, ajungînd să reprezinte 66% din producția acestei luni.¹

În al doilea rînd, creșterea nesemnificativă a șomajului arată că, per total, nici agenții privați nu au căzut chiar atît de repede pradă scumpirii creditului, așa cum susțin adesea reprezentanții grupurilor lor de interese. Grație flexibilității de care dispun, ei au găsit diverse expediente pentru a traversa cu bine această scurtă perioadă (în definitiv, dobînzile au scăzut la fel de spectaculos precum crescuseră, în numai cîteva luni). În plus, agenții privați care trăiesc pe propriile picioare sînt principalii beneficiari ai eliminării inflației din sistemul economic. Inflația constituia unul dintre importanțele mecanisme prin care partea neviabilă a economiei românești extrăgea resurse de la cea sănătoasă. Concluzia este că austeritatea din primul semestru al anului 1997 nu a omorât, din fericire, întreprinzătorii privați mici și mijlocii, permițînd în același timp și marilor agenți producători de pierderi, din nefericire, să supraviețuiască.

2. Și copiii știu astăzi că în România fiscalitatea este împovărătoare. E greu de spus cum de s-a ajuns ca această afirmație să fie unanim acceptată, din moment ce ea este falsă. Și mai curios este faptul că nici

măcar purtătorii de cuvînt ai coaliției guvernamentale nu o contestă, deși ar avea tot interesul să o facă. Sigur, pentru contribuabil, plata oricărei taxe reprezintă un moment neplăcut, iar starea de fericire absolută ar fi aceea cu impozit zero. Însă, judecînd în termeni comparativi, România are, în momnetul de față fiscalitatea cea mai redusă din toată Europa Centrală și de Est: bugetul de stat reprezintă cam 40% din PIB, în vreme ce pentru celelalte țări din zonă cifra se situează între 50 și 60%. Impozitul pe profit este la noi de 38%, singurul procent din regiune sub 40%.²

Impozitul pe salarii nu este nici el foarte mare, situîndu-se între 20 și 30% pentru sume uzuale, de pînă la 1,5 milioane lei. Un calcul simplu ne arată că la un salariu net de 600.000 lei (aproximativ media pe economie), impozitul reprezintă doar 18,4% din totalul cheltuielilor suportate de către angajator (adică 203.722 lei), în vreme ce diversele contribuții sociale (CAS) ajung la 27,3%.

Salariu net	600.000	
Impozit	203.722	(24,3%)
CAS angajat	33.480	(4%)
Salariu brut	837.000	
CAS angajator	267.840	(32%)

Total cheltuieli personal 1.104.840

La un salariu peste medie, aflat totuși în limitele decenței, de 1.000.000 net, impozitul (23,4% din cheltuieli) încă nu egalează cele 27,3% contribuții sociale.

Salariu net	1.000.000	
Impozit	473.526	(30,8%)
CAS angajat	61.400	(4%)
Salariu brut	1.535.000	
CAS angajator	491.200	(32%)

Total cheltuieli personal 2.026.200

În aceste condiții, reducerea impozitului pe venituri reprezintă o țintă falsă atît pentru reforma economică, cît și pentru încercările de protecție socială. Ca formă de protecție, ea poate juca un rol semnificativ, pentru că nu se pot reduce prea mult niște impozite și așa mici. În plus, aceasta ar fi o măsură nediferențiată, de care ar beneficia întreaga masă de salariați (inclusiv cei din întreprinderile care produc pierderi). Nici ca măsură de stimulare economică nu poate conta prea mult, pentru că nu fiscalitatea omorîă economia românească, ci ineficiența, distorsiunile insti-

tuționale și constrîngerile bugetare slabe. Aplicarea mecanică a acestui melanj de politici *supply-side* și *demand-side* nu are șanse de reușită într-o economie încă nestructurată, în care multe întreprinderi, în special cele mari, beneficiază încă de excepții motivate politic de la cerințele pieței.

S-a argumentat că scăderea impozitelor pe salarii ar spori consumul populației, ceea ce ar încuraja producția. Așa ceva se poate întîmpla, însă nu în România de astăzi. Întreprinderile românești produc în mare parte independent de cerere, în virtutea mecanismelor de creditare reciprocă (vezi situația cu stocurile). Deci, banii lăsați pe piață ar duce fie la o creștere a prețurilor, fie la o sporire a importurilor de bunuri de consum, deci la o încurajare a producătorilor străini, singurii care se adaptează rapid cererii. Cel mai probabil, ar produce ambele consecințe în același timp.

Un alt argument ar fi acela că reducerea fiscalității ar scoate la suprafață o parte din economia gri (și nu pe cea neagră, cum se spune uneori), ceea ce desfășoară activități legale, dar nu plătește impozite. Asta e destul de puțin probabil, cel puțin pe termen scurt. Eventuala reducere cu cîteva procente a impozitului pe profit are nevoie de timp îndelungat pentru a produce efecte – și e influențată și de alți factori, precum stabilitatea reglementărilor, modul de interacțiune cu burocrăția de stat, costurile nonmonetare ale achitării obligațiilor legale (timp pierdut, formularistică etc.). În special, este greu de crezut că piața forței de muncă va intra în legalitate atîta vreme cît reglementarea raporturilor patron-salariați rămîne extrem de rigidă.⁴

Se mai amintește uneori că cel puțin anumite prevederi aberante ar trebui eliminate, cum ar fi cea care obligă agenții economici să plătească impozitul pe profit la emiterea facturii și nu la încasarea efectivă a sumelor de la beneficiar. Într-adevăr, este anormal să plătești impozit pe un venit încă nerealizat, însă la o privire mai atentă lucrurile se complică, iar o eventuală corecție trebuie să țină seamă de structura actuală de interese din economie. Principalii datormici către buget sînt marile întreprinderi de stat, care nu încasează și nu își plătesc datoriile cu anii. Deci, o schimbare în sensul propus ar reprezenta, paradoxal, un premiu pentru cei prinși în lanțul arieratelor și un stimulent pentru a continua creditarea rău-platnicilor.

Care ar fi atunci mecanismele reale de stimulare economică și de asigurare în același timp a unei protecții sociale decente?

În primul rând, simplificarea și eficientizarea sistemului de prelevare a taxelor și impozitelor, împreună cu eliminarea oricăror exceptări sau amânări "informale" de la plata acestora. Dacă miile de agenți privați își pot plăti datoriile către stat și sînt prompt executați de fisc dacă nu o fac, este greu de crezut că fiscul nu poate urmări ce se întîmplă cu cele 30-40 de mari întreprinderi care acumulează majoritatea datoriilor. Nu se poate ca administrația financiară să nu știe că, de exemplu, Combinatul Siderurgic Galați, principalul debitor al țării la fondul de asigurări sociale, la care nu a mai contribuit de ani buni, construiește locuințe "de serviciu" pentru angajații săi, care cîștigă oricum binișor peste media pe economie, locuințe ce vor fi trecute în timp în proprietatea ocupanților. Fondurile cu care sînt construite se contabilizează ca investiții (deci, ar urma să fie deduse din profitul impozabil, conform propunerilor altfel bine intenționate ale unor parlamentari de nuanță liberală). Rafinăriile, de bine ce merg în pierdere, obișnuiesc să dea lunar angajaților "bani de benzină" reprezentînd 15-20% din salariul net, în ideea că astfel nu se vor mai fura produse. Este îndoiește că această mărime neoficială a salariului împiedică pe cineva să fure atunci cînd are ocazia. Ceea ce este sigur, este că sumele astfel acordate sînt sustrate de la plata CAS. De aceste forme de transfer social vicios nu beneficiază, bineînțeles, cei loviți de greutățile tranziției, ci grupul coerent de interese management-sindicate din marile firme de stat și regii autonome.

În al doilea rînd, separarea asigurărilor sociale de bugetul statului, prin înființarea ca instituții separate a Caselor de Pensii și asigurărilor medicale, poate contribui și ea la reducerea fiscalității, prin eficientizarea respectivelor sectoare și reducerea în viitor a contribuțiilor. După cum am arătat mai devreme, CAS-urile și nu impozitele reprezintă în momentul de față principala povară de pe umerii agenților economici. Numai că noile instituții autonome trebuie să dispună de pîrghii ferme pentru a-i face pe datornici să-și achite realmente obligațiile.

În al treilea rînd, flexibilizarea raporturilor de muncă este imperios necesară, chiar dacă sindicatele i se vor opune vehement.

În fine, în paralel cu reforma microeconomică, trebuie avută în vedere și schimbarea actualului sistem de interese la nivelul întreprinderilor, în special prin modificarea reglementărilor privind contractele de management. Managerii vor continua să fie slujbași de

stat la remorca sindicatelor și orientați către *status quo* atît timp cît veniturile lor nu vor fi substanțiale, însă strict legate de profiturile realizate și de soarta întreprinderii.

După cum se vede, aceste măsuri nu sînt propriu-zis niște corecții fiscale, ci mai degrabă ajustări instituționale fără de care orice încercare de a ușura sarcina fiscală este inutilă. Ceea ce le face, bineînțeles, mai greu de pus în practică. Ele nu sînt prevăzute de altfel nici în "Contractul cu România", nici în programul USD. Concluzia ar fi că promisiunile electorale de genul celei din articolul 13 al "Contractului...", citată la început, nu pot fi luate prea în serios. Dacă este ca reforma să se facă, formațiunile politice aflate la guvernare trebuie să se abată obligatoriu de la propriile proiecte electorale – căroră nici ele însele nu par să le fi dat prea multă importanță. Lipsa unei experiențe anterioare a exercitării puterii a făcut fosta opoziție să comită destule amatorisme. Probabil că era inevitabil, iar pe viitor cei care redactează programe politice vor încerca măcar să tragă cu ochiul la analizele politicilor publice care încep să apară.

NOTE:

1. În fruntea listei găsim, bineînțeles, exact acele întreprinderi care abia scăpaseră de cuțit cu cîteva luni înainte, cu promisiunea fermă că se vor restructura și vor găsi contracte: stocurile la autocamioane reprezintă 520% din producția lunii mai, iar la tractoare 120%.
2. În Ungaria, acesta urcă în anumite cazuri pînă la 55% – e drept, profitul reinvestit beneficiind atunci de reduceri.
3. Ne amintim că pledoaria de *supply-sider* ortodox făcea dl. Ciomara cu numai un an în urmă, susținînd reducerea impozitelor; între timp, se pare că și-a mai revizuit părerile – și a procedat corect.
4. Este foarte dificil de concepat un lucrător în limitele actualului Cod al Muncii, de aceea patronii nici nu se reped să facă angajaților forme legale.
5. Cazuri concrete: Petrobrazzi și Petrotel Ploiești.
6. Care nu constituie excepții; se pot aduce nenumărate exemple din sectorul minier, CFR etc.

SORIN IONIȚĂ – graduated from the Faculty of Philosophy, university of Bucharest, and obtained a MA in Political Science at the Central European University. He works as a programme officer at the Romanian Academic Society.

Teoria democrației este o cunoaștere cu caracter practic

– interviu cu Arend Lijphart –

L-am cunoscut în august 1996, la San Francisco, cu ocazia congresului anual al lui American Political Science Association, într-una din acele ocazii cînd era imposibil ca el să-și fi adus aminte de mine, iar pentru mine ar fi fost imposibil să-l uit. De origine olandez, dar venit ca orice *political scientist* care se respectă (și este recunoscut) să predea în SUA, Arend Lijphart este Research Professor of Political Science la University of California, San Diego. La acea vreme, el era președintele în exercițiu al lui American Political Science Association, fiind înconjurat de sute și mii poate de *political scientists* din toată America și din mai multe țări ale lumii, aflați la studii în universitățile americane, iar eu eram un tînar profesor român, cu o bursă de studiu, care asista pentru prima dată în viață la un eveniment de asemenea proporții (despre care am scris pe larg în numărul 46 al revistei *Sfera Politicii* – articol care a apărut cu greșeli atît de flagrante, încît este greu să nu mi-l amintesc). L-am reîntîlnit, în decembrie, la Washington, D.C., cu ocazia unui fabulos seminar, organizat de National Endowment for Democracy's International Forum for Democratic Studies și revista *Journal of Democracy*. Se poate afirma fără exagerare că fiecare operă din bibliografia Arend Lijphart reprezintă o piatră de hotar în *comparative politics* și teoria democrației. Astfel, pot fi citate: *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands* (1968, 2d. ed., Berkeley: University of California Press, 1975); *Democracy in Plural Societies* (New Haven: Yale University Press, 1977); *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries* (New Haven and London: Yale University Press, 1984); *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1994).

În afară de cărțile semnate de unul singur a mai publicat, în colaborare sau ca editor, următoarele volume colective: *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives* (New York: Praeger, 1984) și *Electoral Laws and their Political Consequences* (New York: Agathon Press, 1986) (ambele împreună cu Bernard Grofman); *Parliamentary versus Presidential Government* (Oxford, New York: Oxford University Press, 1992). Cîteva dintre studiile sale publicate în cele mai importante reviste de specialitate din lume (*Electoral Studies*, *American Political Science Review*, *Journal of Democracy*, *European Journal of Political Research*, *Politikon*) sînt la fel de cunoscute precum cărțile sale.

Întrucît celebrul *political scientist* american face tot felul de referiri la sistemul conceptual din lucrările sale – care a fost pe larg adoptat în cadrul disciplinei –, am să fac o prezentare a unora dintre ideile sale. Ceea ce practică în știința politică Arend Lijphart este cu totul altceva decît amatorismul iresponsabil declarat la noi "analiza politică", și practicat mai mult în presă sau în diferite instituții universitare. Este vorba despre o cercetare empirică, bazată pe judecăți factuale, ale cărei metodologie și rezultate concrete pot fi verificate de oricine repetă cercetarea și îi respectă protocolul metodologic, iară nu de judecăți de opinie, de datul cu părerea, care nu are legătură nici cu temeinica știință de carte și nici cu cercetarea de teren.

Celebra sa carte *Democracies* lansează în știința politică sisteme conceptuale de referință esențiale, dintre care nu am să mă refer decît la cîteva: astfel, Lijphart face distincția între *modelul democrației majoritare* (sau *modelul Westminster*, care are ca referință sistemul politic britanic, al cărei parlament se întîlnește în Palatul Westminster din Londra) și *mo-*

delul democrației consensuale. Fiecare dintre acestea se caracterizează printr-o serie de trăsături importante, dar pentru prezentarea laconică de aici nu voi reține decât câteva.

Modelul Westminster sau majoritar (care se regăsește și în țări precum Canada, Australia, Noua Zeelandă și în majoritatea fostelor colonii ale Marii Britanii din Africa și Asia) se caracterizează prin următoarele trăsături: cel mai puternic organ al guvernământului britanic este cabinetul (în engleză se face distincția între *government* și *cabinet*), care de obicei este compus din membrii partidului care a obținut majoritatea în House of Commons; din pricina faptului că sistemul britanic de partide este unul preponderent bipartidic, partidul care câștigă alegerile reprezintă de obicei o majoritate restrânsă, ceea ce înseamnă că o minoritate largă este exclusă de la putere; Marea Britanie are un sistem parlamentar de guvernământ, deci cabinetul depinde de votul de încredere al parlamentului, spre deosebire de sistemul prezidențial din SUA, unde executivul prezidențial nu poate fi, în mod normal, înlăturat de către puterea legislativă (cu excepția măsurii speciale numită *impeachment*).

Modelul consensual al democrației (care se întâlnește în Elveția și Belgia) se caracterizează prin următoarele trăsături: împărțirea puterii între majoritate și minoritate, în cadrul unei mari coaliții, în care sunt reprezentate toate partidele parlamentare, cu o mare atenție față de reprezentarea minorităților etnice; dispersiunea puterii între executiv și legislativ; repartizarea echitabilă a puterii prin intermediul reprezentării proporționale; delegarea puterii către grupuri organizate teritorial sau nonteritorial; o limită formală a puterii, prin intermediul vetoului minoritar etc.

În *Electoral Systems and Party Systems*, Lijphart studiază consecințele politice ale sistemelor electorale, în special gradul de proporționalitate al traducerii voturilor în locuri parlamentare și efectele acestora asupra sistemelor de partide. Analiza sa (prin metodele analizei bivariate și multivariate) se exercită asupra unei baze imense de date empirice și se remarcă prin marea sa acuratețe. Mă opresc însă aici, cu speranța că am trezit interesul tinerilor cititori sau al celor care au rămas tineri prin curiozitate intelectuală, dorința de a învăța și deschiderea către studiu.

DAN PAVEL: Cit de relevante sînt teoria democrației și studiile comparative cu privire la democrație pentru statele postcomuniste din Europa Centrală și fosta Uniune Sovietică? Se califică aceste țări pentru a fi incluse în «studiile Lijphart»?

AREND LIJPHART: Cred că studiile specialiștilor în științe politice (*political scientists*) ne-au învățat multe cu privire la modul în care funcționează democrația și cât de diferit operează instituțiile democrației. Toate acestea se constituie într-o cunoaștere cu caracter practic și care poate fi folosită în mod util, fiind extrem de relevantă pentru țările care se democratizează sau încearcă să-și întărească sistemele lor democratice. În mod evident includ aici fostele țări comuniste din Europa Centrală și de Est. De pildă, am argumentat acest lucru și am prezentat și dovezi empirice cu privire la faptul că regimurile parlamentare și sistemele electorale cu reprezentare proporțională sînt opțiuni mai bune pentru țările democratice decât cele prezidențiale și decât sistemele electorale majoritare.

În ceea ce privește studiile empirice, noile democrații din Europa Central-Răsăriteană și de oriunde altundeva trebuie studiate la fel de mult ca și vechile democrații. Lucrez în momentul de față la o nouă ediție a cărții mele *Democracies*, a cărei primă ediție a apărut în 1984. În ediția originală, m-am ocupat numai de 21 de țări – cele care au fost în mod continuu democratice începînd cu 1950. Noua ediție va acoperi aproximativ 35 de țări: toate țările care au fost democratice în mod continuu din 1965 încoace. În principiu, aș fi putut include toate democrațiile din ziua de astăzi, însă există un obstacol practic pentru asta. Pentru multe din calculele pe care eu le fac, am nevoie de intervale de timp relativ lungi, ca să reușesc a calcula rezultate medii semnificative. De pildă, calculez durata medie de viață a guvernelor (cabinetelor). Aceasta este o măsură care este demnă de încredere și care are sens dacă am la dispoziție perioade de cel puțin 10-15 ani pentru a o măsura.

– În studiul dumneavoastră deja «clasic», singurele țări în afara familiei așa-numite a «civilizației occidentale» sînt India, Japonia, Israel și Costa Rica. Sprijină sau resping studiile comparative asupra democrației ipoteza lui Samuel Huntington cu privire la o «confruntare a civilizațiilor»?

– Noua ediție din *Democracies* va cuprinde mai multe democrații nonoccidentale: de pildă, Venezuela, Columbia, Jamaica, Barbados, Trinidad, Malta, Botswana, Mauritius. Nu știu încă în ce fel le voi putea compara pe acestea cu vechile democrații occidentale. Pot să vă dau însă un răspuns aproximativ cu privire la cele patru țări nonoccidentale pe care le-ați menționat. Ceea ce fac în lucrarea mea *Democracies* este să pun în opoziție instituțiile majoritare cu cele consensuale și instituțiile federale cu cele unitare. Cele patru țări nonoccidentale sînt extrem de diferite una față de cealaltă în ceea ce privește instituțiile lor: India este îndeosebi consensuală și federală; Japonia este mai ales majoritară (dar nu puternic majoritară) și federală; Israel este consensuală și unitară; iar Costa Rica majoritară și unitară. Prin urmare, aceste patru țări au o distribuție tipologică la fel de largă precum democrațiile occidentale. Desigur, aceasta înseamnă că acest tip de analiză instituțională NU sprijină ideea unei ciocniri a culturilor occidentale și nonoccidentale.

– Ce părere aveți despre studiile cu privire la relațiile dintre societatea civilă și/sau cultura civică și democrație? Pot fi ele descrise drept variabile independente și dependente?

– Ar fi simplist să răspund într-un singur mod. De aceea, cred că se pot da două răspunsuri. În primul rînd, eu cred că o puternică societate civilă (cu multe organizații la care oamenii pot participa) este un sprijin extrem de important pentru democrație: ea leagă oamenii laolaltă și asigură mijloace pentru protejarea intereselor diferitelor grupuri și indivizi. Cultura civică (o cultură sprijinitoare a democrației) este diferită de societatea civilă, însă cred că în practică ele tind să fie împreună. În al doilea rînd, acelea sînt fiecare în parte variabile independente și dependente, în următorul sens: ele întăresc democrația, iar democrația – dacă este încununată de succes și durează pentru o lungă perioadă de timp – va întări probabil de asemeni societatea civilă și cultura civică. Este interesant de observat că Gabriel Almond și Sidney Verba (în cartea lor *Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci țări*) și-au petrecut cea mai mare parte a timpului studiind cultura politică în calitate de variabilă independentă, iar democrația stabilă drept variabilă dependentă; însă ei au recunoscut de asemeni în mod explicit că relația se poate petrece și în mod invers: că

democrația și instituțiile democratice pot influența în mod puternic cultura politică.

– La San Francisco, unde ne-am cunoscut, în august 1996, cu ocazia congresului anual al lui American Political Science Association, prezentarea dumneavoastră, în calitate de președinte, a fost despre votul obligatoriu. Care sînt principalele argumente în favoarea acestuia?

– Am prezentat cu acea ocazie trei dintre argumentele mele preferate. Primul argument se referă la faptul că prezența redusă la urne a electoratului este o problemă, deoarece dăunează legitimității sistemului democratic. Oricum, probabil că un lucru și mai important este faptul că prezența redusă la vot înseamnă prezența inegală la vot pentru diferite grupuri socio-economice, întrucît de obicei tocmai oamenii cei mai puțin privilegiați votează mai puțin. Dacă nu votezi, nu contezi. Oamenii cu mai multă educație, cu venituri mai mari și cu avere mai mare au deja multe alte avantaje. A vota ar trebui să aibă un efect egalizator, în loc să fie încă o modalitate prin care cei care sînt privilegiați deja să primească încă și mai multe privilegii.

Al doilea argument se referă la faptul că tindem să subestimăm problema prezenței reduse la vot deoarece de obicei ne concentrăm doar asupra alegerilor celor mai importante: alegerile naționale parlamentare și prezidențiale. Însă alegerile de la nivelurile mai joase, cu toate că sînt mai puțin importante, nu sînt deloc lipsite de importanță. Iar în alegerile de la nivelurile mai joase, prezența la vot este de obicei cu mult mai proastă decât în cele mai importante alegeri.

Al treilea argument este următorul: există mai multe metode instituționale de îmbunătățire a prezenței la vot, precum adoptarea reprezentării proporționale în locul sistemelor de reprezentare majoritară, ținerea alegerilor cu o frecvență relativ mai redusă, a vota în week-end, nu în timpul săptămînii etc. Toate acestea ar putea duce la o creștere a proporției prezenței la urne cu aproximativ 10 procente, lucru bun, însă care nu ne ajută îndeajuns atunci cînd participarea la vot este de la bun început extrem de joasă. Singura regulă care, prin ea însăși, poate determina creșterea prezenței la vot la un procent de 85-90% este votul obligatoriu. Experiența australiană este extrem de interesantă în această privință. Înainte de adoptarea vo-

tului obligatoriu, prezența la urne era de doar 55%; a sărit la mai mult de 90% de îndată ce a fost adoptată prezența obligatorie la vot, pe la mijlocul anilor 1920.

– Folosiți termenul de *inginerie electorală* pentru a descrie problema creșterii/descrășterii gradului de proporționalitate. Are termenul de *inginerie politică* o semnificație mai largă? Când vă întreb aceste lucruri, mă gândesc în mod inevitabil la experimentele politice nazist și bolșevic.

– Ceea ce înțeleg prin *inginerie electorală* este elaborarea regulilor electorale în scopul obținerii unor scopuri particulare, cum ar fi o creștere sau descrescere în proporționalitate sau în numărul partidelor politice dintr-un sistem de partide. Cred că specialiștii în *political science* au scos la iveală suficientă cunoaștere cu privire la modul în care funcționează sistemele electorale pentru a folosi această cunoaștere pentru a da o anumită configurație întregului *pattern* al rezultatelor electorale și sistemului de partide. Același lucru este valabil pentru *ingineria politică* în general. Dacă ea este folosită pentru a întări democrația, atunci este un lucru bun. Dacă ea este făcută prost ori pentru a slăbi democrația, în mod evident că nu este ceva benefic. Da, antidemocrații cum sînt naziștii pot de asemenea să conceapă, să folosească *ingineria politică* pentru a doborî democrația. Cel mai bun lucru pentru democrație este ca democrații convinși să exercite cea mai mare influență și să-și conceapă *ingineria politică* în modul cel mai competent și înțelept.

Interviu, traducere și prezentare
de DAN PAVEL

Notă: O versiune în limba română a cărții lui Arend Lijphart, *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, va apărea în traducerea și cu studiul introductiv al lui Dan Pavel, la editura Athena, director Leonard Oprea.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- Islamul și politica
- Serviciile secrete din România
- De la țigani la romi – în căutarea identității
- Africa – geopolitică și cultură
- O lume în expansiune – America Latină
- Trinomul stat-societate civilă-biserici
- Politica de securitate a României, într-un nou context geopolitic
- China – o nouă supraputere?

Revista Sfera Politicii

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucît mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitivează doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de uni și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unor teme anunțate (și a unor inedite).

Redacția

Filantropie și asociaționalism la români

DANIEL SĂULEAN

“Al treilea sector” se regăsește frecvent în analizele specializate sub denumirea “sector voluntar”. Compus din unități organizaționale constituite prin liberă asociere a indivizilor, care își propun o gamă variată a scopurilor de activitate, acest sector este perceput ca forma macroinstituțională de exercitare a drepturilor și libertăților cetățenești. Legătura consistentă dintre formele instituționale voluntare și societatea civilă constituie o adecvată premisă metodologică pentru măsurarea gradului de emergență a sectorului voluntar, prin investigarea afilierii asociaționale.

Tipul major de activitate desfășurată în sectorul voluntar este cea catalogată “non-profit”, respectiv una care nu urmărește explicit obținerea profitului și este complet autonomă de celelalte sectoare. În teoriile economiste, ideea fundamentală o reprezintă instinctul universal al acumulării, pentru satisfacerea căruia orice acțiune trebuie să fie motivată de finalitatea obținerii profitului. Interacțiunea socială are ca scop general stabilirea relațiilor de schimb, în care orice tendință de transformare simbolică a profitului este marginalizată. În sens weberian, raționalitatea economică, concepută ca o subsumare a tuturor funcțiilor organizaționale unui scop final de natură economică, presupune o sinteză între “formal” și “substanțial”, respectiv între clasică eficiență (rezultată din raportarea mării *output*-ului la *input*) și sistemul normativ legat de etica acumulărilor economice (de bani și servicii). Depășirea teoriilor raționalității instituționale este indicată de apariția, la începutul anilor ‘90, a paradigmatelor “neinstituționale”, care reconsideră în mod capital factorul irațional și influența lui deloc neglijabilă asupra proceselor organizaționale. Una dintre ideile definitorii ale noului curent sociologic constă într-o percepere în sens extins a organizațiilor ca *instrumente de realizare a unor beneficii*. De maximă generalitate sau particulare, beneficiile sînt și funcție de expectanța colectivă. Grupul, caracterizat prin unitatea de scopuri, se stabilește printr-o recrutare și selecție dirijată a indivizilor, în actul integrării organizaționale. Un astfel de fenomen are la bază libera

opțiune individuală și poate fi observat cu precădere în cazul asociațiilor cu caracter voluntar, în cadrul cărora statutul de *angajat* este identificat într-un grad ridicat cu cel de *membru voluntar*.

O idee des înfățișată este cea conform căreia apariția și funcționarea asociațiilor reprezintă unul dintre cele mai dinamice fenomene de dezvoltare socială, încadrabil, prin amploare și consecințe, între mișcările sociale. De altfel, ele însele, asociațiile voluntare se descriu ca “noi mișcări sociale”. Înscriindu-se printre manifestările mișcărilor ideatice, cu o durată de viață relativ scurtă, asociațiile voluntare nu ating un stadiu de raționalizare economică și birocratizare comparabil cu cel din întreprinderile clasice, industriale. Preocuparea lor secundară pentru reproducerea resurselor justifică atribuirea statutului “nonprofit” profilului lor funcțional. Semnificația subiacentă a acestui profil rezidă în cronica vulnerabilitate economică a asociațiilor. Reclamarea condițiilor de *fair de competiție* cu celelalte sectoare se traduce prin introducerea unor reglementări juridice și fiscale speciale, care se înscriu printre măsurile consacrate de protecție socială. Apelul la voluntari și la munca “dezinteresată” de câștigul material direct este un element constant al politicii manageriale din sectorul “nonprofit”. Inclusiv investiția în capitalul uman are în acest sector dimensiunile cele mai reduse, fluctuația mare de personal în asociații fiind un factor cu dovedite conotații manageriale negative. Utilizarea voluntariatului ca resursă de funcționare și dezvoltare organizațională constituie o modalitate de obținere a unor beneficii cu costuri reduse, care se bucură de aprecieri sau contestații din partea societății. Opiniile cu privire la voluntariat cunosc o polarizare ideologică, evidentă mai ales în disputa intrasectorială dintre sindicate și alte organizații nonguvernamentale. Discuția despre adecvarea voluntariatului în funcție de tipul de societate și de nivelul ei de dezvoltare invocă argumente morale, fiind cu atât mai mult una dintre acele delicate debateri.² Moral este ca respectiva societate să funcționeze pe principii democratice și să fie fondată pe

principiul pieței libere (numai prin existența unui sector pentru-profit solid se pot constitui resurse pentru cel nonprofit), iar nivelul de bunăstare generală să depășească un nivel-prag. Nu se poate solicita unei persoane să muncească voluntar pentru un ideal nobil, dacă acea persoană nu beneficiază de mijloace de subsistență – este ceea ce se poate numi condiția morală a voluntariatului. O rată ridicată de șomaj, un indice crescut de sărăcie nu sînt elemente de favorizare a voluntariatului sau de propensiune societală a fenomenului asociaționist.

Promovarea ideilor voluntariatului intră în contradicție cu sindicalismul. Teoretic, într-o societate cu o rată de șomaj mare nu ar trebui să fie loc pentru munca voluntară. Dacă nu sînt locuri suficiente de muncă, cu atât mai puțin ar trebui să fie nevoie de voluntariat. Argumentul face parte din discursul sindical. De cealaltă parte, organizațiile neguvernamentale și adesea cele guvernamentale care fac, "stimulează" voluntariatul, au de partea lor argumentul înscrierii acestuia printre valorile perene ale comportamentului filantropic. Totodată, este cunoscut că, din perspectiva participării democratice a cetățenilor la procesele de guvernare, realizarea unor acte cu titlu

gratuit, precum exercitarea votului, întrajutorarea sau apărarea națională, nu suportă o abordare similară cu aceea aplicată în sfera schimburilor materiale.

Recenta cercetare a Fundației pentru Dezvoltarea Societății Civile asupra dimensiunilor pe care le au donațiile și voluntariatul în societatea românească a inclus un set de întrebări de opinie destinate a contura complexul motivațional al populației în adoptarea sau respingerea practicilor filantropice. Persoanele și-au exprimat aprecierile pe o scară valorică de la 1 (dezacord) la 4 (acord), pentru 21 de afirmații cu privire la voluntariat, și pentru încă 11 cu privire la motivația donațiilor (în bani sau produse). Am procedat la calcularea scorurilor medii realizate de către fiecare dintre cele 21 de variabile apreciate ca predictoare ale voluntariatului, respectiv de către celelalte 11 predictoare ale donațiilor.

Ierarhia itemilor în funcție de scoruri se regăsește în tabele 1.1 și 1.2. Alături de scoruri am inserat alte două coloane, una conținând deviațiile standard, iar cealaltă procente de nonrăspunsuri, pentru a obține o vizualizare sporită a distribuției de opinii în rîndul populației.

Tabel 1.1

#	Afirmație	Scor mediu	Dev. Std.	Nonrăspunsuri
V4	Oricine are o responsabilitate la un moment dat în viața sa	3.80	0.48	5.6
V19	Cred că activitatea mea poate fi utilă cuiva	3.65	0.66	17.5
V14	Ajutorarea dă sens vieții	3.60	0.71	11.6
V5	Cred în utilitatea voluntariatului	3.59	0.72	13.2
V1	Munca voluntarilor este de alt tip decît cea a salariaților	3.48	0.90	17.2
V6	În activitățile de voluntariat înțînesc oameni și îmi fac prieteni	3.37	0.82	32.7
V8	Voluntariatul mă ajută să fiu un om activ	3.20	0.95	32.0
V13	Voluntariatul îmi îmbogățește experiența de viață	3.11	0.97	30.7
V12	M-aș oferi ca voluntar chiar mai mult, dacă mi s-ar cere	2.93	1.04	21.7
V11	Voluntariatul oferă recunoaștere/prestigiu social	2.90	1.11	27.0
V7	Munca de voluntariat face parte din convingerile mele religioase	2.88	1.13	22.2
V15	Voluntariatul ajută la învățarea unei meserii	2.72	1.12	20.6
V3	Dacă guvernul și-ar îndeplini responsabilitățile nu ar mai fi nevoie de voluntari	2.53	1.22	13.6
V2	Voluntarii înlocuiesc muncitorii plătiți	2.15	1.15	16.8
V17	Nu mi s-a cerut niciodată să prestez o activitate de voluntariat	2.06	1.22	10.7
V20	Nu m-am gîndit niciodată să mă ofer ca voluntar	1.97	1.14	11.6
V9	Nu am vreme de pierdut cu voluntariatul	1.94	1.10	15.9

#	Afirmație	Scor mediu	Dev. Std.	Nonrăspunsuri
V18	Nu mă pot oferi ca voluntar din cauza bolii/bătrîneții	1.64	1.06	20.3
V16	Organizațiile care folosesc voluntari sînt neserioase	1.54	0.91	24.4
V21	Nu mi se dă permisiunea să mă ofer ca voluntar	1.38	0.81	23.9
V10	Am avut o experiență neplăcută cu voluntariatul	1.37	0.78	24.4

Conform metodei de ierarhizare a scorurilor, explicația cu cea mai mare incidență și intensitate a acordului o întruște afirmația de o pronunțată neutralitate: "Oricine are o responsabilitate la un moment dat în viața sa" (susținută prin ordinul cel mai mic al deviației standard, ca și prin procentul foarte redus de nonrăspunsuri).

În schimb, cea mai categorică respingere o cumulează aserțiunea "Am avut o experiență neplăcută cu voluntariatul" (însoțită de o abținere a aproape 1/2 din totalul persoanelor).

Se preferă explicațiile globale, în genul utilității sociale a muncii sau al validității preceptelor mo-

rale, precum altruismul. Există tendința plasării semnificației voluntariatului în sfera internalizării normative. Negarea experienței neplăcute cu voluntariatul este o surpriză, deoarece infirmă una dintre ipotezele și riscurile asumate în debutul cercetării, prin care se viza încărcătura semantică datorată efectului propagandei comuniste, cînd "munca patriotică" era obligatorie, abuzivă și neretribuită. Nu este prima oară cînd se contestă pe cale empirică o presuposiție considerată de către cercetătorii sociali a fi de domeniul simțului comun.

În ceea ce privește motivația donațiilor, situația se încadrează într-un *pattern* de următoarea factură:

Tabel 1.2

#	Afirmație	Scor mediu	Dev. Std.	Nonrăspunsuri
D9	Nevoia pentru donații este mai mare acum decît în urmă cu 5 ani	3.44	0.91	15.6
D10	Guvernul are principala responsabilitate în a avea grijă de cei săraci	3.38	0.96	9.3
D2	Ca cetățean mă simt obligat să ajut pe alții	3.30	0.93	5.6
D5	Donația nu rezolvă problemele actuale	3.10	1.12	10.3
D4	Donația (sau pomenile) îmi întăresc credința religioasă	2.98	1.13	10.5
D6	Dacă Guvernul ar fi mai responsabil, atunci nu ar mai fi nevoie de donații	2.64	1.27	11.7
D8	M-am săturat să mi se tot ceară bani pentru tot felul de cauze	1.85	1.09	12.1
D11	Nu cred că am ceva de oferit	1.78	1.08	15.1
D3	Donațiile (sau pomenile) sînt lucruri de domeniul trecutului	1.51	0.91	7.9
D7	Eu îmi plătesc taxele (și la Biserică), de ce aș mai face donații (sau pomeni)?	1.45	0.89	12.2
D1	Am donat pentru că doresc să obțin ceva în schimb de la societate	1.21	0.59	9.3

Se observă că acordul cel mai pronunțat revine unei comparații, prin care nevoia actuală de filantropie este percepută mai acut decît în urmă cu 5 ani. Totodată, se constată o tendință a delegării responsabilității privind

situația grea a săracilor în seama statului. Nu este o eludare a carității, deoarece de o semnificativă apreciere se bucură afirmații care vizează asumarea responsabilității cetățenești sau respectarea unor precepte religioase.

Pe de altă parte, în registrul negativ al opțiunii populare se regăsesc afirmații care dezaproabă comportamentul filantropic. Astfel, sînt dezaprobată formulări de genul "Am donat pentru a primi ceva în schimb de la societate" sau "Eu îmi plătesc taxele, de aș mai face donații?" ș.a., care relevă o orientare predominantă a românilor spre valorile milei și carității.

Distribuția motivațiilor comportamentului filantropic poate fi analizată în intersecție cu afilierea asociațională voluntară. Sondajul realizat pe un eșantion național reprezentativ probează existența unei fracțiuni de 11% de membri de asociații în rândul populației adulte (exceptînd apartenența la sindicate). Pentru una din zece persoane mecanismele de moti-

vație a voluntariatului și a donațiilor diferă de celelalte nouă.

Pentru a puncta diferențele membri/nemembri am alcătuit două tablouri comparative.

În tabelul 2.1. am așezat pe linii cele 21 de aserțiuni privitoare la voluntariat, iar pe coloane procentele de adeziuni sau respingeri categorice, raportate la totalurile de membri, respectiv nemembri – în partea din stînga sus a celulelor –, și coeficienții de ajustare reziduală – în partea din dreapta jos a celulelor. Orice depășire a valorii absolute de 1.9 a coeficienților de ajustare reziduală indică o justificare a inferenței diferențiative pe cele două categorii, pentru fiecare variabilă în parte.

Tabel 2.1

Membri de asociație				Nemembri de asociație			
Acord total		Dezacord total		Acord total		Dezacord total	
V1	4.5%	58.3%	-1.8	9.1%	48.8%	1.8	-2.1
V2	36.4%	18.9%	0.9	32.5%	16.1%	-0.9	-0.8
V3	25.0%	36.4%	0.9	21.6%	34.2%	-0.9	-0.5
V4	0	87.1%	-0.9	0.6%	76.3%	0.9	-2.8
V5	4.5%	70.5%	-0.4	5.3%	50.2%	0.4	-4.4
V6	3.0%	51.5%	-1.4	5.9%	30.2%	1.4	-4.9
V7	21.2%	32.6%	0.2	20.4%	27.4%	-0.2	-1.3
V8	6.1%	44.7%	-1.9	11.6%	25.9%	1.9	-4.5
V9	55.3%	12.9%	4.8	34.0%	18.8%	-4.8	1.7
V10	68.9%	3.0%	2.2	59.2%	3.9%	-2.2	2.2
V11	12.1%	37.9%	-1.5	17.3%	23.8%	1.5	3.5
V12	12.9%	37.1%	-1.3	17.4%	22.2%	1.3	3.8
V13	12.1%	46.2%	0.2	88.7%	26.3%	-0.2	4.8
V14	3.0%	68.9%	-0.4	3.7%	56.2%	0.4	-2.8

Membri de asociație				Nemembri de asociație			
Acord total		Dezacord total		Acord total		Dezacord total	
V15	16.7%	27.3%	-0.5	18.3%	23.3%	0.5	-1.0
V16	67.4%	6.1%	4.2	48.0%	5.8%	-4.2	-0.1
V17	48.5%	27.3%	3.7	32.2%	30.2%	-3.7	0.7
V18	56.1%	17.4%	1.9	47.3%	14.3%	-1.9	-0.9
V19	2.3%	68.9%	-0.8	3.6%	53.6%	0.8	-3.4
V20	47.7%	15.9%	3.1	34.0%	24.4%	-3.1	2.2
V21	65.2%	6.1%	1.2	59.6%	4.2%	-1.2	-1.0

Diferențe semnificative între categoriile dihotomice de subiecți investigate paralel, semnalate prin coeficienții de ajustare reziduală semnificativi, apar în cazurile de *dezacord* cu privire la afirmația:

- V 1 / "Munca voluntarilor este de alt tip decît cea a salariaților";
- V 4 / "Oricine are o responsabilitate la un moment dat în viața sa";
- V 5 / "Cred în utilitatea voluntariatului";
- V 6 / "În activitățile de voluntariat întîlnesc oameni și îmi fac prieteni";
- V 8 / "Voluntariatul mă ajută să fiu un om activ";
- V 11 / "Voluntariatul oferă prestigiu/recunoaștere socială";
- V 12 / "M-aș oferi ca voluntar chiar mai mult, dacă mi s-ar cere";
- V 13 / "Voluntariatul îmi îmbogățește experiența de viață";
- V 14 / "Ajutorarea altora dă sens vieții";
- V 19 / "Cred că activitatea mea poate fi utilă cuiva";
- V 20 / "Nu m-am gîndit niciodată să mă ofer ca voluntar";

respectiv de *acord*, cu o incidență crescută pentru aceeași categorie, cu privire la propoziția:

- V 9 / "Nu am vreme de pierdut cu voluntariatul";
- V 10 / "Am avut o experiență neplăcută cu voluntariatul";
- V 16 / "Organizațiile care folosesc voluntari sînt neserioase";
- V 17 / "Nu mi s-a cerut niciodată să prestez o activitate de voluntariat";
- V 18 / "Nu mă pot oferi ca voluntar din cauza bolii/bătrîneții";
- V 20 / "Nu mi s-a cerut niciodată să mă ofer ca voluntar";

Toate afirmațiile prezentate mai sus, pentru care s-a exprimat *dezacordul*, întrunesc cea mai accentuată incidență pentru *membri*, în timp ce pentru categoria *nemembris* se stabilește cel mai pronunțat *dezacord* doar cu privire la afirmația:

- V 8 / "Voluntariatul mă ajută să fiu un om activ";

ceea ce îndepărtează motivația de menținere a activismului dintre eventualele apeluri sau campanii de stimulare a voluntariatului la noi.

Deși incidența voluntariatului este mai pronunțată în rândul membrilor de asociații (respectiv, 47% dintre aceștia declară că au prestat muncă voluntară, față de numai 32% dintre nemembri), concluzia generală dedusă din configurația de mai sus este că afiliații consideră voluntariatul drept o modalitate indizirabilă de activism.

Voluntariatul este cel mai slab susținut de către cei din interiorul unui domeniu care a apărut tocmai

din asumarea valorilor aparținând sferei voliționale a comportamentului uman. Se stabilește o relație de inconsistență simbolică între valoarea morală și cea materială a muncii desfășurate de membrii de asociații.

Un tablou similar construit sintetizează opiniile cu privire la donații, urmărind aceeași comparație intercategoriale membri-nemembri:

Tabel 2.2

	Membri de asociație		Nemembri de asociație	
	Acord total	Dezacord total	Acord total	Dezacord total
D1	8.1%	0.8%	75.3%	2.4%
D2	9.1%	54.5%	8.6%	87.7%
D3	75%	6.1%	58.3%	7.3%
D4	21.2%	40.9%	17.1%	37.7%
D5	16.7%	50.0%	12.3%	47.1%
D6	35.6%	28.0%	22.6%	37.0%
D7	69.7%	6.8%	62.6%	9.1%
D8	60.6%	10.6%	44.1%	14.2%
D9	9.8%	6.2%	59.8%	54.3%
D10	11.4%	60.4%	7.9%	55.1%
D11	56.1%	16.7%	43.5%	13.3%
	2.7	1.1	-2.7	-1.1

Diferențele semnificative, indicate de coeficienții de ajustare reziduală (dreapta jos), se regăsesc pe coloanele de *acord*, mai accentuat în cazul *membrilor*, cu privire la:

- D 3 / "Donațiile (sau pomana) sînt lucruri de domeniul trecutului";
- D 6 / "Dacă guvernul ar mai fi responsabil, atunci nu ar mai fi nevoie de donații";
- D 8 / "M-am săturat să mi se tot ceară bani pentru tot felul de cauze";
- D11 / "Nu cred că am ceva de oferit";

respectiv, de *dezacord*, mai accentuat în cazul *nemembrilor*, cu privire la:

- D 6 / "Dacă guvernul ar fi mai responsabil, atunci nu ar mai fi nevoie de donații";

care devine astfel afirmația cu cea mai polarizată distribuție între categoriile de subiecți investigați.

Donațiile, indiferent de natura lor, sînt apreciate ca inadecvate în raport cu definirea situației, fiind percepute ca persistențe ale unui comportament arhaic, depășit.

În contextul schimbărilor generale din societatea noastră, cu o acutizare a individualismului și a strategiilor individuale de reușită, adoptarea soluțiilor colectiviste de supraviețuire nu se bucură de un real prestigiu în rândul membrilor de asociații. Aceștia sînt cei care reclamă creșterea responsabilității sociale a autorităților guvernamentale, mai mult decît segmentul din afara mediului asociațional, în ciuda faptului că sînt orientați spre valorile individualiste.

Se constată că asociațiile, printre care se numără majoritatea organizațiilor neguvernamentale, nu sînt pregătite, prin componența lor umană, pentru primirea transferului dinspre sectorul public a unor activități deficitare performate de către acesta. Modelul excelenței din țările dezvoltate, care a dus la cooptarea la guvernare a multor organizații neguvernamentale nu găsește susținerea corespunzătoare în rândul membrilor de asociații de la noi.

În mod paradoxal, persoanele din afara sectorului nonprofit se pronunță pentru un *stat minimal*,

convinși de lipsa de eficiență a agențiilor guvernamentale în realizarea tuturor funcțiilor sociale asumate. În plus, din distribuția polară de opinii pentru variabilele D8, se observă că aceia care prezintă saturație cu privire la campaniile de colectare a fondurilor sînt exact cei care ar trebui să le desfășoare – membrii de asociații voluntare. Din distribuția de opinii a altei variabile, D11, se poate deduce că aceleași persoane devin extrem de reținute cînd își evaluează propria ofertă de altruism.

Filantropia parcimonioasă a membrilor de asociații, alături de evaluarea critică la adresa adecvării sociale a voluntariatului, pot fi incluse în registrul negativ al actualului model al afilierii asociaționale voluntare de la noi. □

NOTE:

1. Ahme, Göran, *Social Organizations: Interaction inside, outside and between organizations*, London: Sage Publications Ltd., 1994, p. 67.
2. Hedley, Rodney și Smith, Justin Davis (edit.), *Volunteering & Society: Principles and Practice*, London, NCVO Publication., p. 31.

DANIEL SĂULEAN – graduated from the Faculty of Physics of the "Babeș-Bolyai" of Cluj and from the Faculty of Sociology, University of Bucharest.

Stenograma

ședinței Biroului Politic al CC al PMR din ziua de 29 noiembrie 1961

Tov. GHEORGHE-GHEORGHIU-DEJ:

Am spus acolo, față de toate lucrurile acestea propun Biroului Politic să-i dăm lui Iosif Chișinevski un vot de blam cu avertisment. Aveam în vedere și activitatea lui din trecut, așa că la o nouă încercare să fie dat afară din partid.

Ce s-a întâmplat? Întîi Ana Pauker a încercat să tocească lucrurile, a spus că da într-adevăr, a făcut o mare prostie. Pe urmă Luca. Voi cei care erați acolo. Teohari Georgescu a luat atunci o poziție clară. A spus că I. Chișinevski are năravuri din astea, că el este un mare sforar, că el a umblat și în trecut cu asemenea lucruri. Ce a pățit cînd au plecat ei din ședință!

Tov. A. DRĂGHICI:

L-a luat Ana: Ce, ești nebun?! Tu știi că asta este împotriva Moscovei?

Tov. GH. GHEORGHIU-DEJ:

El avea funcție informativă, era un fel de agent al acestora.

Din păcate, întrucît Ana încă se mai bucura de mare autoritate, de mare prestigiu, tovarășii au fost de acord cu aprecierea, cu critica, însă n-au mai fost de acord cu propunerea de a i se da vot de blam cu avertisment și am rămas singur cu propunerea. Ce era să fac?

A început I. Chișinevski să miorlaie și să mă roage să retrag propunerea. Am spus: Nu. Eu îmi dau seama că am rămas singur, propunerea n-a fost aprobată de Biroul Politic, dar eu îmi mențin părerea și n-am să renunț la această părere decît în ziua cînd am să constat că într-adevăr te-ai îndreptat.

Și de la ședința aceea el a făcut o cotitură nu prea tare spre mine și a început să colaboreze. Pe măsură ce colabora cu mine, s-a supărat Ana.

S-a întâmplat odată, la o adunare festivă, era și Kaftardze acolo, am auzit cu urechile mele. Erau acolo pe pereți la Atheneu cîteva lozinci cu Stalin și cîteva citate și un citat din Dej și un citat de Chișinevski. Cînd a văzut Ana lucrul acesta, pentru că tre-

(urmăre din numărul trecut)

cuse un timp și începuse el să vină la mine, a început să-i umble gura ca o morișcă: Ia te uită, nu-i este rușine, ce măgărie. El a auzit, s-a întors și a plecat.

Mă întîlnesc cu el, zic: Ce s-a întîmplat, cum a ajuns asta acolo? Da, zice, fir-ar al dracului și de cîte ori le-am spus.

În sfîrșit, ultima lovitură, asta l-a jignit foarte tare, a fost atunci la "Pace trainică". El era reprezentantul nostru. Asta era hotărît, el trebuia să țină acolo cuvîntarea. De aici s-a născut iar o discuție. Singura dată cînd l-am auzit îndrăznind față de Ana, că de ce numai noi să fim aici, de ce nu și T. Georgescu și de ce neapărat tu să îi expunerea aceasta. Am spus că el este reprezentantul nostru. Am spus pot să țin eu, poate să țină altcineva; i se dau hîrțile acelea ce trebuia să spună Chișinevski. Ea citește, se vede că nu i-a plăcut și atunci a aruncat hîrtia pe jos: Un rahat, a spus ea. Atunci s-a aplecat Chișinevski, a ridicat hîrtia și a spus: Dar dacă ți-ar fi plăcut, atunci ai fi vorbit? Atîta l-am auzit pe el îndrăznind față de Ana. Ana se întoarce spre el: Ce? Să nu te măgărești, că îți trag două perechi de palme de nu te vezi.

Atunci a făcut el cotitura mai tare spre mine. Atunci eu i-am luat apărarea lui Chișinevski. Aveam interesul să-i iau apărarea, pentru că îl rupsesem de Ana. Am spus că ce este maniera asta, dacă o să ajungem acolo că vom trage palme, unde vom ajunge? Dacă nu-ți place materialul, hai să-l discutăm, dar cine ți-a dat dreptul să ameninți? Asta este o manieră partinică?

Era furioasă. Spunea: Nu mai merge așa. Ce nu mai merge? Ne izolăm unul pe altul, nu mai avem încredere unul în altul. Dar cine pe cine izolează? Cine în cine nu are încredere? Spune: am să ridic chestiunea la Biroul Politic. Și a plecat, nici nu s-a uitat la noi.

Uite așa o stare de lucruri. Nu era în conducerea noastră de partid un climat să simți că respiră liber oamenii, să-și poată spune părerea dacă o au. Chiar dacă spune prost ai să-l combați, să nu aibă frică. Era o atmosferă de frică, de teamă. Nu era teama că vor fi criticați, pentru că mai sînt unii care se tem și de asta.

Însă ce era caracteristic atunci era teama, pentru că imediat i se atîna tinicheaua de coadă: "naționalist", "antisovietic", "antistatal".

Maniera aceea cu Chivu Stoica, cînd a fost cu Luca. Era plin de oameni în birou la Luca și a început să strige la Chivu că este incapabil, este așa ș.a.m.d. "antisovietic". Se ridicaseră diferite probleme. Era lîngă el o scrumieră și Chivu Stoica avea tot impresia că o să-i dea cu scrumiera în cap.

El a plecat de acolo în birou la el și la telefon spune: te rog să mă primești, e ceva foarte grav. Spun: Ce s-a întîmplat? Și vine la mine și începe să plîngă Chivu. Avea ochii roșii, plînsese pînă atunci, era demoralizat, uite ce s-a întîmplat. Nu a avut nici Chivu o atitudine hotărîtă de respingere. L-am întrebat: tu ce atitudine ai luat? De ce i-ai admis? Ești membru al Biroului Politic. Dar cum îți permite să-ți arunce atîtea invective. Se poate să admitem ca un membru al Biroului Politic să-l umilească pe celălalt în așa hal, cine i-a dat lui dreptul acesta? A fost în Biroul Politic vre-o apreciere cu privire la persoana lui Chivu? A primit el însărcinarea să facă asta?

Iată ce aș fi făcut eu și i-am spus cum aș fi procedat eu. Ei, n-ai făcut asta. Acum pune pe hîrtie. Ce ar fi trebuit să faci acolo, să facem în Biroul Politic, pentru că eu convoc Biroul Politic. Ne-am înțeles.

Cînd mai tîrziu mă duc la Ana, eram foarte revoltat și i-am povestit ei toată istoria, s-a luat cu mîinile de cap și a spus: Ce, a înnebunit? Nu era vorba de înnebunit, că dacă înnebunea îl duceam la balamuc. Nu era membru în Biroul Politic, în conducerea partidului pe care să nu-l fi brustuluit și i-am spus și ei ce i-am spus lui Chivu. Am spus: de ce dracu nu-mi spune mie lucrul acesta. Ce i-a fi făcut! Da, eu convoc Biroul Politic, pentru că trebuie să pun capăt cu hotărîre unor asemenea manifestări. Nu vezi că oamenii nu mai iau cuvîntul, nu vezi că oamenii nu cresc, dau înapoi? Unde o să ajungem? Da Ghiță, bine, bine. Asta a fost în a doua parte a zilei.

Îmi făcusem cîteva puncte, de unde să-l apuc și cum să-l trîntesc. Am terminat cu asta și mă ocupam cu o serie de hîrtii. El ca regulă mă anunța dacă vroia să vină. Acum de odată se deschide ușa și vine el. Bună ziua, dragă Ghiță. Eu m-am întrebat: ce caută așa aici? Ce faci? Zic: uite cu treaba. Zice: tovarășe Ghiță am niște probleme și am venit să-ți cer un sfat. Mă gîndeam: cînd mama dracului a mai venit așa la mine să-mi ceară un sfat și acum de odată i-a venit lui să ceară sfat. Da, bine – și îmi spune.

Vă spun drept nici nu mă interesa, ascultam în mod mecanic, pentru că mă gîndeam la altceva, mă gîndeam la scopul pentru care a venit.

După ce mi-a spus la ce trebuie să ceară sfat, l-am întrebat: dar cum crezi că se poate rezolva asta? Mi-a spus. Zic: Bine, fă așa. Nici nu m-am angajat măcar să-i dau un sfat. Fierbeam, însă mă rețineam.

Mai stă ce mai stă și spune: tov. Ghiță, știu că ești foarte supărat pe mine. Eu tac. Și ai perfectă dreptate să fi supărat pe mine, mi-a vorbit tov. Ana. Vezi cum se apărău.

Mi-a vorbit tov. Ana, pe bună dreptate ești supărat, am făcut cea mai mare porcărie, regret și tov. Ana m-a criticat foarte tare. Uite chiar acum vin de la tov. Chivu, am fost la tov. Chivu. Crezi că am ceva cu dînsul, eu îl iubesc pe tov. Chivu. De ce eu insist să fiu lăsat să mă duc la vînătoare? Pentru că sînt eu nervii. M-am dus la tov. Chivu Stoica, i-am cerut scuze, și m-am îmbrățișat cu tov. Chivu. Vă făgăduiesc tovarășe Dej nu se va mai întîmpla niciodată. Vă rog să nu convocați Biroul Politic, că ne-am împăcat.

Atunci am făcut o discuție așa. Zic: să vedem, este un caz foarte grav. Nu este permis absolut nimănui să-și bată joc de oameni, să-i umilească. Aici nu-i vorba numai de demnitatea de comunist, este vorba de demnitatea de om. Nu avem voie s-o călcăm în picioare. Nu i-am promis dacă am să țin sau nu ședința. De fapt n-am mai ținut această ședință.

După ce el a discutat cu Ana a venit la Chivu Stoica și Chivu cînd a văzut că Luca acesta, care era gata să-i dea cu scrumiera în cap, și-a zis probabil că este un lucru mare și a socotit și el probabil ce să mai facă. Și a scăpat atunci.

Iată ce relații erau. Atunci trebuia să i se spună: N-ai de ce să ceri scuze la mine. Dumneata să ceri scuze la Biroul Politic, pentru că ieșirea dumitale ai avut-o în fața unui mare număr de persoane. Acele persoane acum comentează în fel și chip ce raporturi sînt între un membru și altul al Biroului Politic.

Sigur dacă a găsit așa o situație, s-a folosit de ea.

Cînd s-a făcut cotitura, tovarăși, în ce legătură cu pezevenghii aceștia? Atunci cu reforma bănească. Prima înșepătură atunci a fost. Au fost demascați în prima ședință.

Pe urmă ne-am dus la Moscova, cînd ne spuneau că nu s-a ivit o mîină de fier în România.

După ce ne-am întors de la Moscova noi am organizat plenara. Dar nici atunci n-a fost o dezbatere așa...

Reforma și protestele sociale

ALEXANDRU GURĂU

După toate aparențele, actualul guvern al României traversează o perioadă de noi și grele încercări. După disputele interne dintre principalii parteneri ai coaliției, PNȚCD și USD, cabinetul Ciorbea s-a confruntat cu revoltele celor amenințați de șomaj, în urma unei hotărâri de guvern care preceda lichidarea a 17 întreprinderi. Dacă valurile de scumpiri din prima parte a anului nu au provocat mișcări sociale semnificative, echipa lui Victor Ciorbea se găsește acum în fața unei contestații explicite și de proporții. Această primă măsură decisă, care deschide cu adevărat drumul reformei economice concrete, poate genera o mare scădere a popularității guvernului, aflat, fără nici o îndoială, în fața primului examen cu adevărat important, atât prin miza, cât și prin noutatea sa.

De la vorbe la fapte

Moment decisiv pentru cabinetul Ciorbea, mult așteptata trecere la vorbe la fapte în domeniul economic este o posibilitate esențială de a marca adecvarea la programul de guvernare propus, deci adecvarea la așteptările electoratului din noiembrie 1996. Mai mult, după o serie de ezitări provocate de neînțelegerile cu partenerii de coaliție, cabinetul actual are acum ocazia să-și probeze coerența și hotărârea. În plus, problemele ridicate de lista de lichidări se pot constitui într-un catalizator al limpezirii apelor pe scena politică românească: recente proteste sociale nu obligă numai guvernul să-și precizeze o poziție fermă față de promovarea reformei, ci și partidele din opoziție. Drumul de la performativul "trebuie să facem" (reformă) la constatativul "am demarat reforma" fiind în sfârșit parcurs, recente mișcări sociale pot aduce o clarificare a raporturilor de putere-comunicare din politica românească, raporturi reale între actori care trebuie să joace asumându-și rolurile în care sînt distribuiți.

Impactul produs de contactul dintre codul lingvistic al reformei, stăpînit de toată lumea, la realitățile economice – traducerea voinței de reformă în acțiuni

concrete – ar trebui, în concluzie, să aducă un plus de vizibilitate în plan politic. Ne aflăm, oare, în fața unei situații-limită în măsură să testeze adecvarea conduitei actorilor politici la contractele încheiate cu cei pe care îi reprezintă? Este guvernul Ciorbea obligat să treacă un examen cu adevărat nou?

Istoria unui mariaj fericit

Se pare, într-adevăr, că vom asista la o mișcare de decantare în politica românească, de limpezire a conflictelor, a pozițiilor protagoniștilor, a mizelor puse în joc și a modalităților de a le câștiga. După noiembrie 1996, euforia produsă de victoria CDR a continuat cu o lună de miere alegători-guvernanti nepermis de lungă. Bucuria de vedea posibilă alternanța la putere, speranța într-o schimbare radicală au slăbit, așa cum era de așteptat, eficiența examenului critic asupra modalităților de realizare a acestei schimbări și a capacităților celor care își propuneau să o întreprindă. Maniheismul inerent unei vieți politice aflate în curs de democratizare a proclamat pe membrii cabinetului Ciorbea drept "eroii pozitivi" prin excelență. Perioada care a urmat alegerilor a fost caracterizată de un consens perfect în privința "schimbării" și a "reformei"; evident, unitatea atitudinilor se realiza la nivel declarativ, pe tărîmul (doar) lingvistic al unei reforme care rămînea, esențial, de făcut.

Un prim moment-cheie în testarea voinței-capacității de reformă a noilor guvernanti a fost liberalizarea prețurilor, măsură principală în programul de realizare a stabilității macroeconomice. Creșterile de prețuri care au urmat, provocate în egală măsură de liberalizarea cursului leu-dolar, nu au generat însă proteste sociale substanțiale. Obișnuit cu familiarele scumpiri-indexări din timpul guvernării Văcăroiu, populația nu se găsea în fața unor probleme cu totul noi. Cabinetul Ciorbea reușea astfel să evite eventualele contestații.

A urmat apoi momentul NATO. Competiția diplomatică pentru acceptarea României în alianța militară a fost ridicată la rangul unei esențiale probe inițiatice în cadrul unui *Bildungsroman* al guvernului pe drumul îndeplinirii "schimbării". Eforturile depuse de guvern în șapte luni de activitate erau pentru prima oară supuse unei analize de evaluare serioasă. Chiar dacă s-a finalizat cu o înfrîngere, acest test nu a perturbat cu nimic încrederea în echipa guvernamentală; dimpotrivă, vizita președintelui Bill Clinton la București a transformat înfrîngerea într-o victorie și a fost repede considerată drept o validare a reușitelor României pe drumul reformei.

Respingerea candidaturii României la admiterea în NATO a fost repede uitată sub euforia constatării schimbării în sine a imaginii sale și, departe de a produce nemulțumiri sociale, a acordat un nou vot de încredere guvernului. Campania pro-NATO a reprezentat o nouă perioadă de consens: eforturile în vederea integrării trebuie făcute (continuate) în comun și cu toată hotărârea.

Primele revolte

Iată că, după această perioadă de liniște, hotărîrea guvernului de a trece la lichidarea a 17 importante întreprinderi produce primele mișcări sociale de contestare explicită a politicii economice a echipei lui Victor Ciorbea. Măsura respectivă, dorită radicală, se soldează cu disponibilizarea a aproximativ 30.000 de muncitori. Adoptată în urma unei vizite a lui Poul Thomsen, vizită ce a avut ca obiect negocierea condițiilor de acordare a unui împrumut FMI către România, decizia a surprins pe toată lumea, ridicînd un val de nemulțumiri. Muncitorii din întreprinderile vizate au manifestat violent, sindicatele au protestat vehement, principalele partide din opoziție au cerut demiterea guvernului. Criticile aduse "listei lui Ciorbea" vizează în principal lipsa unui prealabil dialog cu sindicatele, insuficiența măsurilor de protecție socială destinate viitorilor șomeri sau, mai general, consideră nefondată luarea unei asemenea decizii de către guvern, acuzat de obediență față de FMI.

Spuneam la început că recente mișcări de protest se pot transforma într-o ocazie de precizare a poziției pentru toți actorii de pe scena politică românească. Este momentul de a verifica această ipoteză. În primul rînd, cabinetul Ciorbea are ocazia de

a-și demonstra coerența și hotărîrea, după momentele de ezitare și tărăgănare a reformei de pînă acum. Deși inițial primul ministru s-a declarat inflexibil, deși ministrul Reformei, Ulm Spineanu, a afirmat că lista nu va suferi nici o modificare, am putut constata încă o dată că mai este loc pentru tergiversări. Se pare că atît guvernul, cît și sindicatele au fost puse într-o situație cu totul inedită, nereușind să găsească pe moment capacitatea de a reacționa adecvat. Radical într-o primă fază, respingînd orice fel de compromis în privința lichidării întreprinderilor, guvernul a început apoi să discute variante mai "soft", cum ar fi "lichidarea prin privatizare accelerată" sau chiar eterna soluție – "restructurarea". După părerea mea, cea mai mare greșală a guvernului ar putea fi renunțarea la această radicalitate, echivalentă cu acceptarea unor soluții de compromis, ineficiente pe termen lung. După negocierile interminabile cu sindicatele ar urma lentoarea procedurilor birocratice privind declararea lichidării și, după aceea, compensarea individuală a celor aflați în șomaj.

Această posibilă eroare agrava-o pe aceea anterioară a lipsei unui dialog cu sindicatele, care a făcut ca recenta hotărîre guvernamentală să provoace surprindere. Este, de altfel, acuzația pe care PD o aduce partenerilor de guvernare. În opinia mea, o altă greșală majoră a guvernului a fost lipsa de preocupare pentru o lege clară a falimentului, lege care, în situația actuală, ar fi stabilit cu precizie modalitățile de lichidare a întreprinderilor; o codificare riguroasă a problemei insolvenței nu ar mai fi permis recurgerea la soluții rudimentare cum ar fi, de exemplu, închiderea curentului electric.

Principala acuzație adusă de sindicate guvernului este lipsa unor consultări prealabile în privința obiectivelor economice considerate falimentare. Din punctul de vedere al liderilor sindicali, măsurile radicale luate de cabinetul Ciorbea trebuiau anunțate din timp, pentru a evita șocul produs de punerea lor în aplicare. Acuzația este respinsă de guvern, care le amintește liderilor sindicali că în februarie 1997 a fost dată publicității o listă cu 222 de societăți care funcționau ineficient și produceau pierderi mari în economie, iar în luna iulie – o altă listă, cu 154 de societăți nerentabile.

O altă obiecție adusă de sindicate vizează faptul că unele dintre întreprinderile propuse spre lichidare ar fi încă rentabile. Aici, lucrurile se complică,

din cauza faptului că guvernul nu a precizat criteriile după care a stabilit care dintre societățile aflate pe ultima listă dată publicității trebuie închise. Liderul BNS, Dumitru Costin, a contestat calculele specialiștilor guvernului și a propus o reevaluare a situației financiare a societăților înscrise pe "lista lui Ciorbea", dar fără a dispune de date proprii. Astfel că, admitând că a existat o lipsă de colaborare între guvern și sindicate, nu este mai puțin adevărat că a existat, de asemenea, și o lipsă de dialog între sindicate și cei pe care acestea îi reprezintă. O bună cunoaștere a situației din teren ar fi permis liderilor sindicali să găsească soluții la problemele celor amenințați de șomaj, soluții pe care să le discute, din timp, cu guvernul. Că o astfel de evitare a crizei era posibilă o demonstrează recentul acord încheiat de Guvern cu Centrala Națională Confederativă a Sindicatelor Miniere din România (CNCSMR), acord care precizează ramurile industriei miniere care se vor înfrunta cu șomajul, prevăzând și măsurile compensatorii corelative.

Și, pentru că analizăm reacțiile la "lista lui Ciorbea", să remarcăm încă o dată că măsurile de lichidare i-au surprins pe muncitori, generând forme violente de protest: sechestrarea unui prefect la Dărmănești, pagube materiale la Ploiești, blocarea trenurilor la Valea Călugărească, blocarea centrului Brăilei cu excavatoare etc. Lipsa unui contact real între sindicate și muncitori s-a prelungit, logic, cu adoptarea unor forme de protest care nu au nimic în comun cu mijloacele ortodoxe ale luptei sindicale. Sigur, reacția muncitorilor este perfect explicabilă dacă luăm în considerare faptul că amenințarea șomajului se adăuga problemelor puse de nivelul scăzut de trai. În acest punct ajungem la problema măsurilor de protecție socială. Cei care vor fi disponibilizați vor primi, timp de 12 luni, pe lângă ajutorul de șomaj, sume compensatorii, care depășesc, lunar, salariile medii din branșa respectivă. Stabilirea acestor plăți compensatorii și modul în care ele vor fi acordate a scos încă o dată în evidență lipsa clarității în deciziile guvernului, cât și, mai general, lipsa unei strategii clare în procesul de asanare a economiei naționale. Dacă vineri, 8 august, ziua în care lista celor 17 întreprinderi a fost dată publicității, Victor Ciorbea susținea că muncitorii trimiși în șomaj își pot ridica luni, 11 august, sumele convenite, ministrul Muncii și Protecției Sociale, Alexandru Athanasie, a explicat ulterior că procedura de acordare a sumelor compensatorii va fi mult mai lentă și poate dura

până la două luni. Evident, dacă decizia radicală a guvernului ar fi fost într-adevăr pregătită din vreme, aceste probleme nu ar mai fi apărut.

Este greu de estimat dacă măsurile de protecție socială pot atenua șocul produs de disponibilizare. Cei afectați au, totuși, de ales între două alternative: în loc să muncească pentru un salariu de mizerie într-o întreprindere falimentară (la PROMEX Brăila, de exemplu, perioadele de muncă alternau cu cele de șomaj tehnic și cu concediile medicale obținute contra cost de la medici), ei își pot căuta un loc de muncă într-o întreprindere rentabilă sau, în eventualitatea că vor să pornească o afacere proprie, pot ridica de la CEC suma compensatorie totală (care se ridică, în medie, la 10 milioane lei). De remarcat este și faptul că cheltuielile pentru recalificarea celor rămași fără servicii vor fi suportate de către MMPS, fie că șomerii sunt recalificați în centrele special organizate de ministere, fie că sunt recalificați în cadrul unor societăți comerciale cu care s-au încheiat convenții. Trebuie să recunoaștem însă că aceste măsuri compensatorii nu constituie decât o fragilă soluție de compromis, menită a atenua șocul, în primul rând psihologic, produs de lichidarea întreprinderilor.

O ocazie favorabilă pentru Opoziție

Criza socială produsă de accelerarea reformei a suscitat, după cum era de așteptat, critici extrem de dure din partea opoziției. Calificată drept un "coșmar" (PRM), o "gafă" (PSM), o "greșeală incommensurabilă" (PUNR), prima măsură reformistă "greă" a provocat reacții violente, care au culminat cu cererile de demitere a guvernului înaintate de către PL și PUNR. În plus, momentul actual constituie o ocazie pentru PD de a-și critica partenerul de coaliție - PNȚCD; liderii PD îi acuză pe miniștrii țărăniști de întârzierea cu care au trecut la fapte, precum și de nepregătirea terenului pentru accelerarea reformei și efectele acesteia.

Ceea ce este mai important de remarcat, după părerea mea, este faptul că toate măsurile impopulare pe care cabinetul Ciorbea s-a decis să le ia sînt o bună ocazie pentru opoziție de a câștiga din nou simpatia electoratului. Mai mult decât atât, partidele de stînga sînt, în acest moment, puse în fața unui examen al adecvării conduitei lor politice la propriile platforme-program: reprezentante, teoretic, ale "oamenilor mun-

cii", exhibîndu-și vocația de "partide de masă", partidele de stînga sînt forțate să susțină, prin toate mijloacele pe care le dețin, interesele celor amenințați cu șomajul. Din comunicatele remise presei se poate constata însă că aceste partide se mulțumesc în continuare cu o retorică populistă, rudimentară, refuzînd să admită necesitatea imperativă a reformei și punînd luarea ultimelor decizii guvernamentale pe seama instrucțiunilor organizațiilor economice internaționale. De exemplu, într-un comunicat de presă de sîmbătă, 9 august, PSM acuză guvernul că "pune în practică o așa-zisă reformă prin care interesele țării și poporului român sînt total aservite capitalului financiar internațional".

Mișcările sociale produse de închiderea primelor întreprinderi considerate falimentare au bulversat, așadar, viața politică românească. Executivul se confruntă cu primele reacții sociale ostile politicii sale economice. După multe luni de întârziere în demararea reformei, menținerea stabilității cabinetului Ciorbea depinde de fermitatea și coerența măsurilor care urmează. Luate prin surprindere, sindicatele au reacționat inadecvat, demonstrînd că distanța mare care le separă de cei pe care îi reprezintă le face acțiunile ineficiente. La rîndul său, opoziția s-a cantonat într-o retorică apocaliptică păguboasă, respingînd reforma în bloc, fără a încerca să propună amendamente la modul în care guvernul o pune în practică. Prin nouatea și importanța sa, recenta decizie a executivului reprezintă un test de maturitate pentru toți protagoniștii scenei politice românești. □

ALEXANDRU GURĂU — graduated this year from the Faculty of Political Science, University of Bucharest

SOCIETATEA ACADEMICĂ DIN ROMÂNIA

Intrarea Grigore Alexandrescu 3
București
tel/fax: 210 75 69
sar@sar.sfos.ro

SAR lucrează cu motoarele în plin la următoarele programe:

- *Doctrină politică*: serie de conferințe publice
- *Academia Parlamentarilor*: seminar de instruire și dezbateri
- *Evaluarea administrației locale*: cercetare aplicată în București, Iași și Cluj
- *Burse pentru scriere de legi*

SAR editează:

- *Revista Politică Externă*
- *Volumul Doctrină politică*
- *Manual de educație civică*

În luna octombrie, **SAR** va scoate Catalogul Experților din România, în variantă tipărită și pe Internet. Și experții români au dreptul de a fi cunoscuți în Occident.

Nu ratați ocazia de a avea acest *Who's Who* academic!

Nu ratați ocazia de a figura măcar în ediția a 2-a!

Vă așteptăm!

Competiția pentru petrolul din zona Mării Caspice

ARMAND GOȘU

Destrămarea Uniunii Sovietice a condus la ieșirea de sub controlul direct al Moscovei a unor însemnate bogății naturale aflate pe teritoriul fostelor republici unionale central- și vest-asiatice. Mai cu seamă imensele zăcăminte petrolifere din regiunea Mării Caspice au trezit interesul marilor companii americane și vest-europene. Acestea, într-un timp relativ scurt, s-au impus în această zonă, încheind contracte și acorduri privind derularea unor afaceri de-a dreptul fabuloase.

În Rusia, atât oficialitățile guvernamentale, cât și cetățenii de rând privesc penetrația capitalului occidental și american, în domeniile extracției și transportării petrolului din zona Caspicii, drept o veritabilă ofensivă împotriva intereselor geopolitice ale Kremlinului. Mai ales în rândul noii elite economice, pierderea controlului asupra câmpurilor petrolifere din zona Mării Caspice trezește o emoție negativă. "Noii ruși", cum sînt numiți oamenii de afaceri provenind în majoritate din vechile structuri superioare ale partidului, komso-molului, ca și a serviciilor speciale KGB și GRU, fac eforturi în vederea capacității conducerii de la Kremlin pentru ca, prin intermediul presiunilor politice asupra statelor din zona Caspicii, o parte cât mai mare din această imensă "prăjitură" de sute de miliarde de dolari să revină noii elite economice rusești. Jurnaliștii și analiștii politici văd în Boris Berezovski, omul doi din Consiliul de Securitate al Federației Ruse, principalul reprezentant al acestor cercuri în structurile de putere de la Moscova. Faptul că el a fost în mai multe rânduri principalul negociator în discuțiile cu autoritățile de la Groznîi, în problema tranzitării petrolului extras în Azerbaidjan prin Cecenia, întărește această percepție.

Ar fi greșit să se înțeleagă faptul că, pentru Rusia, problema rezervelor de țiței din zona Caspicii ar fi una pur economică. Ea este privită, în primul rând, ca o chestiune cu adânci implicații geopolitice, ce pot modifica fundamental raportul de forțe din Asia Centrală și, mai mult, pot influența într-o măsură considerabilă chiar și viitorul Federației Ruse. Unii analiști

politici ruși afirmă că, o dată obținută bunăstarea în unele state musulmane de la granița cu Rusia, acestea ar putea reprezenta un puternic magnet și totodată un model pentru minoritățile musulmane chiar din sînul Federației Ruse, mai cu seamă din regiunea fluviului Volga, punând sub semnul întrebării viabilitatea statală a Rusiei în actuala formulă. Este totuși puțin probabil ca fostele republici sovietice, ce se confruntă astăzi cu o gravă criză economică, să ajungă, prea curând, la prosperitatea invocată.

Complicații juridice

Experții unor mari companii petroliere din lume afirmă că potențialul exploatarei rezervelor de țiței din Marea Caspică și din această regiune este mai de perspectivă decât cel din zona Golfului Persic.¹ Unele evaluări cifrează rezervele de petrol din subsolul Mării Caspice la 12 sau chiar 13 miliarde de tone. În jurul acestor impresionate zăcăminte, giganzii mondiali ai petrolului au dus o luptă acerbă în ultimii ani.

Cu cei 376.000 km² ai săi, Marea Caspică este cel mai mare lac sărat de pe glob, situat la granița dintre Europa și Asia. Ea este înconjurată de cinci state: Azerbaidjan, Iran, Kazahstan, Rusia și Turkmenistan. Caspica este o mare cu un regim juridic special stabilit prin tratatele sovieto-iraniene din 1921 și 1940. Apariția a trei noi state independente riverane, Azerbaidjan, Kazahstan și Turkmenistan, ar fi readus în discuție, mai devreme sau mai târziu, problema revizuirii acestui statut.

După ce, la 20 septembrie 1994, între Azerbaidjan și Consorțiul internațional al petrolului s-a semnat ceea ce ziariștii au denumit "contractul secolului", acord în valoare de 7,5 miliarde \$ privind exploatarea petrolului caspic pe termen de 30 de ani, Ministerul rus de externe a reacționat iritat punînd oficial problema statutului Mării Caspice. Rezolvarea chestiunii statutului juridic va conduce la lămurirea problemei proprietății asupra rezervelor de petrol și gaze din subso-

lul acestei mări. În fapt, statutul juridic al Mării Caspice este problema-cheie care generează diferențe între riverani. Trebuie totuși subliniat faptul că nici o definire a acestui statut nu poate mulțumi toate statele din regiune. În noiembrie 1996, cu ocazia întâlnirii de la Așhabad a miniștrilor de externe ai statelor din jurul Mării Caspice, a devenit evident faptul că s-au constituit două grupuri (pe de o parte Iran, Rusia și Turkmenistan iar, pe de alta, Azerbaidjan și Kazahstan) cu opțiuni divergente.

Reprezentanții Rusiei susțin că Marea Caspică trebuie exploatată în comun, prin consens, și că toate țăările riverane sînt legate de tratatele sovieto-iraniene din 1921 și 1940. În acest fel, Rusia are, în fapt, drept de veto în orice problemă ce privește Marea Caspică. Dar fostele republici sovietice, astăzi state independente, refuză să recunoască prevederile acestor tratate, care nu răspund intereselor lor economice. Rusia, susținută de Iran și Turkmenistan, solicită adoptarea statutului de "mare închisă", cu o zonă de 20 de mile marine de ape teritoriale, la care se adaugă alte 20 de mile de zonă economică exclusivă. Porțiunea din afara celor 40 de mile marine ar reprezenta un bun comun al tuturor riveranilor și s-ar afla sub administrarea lor comună. În acest caz, toate deciziile privind exploatarea acestei zone se vor adopta prin consens de către statele riverane.²

Deci, prin impunerea statutului de "mare închisă", riveranii ar exploata în mod aproximativ egal rezervele. Potrivit datelor furnizate de către geologii ruși, prin impunerea limitei de 40 de mile, Azerbaidjan și Kazahstan vor controla fiecare câte 1 miliard t. zăcămint petrolifer, Rusia 0,5 miliarde t. iar Turkmenistanul 0,3 miliarde t. Dar fiecare stat riveran va mai avea dreptul să exploateze încă 2,3 miliarde t. din totalul comun de 9,2 t. În felul acesta, Rusiei i-ar reveni spre exploatare 2,8 miliarde t. rezerve de țiței.

Cel mai activ oponent al Moscovei în problema negocierii statutului Caspicii este Baku. Azerbaidjanul propune două variante: asimilarea Mării Caspice cu un "lac" de graniță sau acordarea statutului juridic de "mare deschisă". Principiul "lacului" de frontieră a mai fost utilizat în practica internațională la delimitarea frontierei dintre SUA și Canada, ca și dintre mai multe state africane. Potrivit acestui concept, Marea Caspică ar trebui împărțită în cinci sectoare, fiecare urmînd a fi considerat teritoriu al unui stat rive-

ran, care și-ar exercita suveranitatea deplină asupra sectorului dat. Conform celei de-a doua variante, propusă de către oficialitățile de la Baku, deci a statutului de "mare deschisă", potrivit Convenției ONU de drept maritim adoptată în 1982, fiecare stat are dreptul la 12 mile de ape teritoriale, după care se continuă cu zona economică exclusivă. Numai că datorită îngustimii Mării Caspice, a cărei lățime nu depășește 200 de mile marine, întreaga suprafață de ape s-ar împărți între state în zone economice exclusive. Prin punerea în practică a oricărei variante din cele două propuse, autoritățile de la Baku și-ar asigura controlul deplin asupra rezervelor din zona sa. În acest fel, zăcămintele de țiței ar fi repartizate în felul următor: Kazahstan 4,5 miliarde t., Azerbaidjan 4 miliarde t., Rusia 2 miliarde t. și Turkmenistan 1,5 miliarde t.³

Kazahstanul, care acționează alături de Azerbaidjan pentru împărțirea Caspicii între riverani, a prezentat un proiect propriu de statut. Potrivit acestuia, Marea Caspică ar urma să fie divizată prin trasarea unei linii la egală distanță de malurile opuse. În granițele ce vor rezulta, fiecare stat va avea drept exclusiv asupra resurselor minerale din zona proprie.

Iranul, care deține cea mai mică porțiune de litoral, solicită menținerea stăpînirii comune a mării și exploatarea resurselor într-un mod egal.

Deci, pe de o parte, Azerbaidjanul și Kazahstanul, în dreptul litoralului cărora se și află cele mai mari zăcăminte petrolifere, acționează pentru împărțirea Caspicii între riverani. De cealaltă parte, Iran, Rusia și Turkmenistan vor să impună principiul exploatarei resurselor în comun.

Dar, în acest complicat joc diplomatic, Rusia s-ar putea în curînd vedea lipsită de aliați, deoarece este destul de probabil că Iranul și Turkmenistanul nu vor sprijini pînă la sfîrșit poziția Moscovei.

În fapt, Teheranul a și recunoscut în practică împărțirea Caspicii în ape teritoriale, o dată ce participă (cu 10 %) la proiectul comun de exploatare a zăcămintului de la Șah-Deniz, deci din sectorul ce ar aparține Azerbaidjanului. Pe de altă parte, poziția Turkmenistanului ar putea fi modificată în urma unui compromis cu Azerbaidjanul, cu care se află în dispută pentru o îngustă porțiune de teritoriu. Este probabil că diferendul privind statutul juridic al Caspicii este probabil că se va încheia prin împărțirea acestei mări între statele riverane.

Competiția traseelor de livrare

Dacă în negocierile privind statutul juridic al Mării Caspice sînt implicate cinci state, în disputa din jurul traseelor de livrare a petrolului caspic spre marile piețe mondiale se dovedesc a fi foarte active Gruzia, Turcia, Ucraina, Bulgaria și Grecia. Doar din tranzitarea țiteiului se obțin venituri spectaculoase pe termen mediu și lung.

În perioada sovietică, petrolul extras în Azerbaidjan era livrat prin portul rusesc Novorossiisk de la Marea Neagră. Acest traseu este lung și, au dovedit-o ultimii ani, extrem de nesigur. Pentru că traversează Cecenia.

La semnarea "contractului secolului", în septembrie 1994, se afirma că traseul nordic, rusesc, Baku-Novorossiisk, va fi primul care va începe să funcționeze. La scurt timp era prevăzută darea în exploatare și a traseului vestic, gruzin, Baku-Batumi (port georgian la Marea Neagră). Acesta, deși mai puțin lung, era la fel de nesigur, conducta traversînd o zonă din apropierea frontierei dintre Armenia și Azerbaidjan, care, după cum se știe, se află de mulți ani în conflict pentru enclava Nagorno Karabah.

Pentru a începe livrarea petrolului pe conducta spre Novorossiisk, Kremlinul trebuia să rezolve situația din Cecenia, care își declarase unilateral independența în toamna anului 1991. Programată inițial să dureze 48 de ore, după cum declara, la vremea respectivă, fostul ministru al apărării Pavel Graciov, ofensiva trupelor rusești în Cecenia s-a încheiat după mai bine de un an și jumătate (decembrie 1994 – august 1996), soldîndu-se cu o înfrîngere, recunoscută de altfel și de către unii oficiali de la Moscova. În urma crizei cecene, Rusia a pierdut atît "aurul negru" ce se extrăgea din această mică republică caucaziană (în perioada sovietică, producția atingea uneori și 2 milioane t. pe an), rafinăriile relativ moderne din punct de vedere tehnic, ce aveau o capacitate de prelucrare de pînă la 5 milioane t. pe an, dar, mai cu seamă, Rusia a fost lipsită de conductele pe care se tranzita țiteiul din Azerbaidjan (pînă la 17 milioane t. pe an).⁴

Moscova este interesată să controleze un volum cît mai mare din livrările de petrol pe piața mondială. Aceasta îi aduce mari cîștiguri financiare. Nici un guvern nu poate lăsa să-i scape printre degete o sursă atît de importantă de venituri. De exemplu, doar de pe urma aderării companiei Lukoil la "contractul

secolului" (deține 10 %), veniturile care se vor încasa la bugetul Rusiei, datorită participării Lukoil la derularea acestui contract, se cifrează la 350 milioane \$ pe timp de 30 de ani.

Negocieri dificile s-au desfășurat, în acest an, între delegațiile rusă și cecenă în problema tranzitării țiteiului spre Novorossiisk. Ele s-au încheiat deocamdată prin semnarea, la 13 iunie, a unui memorandum între guvernul rus și Cecenia⁵, prin care Moscova recunoaște autorităților de la Groznî calitatea de partener egal la semnarea acordului cu Azerbaidjanul privind tranzitarea petrolului. Cu cei 150 km de conductă, cît are pe teritoriul său, Cecenia a dovedit că joacă exemplar această carte, obținînd deja concesii din partea Kremlinului, care, doar cu cîteva luni în urmă, erau de neconceput. Cu ocazia semnării acestui document, președintele Companiei cecene de petrol a afirmat că se intenționează ca, în luna octombrie a acestui an, să fie începută livrarea la export, pe această rută, a țiteiului extras în Marea Caspică.

În privința livrării pe piața mondială a petrolului din Kazahstan, abia la mijlocul lunii mai 1997 s-a semnat acordul prin care se reglementează aspectele financiare ale construirii unei conducte de mare capacitate, ce va uni cîmpurile petrolifere din zona Tengis cu portul Novorossiisk. Acest document a fost încheiat de reprezentanții a trei state (Rusia, Kazahstan și Sultanatul Oman) și a 10 companii particulare din 6 țări ale lumii. Construcția acestei superconducte reprezintă, în fapt, primul mare proiect de investiții de pe teritoriul CSI. Potrivit unor estimări, în bugetul Rusiei ar putea intra vreme de 40 de ani sub formă de impozite din tarifele la tranzitarea petrolului între Tengis și Novorossiisk nu mai puțin de 23,3 miliarde \$.⁶ Trebuie amintit, totuși, faptul că primul tronson al acestei conducte este prevăzut a fi dat în folosință doar spre sfîrșitul anului 1999.

Între timp însă, la 12 martie 1997, a fost inaugurată livrarea de petrol extras în Kazahstan prin Gruzia. Compania americană Chevron a expediat o primă tranșă de 5.000 t. țitei prin portul georgian Batumi. Se apreciază că, în acest an, pe traseul gruzin se vor exporta 1,2 milioane t. de țitei extras în regiunea kazahă Tengis. În curînd, pe această rută, va începe și livrarea petrolului din Azerbaidjan.⁷ Relativ recent, la 10 iunie 1997, la Alma-Ata, Gaidar Aliev și Nursultan Nazarbaev, președinții Azerbaidjanului și Kazahstanului, au

semnat o declarație comună privind livrarea petrolului spre piața mondială. Traseul asupra căruia s-a convenit este Șevcenko, apoi traversarea Caspicii pînă la Baku, de unde va fi direcționat spre portul gruzin Batumi. Aceasta indică faptul că oficialii de la Alma-Ata sînt decizi să evite posibilitatea ca Rusia să poată controla exporturile de petrol ale Kazahstanului.⁸

În timp ce Moscova este prinsă în negocieri dificile cu Groznî pentru reluarea tranzitului pe traseul Baku-Novorossiisk, la începutul lunii iunie s-a semnat un nou acord privind construcția unei conducte Supsa-Baku, de 920 km, și a unui terminal modern în portul gruzin Supsa. Potrivit documentului, lucrările urmează a fi încheiate la sfîrșitul anului 1998, existînd astfel posibilitatea ca noul traseu să fie dat în exploatare în primele luni ale anului 1999. În acest fel, va crește volumul petrolului livrat pe piața mondială pe traseul vestic, gruzin. Deocamdată, capacitatea de transport a conductei gruzine este cu 10 milioane t. mai mică decît a celei rusești.⁹ Dar, în contextul nerezolvării definitive a crizei cecene, Tbilisi este încă singurul care beneficiază de dividendele de pe urma tranzitării petrolului. Conform unor aprecieri date publicității acum mai bine de doi ani, cîștigurile financiare ale Gruziei din tranzitul de petrol sînt evaluate la 3 milioane dolari pe an. În afară de aceasta, Tbilisi va obține și o cotă din acest petrol, ce nu a fost deocamdată fixată. În acest fel, Gruzia și-a anulat dependența față de livrările de petrol rusesc pentru consumul propriu. Se poate spune cu certitudine că, începînd cu anul 1997, Gruzia a devenit parțial independentă față de Rusia din punct de vedere energetic. La începutul acestui an, la Teheran, cu ocazia desfășurării lucrărilor comisiei economice iraniano-georgiană, s-a decis livrarea a 1,5 milioane t. petrol iranian. De asemenea, după unele surse, ar fi avut loc și mai multe runde de negocieri privind livrarea gazului din Iran. Cifra avansată era de 1 miliard metri cubi. În acest fel s-ar asigura o treime din necesarul anual de gaze al Gruziei.

Trebuie subliniat faptul că victoria Gruziei în competiția pentru livrarea petrolului caspic a fost posibilă și datorită poziției experților marilor companii americane și occidentale care au preferat de la început varianta vestică, gruzină, mai scurtă și mai sigură decît traseul nordic, rusesc. Pe de altă parte, nu trebuie uitat și faptul că, date fiind conflictele izbucnite în Gruzia, în 1992, mai cu seamă a celui din Abhazia, și

care deocamdată nu și-au găsit rezolvarea definitivă, Kremlinul poate încă exercita o influență importantă asupra autorităților de la Tbilisi.

Marea Neagră este o mare semiînchisă. Intrarea și ieșirea dinspre și spre mările și oceanele lumii poate fi controlată de cel care stăpînește strîmtorile Bosfor și Dardanele. Deci, supertancurile, pentru a transporta petrolul spre piețele mondiale, trebuie să treacă prin aceste strîmtori. Din punct de vedere juridic, tratatul de la Montreux, din 1936, garantează totala libertate de tranzit a oricăror nave comerciale prin strîmtori. La începutul acestui deceniu, oficialitățile de la Ankara, confruntate cu poluarea, aglomerarea, pericolul unor grave accidente, au comunicat intenția de a revizui unilateral prevederile tratatului din 1936. Turcii au introdus o serie de modificări pentru protejarea mediului și sporirea securității și fluenței traficului. Ministerele de externe rus și grec au protestat. Demersul s-a dovedit a fi inutil, de vreme ce Bosforul și Dardanelele se află sub suveranitatea Turciei. Pentru a contracara atitudinea hotărîtă a Ankarei, în scurt timp, Moscova a făcut public proiectul de construire a unei superconducte între portul bulgar Burgos și cel grec Alexandroupolis. În felul acesta, s-ar evita teritoriul turc, iar marile tancuri petroliere ar urma să traverseze Marea Neagră pe diagonală de la est la vest (de la Novorossiisk la Burgos), iar, de acolo, țiteiul va fi transportat pe conductă terestră pînă la portul mediteranean Alexandroupolis, de unde ar fi reîncărcat pe alte tancuri petroliere pentru a fi livrat pe piețele europene și nord-americane. În acest fel, Bulgaria și Grecia ar încasa și ele anumite beneficii financiare de pe urma tranzitării petrolului pe teritoriul lor. Moscova dorește să pună în aplicare acest proiect în cadrul comunității economice a Mării Negre, utilizînd fondurile băncii acestui organism, deschisă la Salonic.

La rîndul său, Turcia și-a anunțat intenția de a construi o mare conductă care să lege capitala Azerbaidjanului, Baku, de portul sudic mediteranean Djeihan. În acest fel, s-ar micșora și poluarea, iar Ankara ar obține enorme beneficii de pe urma taxelor de tranzit. Numai că zona estică a Turciei, pe unde urmează să treacă această conductă, este locuită de minoritatea kurdă. Este elementară observația că autoritățile turce au întreprins campania împotriva grupărilor kurde înarmate și din dorința de a curăța această regiune în care urmează să fie instalate conductele. Mai mult, unii a-

naliști afirmă că Moscova nu ar fi tocmai străină de activizarea grupărilor kurde înarmate din zonele de răzărit ale Turciei.

În acest fel, se conturează trei principale artere de livrare, care pornesc de pe coasta apuseană a Mării Caspice: cea nordică, rusească Baku–Grozni–Novorossiisk; vestică, gruzină Baku–Batumi; sudică, turcească Baku–Djeihan.

Mai menționez și proiectul de livrare a petrolului din zona Caspicii prin porturile de la Golful Persic. Punerea în practică și amploarea acestuia depinde însă, în măsură covârșitoare, de evoluțiile politice de la Teheran.

Ucraina, ce astăzi încă își procură în proporție de 95% produsele petroliere din Rusia, nu putea sta deoparte la împărțirea uriașei prăjituri caspice. Astfel că, după trei ani de anevoiase negocieri, la Ankara, s-a semnat, la 18 iunie 1997, un acord între Turcia și Ucraina, privind construirea unui sistem de transport al țițeiului pe ruta Djeihan–Samsun.¹⁰ Acordul de principiu privind participarea Ucrainei la acest proiect a fost realizat în cursul vizitei în Turcia, din primăvara anului 1996, a președintelui Leonid Kucima. Conducta de 900 km, a acestui proiect de 650 milioane \$, va lega portul mediteranean Djeihan de Samsun, situat pe litoralul Mării Negre. Pe această arteră se va livra petrol din Africa și Orientul Apropiat către Ucraina. Ankara speră ca pentru tranzitarea “aurului negru” să obțină un venit anual de 225 milioane \$ (aproximativ 5 \$ pe tonă). De cealaltă parte, Kievul dorește să livreze cât mai mult petrol și produse petroliere spre Europa Centrală. Lucrările de construcție la terminalul din Odessa se vor finaliza anul viitor. În favoarea utilizării coridorului ucrainean și a tranzitării unor mari cantități de țiței spre Europa prin Odessa s-a declarat și ministrul de externe al Iranului, Ali Akhbar Velaati, cu ocazia vizitei sale la Kiev. De asemenea și președintele companiei petroliere din Azerbaidjan, Natic Aliev, a reacționat pozitiv față de această variantă de tranzit.¹¹ Astfel că aproximativ 40 de milioane t. de petrol s-ar putea îndrepta anual spre piața central- și vest-europeană prin Odessa.

România și petrolul din zona Caspicii

În ultimii ani, oficialitățile de la București s-au limitat la a urmări de la distanță această competiție

pentru traseele de livrare a petrolului pe marile piețe mondiale. S-a creat astfel impresia că România nu ar fi interesată în participarea la asemenea proiecte comune. Aceasta, în ciuda faptului că ea dispune de cea mai mare capacitate de prelucrare a țițeiului din zona sud-estului Europei (36 milioane t.). Nici măcar pentru asigurarea necesarului anual de 11 milioane t. petrol rafinat al României, foștii guvernanți de la București nu s-au arătat interesați de țițeiul extras în zona Caspicii.

De curând însă, România și-a anunțat și ea dorința de a participa la împărțirea beneficiilor de pe urma petrolului caspic. Cîteva zeci sau chiar sute de milioane de dolari pe care i-ar încasa din tranzitul și prelucrarea țițeiului sînt sume fabuloase pentru bugetul subțire al cabinetului de la București. Ele ar putea reprezenta cîștiguri financiare, pe termen mediu și lung, importante și sigure.

De aceea, a fost în grabă reluată teoria cu “România – placă turnantă”, iar oficialii au răsfoit cărțile de istorie amintindu-și că pe aici trecea drumul mătășii, ambrei și a unor mirodenii. Pentru a pune în valoare poziția geografică a țării, cu cîteva săptămîni în urmă, s-a înființat și Forumul pentru Dezvoltare Interregională și Regională “România la Răscruce”. Principalul obiectiv al acestei organizații este, se spune, crearea unui coridor economic care să treacă prin România. În fapt, oficialii de la București vor ca România să participe și ea la împărțirea beneficiilor de pe urma tranzitării și prelucrării petrolului caspic, care este livrat prin Novorossiisk, Batumi și, în viitor, Supsa.

Atuul invocat este poziția geografică a României și culoarul Dunării, arteră care o leagă de inima economică a Europei, Germania. În această competiție, autoritățile de la București mizează și pe marile rafinării de petrol din România, care, dacă nu dețin o tehnologie avansată, dispun, în schimb, de o mână ieftină de lucru.

Dar România intră tîrziu în această cursă. Poate prea tîrziu. Desigur, unele fărîmituri de la ospățul liederilor mondiali ai petrolului pot ajunge și pe masa României. Numai că oficialii de la București nu se pot mulțumi doar cu atît.

Ce s-ar putea totuși face, acum, pentru ca Bucureștiul să-i revină nu doar fărîmituri, ci, o felie, de subțire, din prăjitura caspică?

Astăzi, destul de puțin. Poate doar încheierea unor contracte cu marile firme Amoco, Chevron etc., care să prelucreze țițeiul în rafinăriile din Dobrogea ar aduce unele cîștiguri României. În acest fel, ar mai fi menținute mii de locuri de muncă și s-ar găsi o utilizare pentru imensele capacități de rafinare care împînzesc întreaga țară. Pe termen lung însă, printr-o politică coerentă, oficialitățile de la București ar putea obține recunoașterea României ca un “coridor economic”, aflat la întretărirea marilor artere ale continentului și, astfel, pune în valoare poziția geografică a României. Aceasta nu se va obține însă prin crearea de comisii și forumuri. Ele pot doar înmormînta ideile bune.

Mai important ar fi ca, astăzi, autoritățile de la București să-și deschidă măcar reprezentate economice și consulate în capitalele regiunii caspice: Alma-Ata, Baku, Tbilisi. Iar acestea să nu fie populate de “profesioniștii” epocilor Dej–Ceaușescu–Iliescu, ci de diplomați tineri, energici, capabili să trezească interesul asupra “trascului românesc” de livrare a petrolului către piețele vest-europene. Demersurile lor ar trebui secondate de eforturile diplomației românești din alte capitale – Ankara, Kiev, Moscova, Washington –, care au un cuvînt greu de spus în economia deciziilor ce se adoptă privind rezervele de petrol din regiunea Mării Caspice. După politica de cadre falimentară dusă de către foștii miniștri de externe și, din păcate, continuată de actualul ministru, este puțin probabil ca printre funcționarii externelor să găsim tineri care stăpînesc trei limbi străine (turcă și/sau georgiană, rusă, engleză) și care mai și pricep ce se întîmplă în Caucaz, pentru a-și putea îndeplini, măcar în parte, datoriile de serviciu, într-o zonă de complexitate regiunii caspice.

Mai multe speranțe privind racordarea României la “afacerea mileniului trei”, cum numesc unii gazetari contractele de exploatare a petrolului din Marea Caspică, ne dă Președinția. Deși foarte importante, contactele la cel mai înalt nivel dintre șefii de state din zonă nu pot înlocui activitatea curentă diplomatică. Mai ales în cazul în care sînt în joc beneficii de sute de milioane de dolari anual, la care nimeni nu o să renunțe benevol. Competiția este mult prea dură, iar pentru ca România să mai aibă vreo șansă de a fi inclusă în aceste grandioase proiecte, oficialitățile de la București ar trebui să acționeze coerent, decis și cît

mai repede. Miza este mult prea mare: venituri de sute de milioane de dolari la bugetul statului pentru următoarele cîteva decenii. Oricum, problema rezervelor de petrol din regiunea Mării Caspice este o provocare economică și geopolitică prea importantă pentru ca România să rămînă la periferia coridoarelor de livrare a țițeiului extras în cel mai mare centru petrolifer din lume de la începutul mileniului trei. □

NOTE:

1. “The combustible Caspian”, *The Economist*, 11.01.97, p. 27.
2. Kamiljan Kalandarov, “Na Kaspii stolknulis mirovîh derjav. Zapad stremitsea vîtesnit Rossii iz etogo regiona”, *Nezavisimaia gazeta*, 04.06.1997.
3. Karine Ghevorghian, “Vo što oboidetsea kaspiiskaia nefi. Puti k realizaii dogovorennosti moiet okazatsea vesma slojnim”, *ibidem*.
4. *Nezavisimaia gazeta*, 07.06.97.
5. Cele două articole ale memorandumului date publicității de agenția Interfax 1732. 13.06.97. Pentru pozițiile celor două părți, depeșa Interfax 1702. 13.06.97, intitulată “Compania cecenă de petrol devine parte la acordul privind transportarea petrolului prin Rusia”.
6. S. Kozlov, “Tenghiskaoa nefi” poidet cerez Novorossiik”, în *Nezavisimaia gazeta*, 24.05.97.
7. Pentru început, se preconizează doar 600.000 t., G. Bovt, “Bolșie igrî na trube. Tbilisi vospolzovalsea trudnostea-mi Moskvî v Cecine”, *Sevodnia*, 14.03.97.
8. E. Guseinov, “Novie neftenie arterii”, *Izvestia*, 20.06.97.
9. Capacitatea conductei rusești este de 17 milioane t. anual, iar a celei georgiene de 7 milioane t.
10. Fluxul agenției Interfax, 2144. 18.06.97.
11. V. Zameatin, A. Sofronov, “Kiev i Stribul oboșli Moskvu”, *Kommersant-dayly*, 19.06.97.

ARMAND GOȘU — graduated from the Faculty of History, University of Bucharest. He is correspondent in Moscow for BBC.

Rusia și Iran către un nou parteneriat?

COSMIN POPA

După o relativă reordonare a Europei Orientale prin cooptarea de noi membri NATO și prin "încurajarea", derizorie de altfel, a altor țări mai puțin norocoase, pentru următorii ani, zona ce va beneficia de atenția sporită a marilor puteri va fi Orientul Apropiat și Mijlociu, cu multiplele sale probleme, unele ajunse în stadiu critic.

Drept urmare la extinderea NATO către Est, mediile analitice internaționale vehiculează tot mai insistent ideea unui nou parteneriat ruso-iranian, aceste țări percepuându-se acum drept excluse prin forță din selectul club al marilor puteri, ce nu au fost afit de abile încât să țină cont serios de interele lor "legitime" (această tratare este valabilă mai mult pentru Rusia, decât pentru "stigmatizatul" Iran, ce și-a făcut din dificila sa poziție internațională un adevărat specific național).

Trascul relațiilor ruso-iraniene este unul sinuos, acestea evoluând de la simpatia și sprijinul pe care URSS l-a acordat Iranului revoluționar pînă la "războiul rece" dintre cele două țări, "război" cauzat de importantul sprijin pe care Iranul l-a acordat opoziției islamiste din Afganistanul ocupat de către sovietici.

O nouă îmbunătățire a relațiilor dintre cele două state a survenit în contextul războiului irano-irakian, cînd, exasperați de ciudata simpatie pe care SUA o arătau Irakului și sesizînd posibilitatea îndepărtării atenției Iranului de la treburile Afganistanului, sovieticii au început să-i curteze pe aceștia, diplomații iranieni efectuînd pe parcursul anilor 1985, 1987 și 1989 (ultima oară chiar viitorul președinte A.A. Hashemi Rafsandjani, pe atunci președinte al Consiliului islamic) o serie de vizite la Moscova. În cursul acestora s-a stabilit reluarea legăturilor economice dintre cele două țări, ajungîndu-se ca în 1989 să-și oficializeze legătura printr-o convenție de parteneriat, prin care își propuneau "să izbăvească lumea de războaie".

O dată cu declanșarea crizei din Golf și pe fondul unor serioase probleme interne, URSS și-a abandonat tacit partenerul, concentrîndu-se asupra grave-

lor crize din spațiul sovietic ce deja, la nivelul anilor 1990-1991, începuseră să se internaționalizeze. Drept urmare, relațiile dintre cele două țări au intrat într-un con de umbră, la presiunile americanilor și în urma promisiunilor acestora, sovieticii începînd să condamne acțiunile "antidemocratice" ale Teheranului.

După destrămarea, previzibilă pe termen scurt, a URSS și demararea procesului de extindere a NATO, evoluții aflate într-o strînsă interdependență, gîndirea politică rusă a revenit la tiparele inițiale, fapt ce a făcut ca Iranul să-și reia rolul de "parazit" pe care Rusia îl folosește nu afit pentru a amenința *status quo*-ul american din zonă, cît pentru a arăta SUA că, într-un fel sau altul, o poate face, drept pentru care americanii ar trebui să recompenseze "condiționalitatea" rușilor prin subvenții sau investiții și prin concesii politice în zona Caucazului și Asiei Centrale, unde Rusia lupta din greu pentru a mai prinde o bucătică din "prăjitura" bogatelor resurse naturale, care din anul 1992 capătă un statut din ce în ce mai mondializat.

În aceste noi circumstanțe, relațiile dintre Rusia și Iran au căpătat o nouă valență, ele pierzînd importanța directă pentru cele două țări, acestea avînd acum o însemnătate mult mai mare pentru o a treia zonă. Această a treia zonă este regiunea Caucazului și Asiei Centrale care, după destrămarea URSS, a devenit și ea parte a Orientului Mijlociu și Apropiat, cu toate problemele și particularitățile acestui spațiu. Fiind un areal mai mult decât sensibil, aici marile puteri preferă să acționeze prin intermediul interpușilor, formal, confruntarea directă avînd loc între Turcia, Iran și Pakistan, Rusia începînd și ea să ia parte la întrecere, nepermițîndu-și să subsidieze constant și masiv o altă putere.

Iranul, datorită incontrollabilului său regim politic și poziționării sale geografice, are în stăpînire două dintre cele mai importante atuuri ale zonei: fundamentalismul religios și etnicitatea, fiind cea mai mare țară din regiune, acoperind astfel un spațiu etnic considerabil. Suferind un eșec drastic în încercarea de a ex-

porta revoluția islamică în celelalte țări arabe, era de așteptat ca regimul de la Teheran să încerce să-și ia revanșa în Nord, unde ideile antioccidentale și fundamentalist-islamice (ce au, totuși, un puternic substrat antirus) pot găsi o serie de adepți printre șiiții majoritari din Azerbaidjan și printre cei din Asia Centrală. Similitudinea etnico-lingvistică, precum și învecinarea sa cu Iranul au făcut previzibilă colaborarea cu Tadjikistanul. Dacă luăm în calcul consecințele prelungitului conflict intertadjik, este de la sine înțeles că, în condițiile unei slăbiciuni cronice a Rusiei, implicarea Iranului în regiune nu numai că era o chestiune inevitabilă, ea avînd și un rol benefic, în condițiile în care aceasta a fost de natură să restrîngă aria acțiunilor militare. Totuși, aceasta nu însemna că influența Iranului în zonă nu va întîmpina obstacole majore ce au mai degrabă un substrat cultural, ceea ce ne face să credem că, avînd în vedere radicalismul factorilor de decizie iranieni, el nu le va surmonta fără dificultate, subrezindu-și astfel noua construcție politică din zonă.

Azerii dau mai multă importanță etnicității, ci percepuându-se mai mult turci decât șiiți, fapt ce face ca "occidentalismul" de la Ankara să aibă foarte mulți partizani printre aceștia, tendința fiind accentuată și de tratamentul discriminatoriu la care sînt supuși azerii din Iran.

În Tadjikistan, raportul este unul radical modificat, tadjicii, deși sînt de limbă farsică (similară celei vorbite în Iran), sînt musulmani suniți, fapt care îi situează într-o opoziție ireconciliabilă – ce-i drept, teoretic – cu regimul de la Teheran, de esență șiiită.

Alături de aceste considerente etnico-religioase, cele economice joacă și ele un rol important, nici Turcia și nici Iranul nefiind capabile să absoarbă produsele de export ale țărilor în cauză, economiile acestor state fiind mai mult similare decât complementare, fapt ce face ca ele să fie nevoite să acționeze în parteneriat, dezavantajînd net Iranul, fără aliați siguri și cu o economie care de-abia depășește stadiul natural.

Avînd în vedere acești factori, viitoarele relații dintre Rusia și Iran nu se pot baza pe afinități ideologice de natură romantică și nici nu pot avea o direcție comună, prioritățile lor esențiale fiind total diferite, ele desfășurîndu-se mai degrabă asemeni unui parteneriat sub semnul necesității, în care fiecare parte încearcă să o folosească pe cealaltă spre a-și satisface propriile interese, dar fără a face concesii majore în

vreo problemă în care opiniile celor două guverne ar fi diferite, lăsînd astfel loc unor răsturnări de proporții.

Din punct de vedere politic, în problemele statutului Mării Caspice, reglării conflictului intertadjik și reacției la extinderea NATO este de așteptat ca cele două țări să acționeze în tandem, fiind însă prea puține șanse ca acestea să reacționeze eficient, situația creată cerînd o reacție informațional-economică, lovind astfel cele două state în punctele lor cele mai sensibile.

Statutul Mării Caspice

Apariția unor state noi, riverane la Marea Caspică a dus, în mod natural, la ridicarea problemei statutului Mării Caspice: va rămîne această mare în stăpînire și administrarea statelor riverane sau va fi împărțită în sectoare între Azerbaidjan, Turkmenia, Iran și Rusia?

Conform opiniei rusești, împărțirea mării în sectoare naționale va duce la scăderea posibilității ca unele state riverane să reziste în fața presiunilor externe exercitate de către marile concerne petroliere. De fapt, Rusia nu este îngrijorată de faptul că aceste țări ar putea ceda unor presiuni externe, ci de faptul că, în virtutea suveranității acestor state, ele ar putea concesiona unor puternice concerne întinse terenuri petroliere, închizînd astfel calea de acces a Rusiei către bogățiile Mării Caspice.

Este de la sine înțeles că exploatarea acestor zăcămintele de către companii supranaționale ar atrage după sine și protejarea politică a guvernelor concesionante de către statele interesate, fapt ce ar reduce drastic posibilitatea ca Rusia sau Iranul să poată interveni efectiv în evoluția politică a zonei.

Pozițiile Rusiei și Iranului în această problemă sînt foarte apropiate, cele două țări considerînd că toate drepturile în ceea ce privește exploatarea resurselor Mării Caspice aparțin numai și numai statelor riverane, acestea fiind în măsură să stabilească regulile jocului, desigur, fiecare cu instrumentele ce-i stau la îndemînă, fără nici un amestec din afară. Dacă poziția iraniană-rusă s-a bucurat de succes la Dushambe, nu același lucru se poate spune despre Baku, care a demarat deja tratative cu nou-formatul consorțiu caspic, făcînd ca împărțirea platformei continentale în sectoare naționale să fie deja o realitate, ce-i drept, ne-sancționată în mod oficial. Exemplul Azerbaidjanului a fost urmat și de Kazahstan, care a înaintat propune-

rea de transportare a petrolului tenghiz prin Turcia, și nu prin Rusia.

Astfel, în problema statutului Mării Caspice se conturează următoarele posibilități de rezolvare: (a) administrarea în comun a resurselor mării de către statele riverane în colaborare, (b) declararea Mării Caspice drept mare liberă, cu toate consecințele ce decurg de aici, și (c) împărțirea mării între statele riverane. Dintre toate, cea mai viabilă soluție pare cea de-a treia, având în vedere faptul că în spatele așa-zisului consorțiu caspic se află importante corporații din SUA, Anglia și Germania, care varsă anual în bugetul statului miliarde de dolari, mărci și lire. În afară de aceasta, problematica Mării Caspice este afectată de activizarea relațiilor ruso-iraniene, având în vedere severa blocadă economică pe care SUA au declarat-o Iranului și amenințările pe care acestea le proliferază la adresa Turkmeniei în cazul în care aceasta s-ar decide să-și transporte petrolul extras prin conductele și porturile Strîmtoarei Persice peste teritoriul iranian.

Conform declarațiilor occidentale², este deja finalizat proiectul conductei petroliere de pe fundul Mării Caspice – cu o lungime de 320 km, între Mangishal, Tenghiz (Kazahstan) și Apsheron (Azerbaidjan) –, conductă care ar urma să facă legătura între platformele continentale ale acestor țări; aceasta ar trebui să facă legătura între zăcămintele și terminalele gruzine, iar de acolo către porturile turcești la Marea Mediterană, fiind deja demarate tratativele pentru finanțarea proiectului. Totuși, în calea acestui ambițios proiect stau o serie de piedici de natură politică, legate intrinsec de problemele Asiei Centrale; drumul cel mai scurt între Azerbaidjan și Turcia trece prin enclava armeană Nagorno-Karabakh care, ascemeni, Transnistriei, ar face totul pentru a zădărnici proiectele economice ale Azerbaidjanului, în primul rînd prin interdicția de folosire a teritoriului ei pentru construcția conductelor, interdicție ce ar afirna greu în balanța rentabilității proiectului, avînd în vedere că o eventuală ocolire a enclavei ar necesita mari cheltuieli suplimentare. Știute fiind relațiile speciale ale Rusiei cu Armenia, și mai ales cu președintele acesteia, Levon Ter-Petrosian, este de așteptat ca Rusia, folosind pîrghiile de influență care îi stau la dispoziție, să treneze rezolvarea conflictului pentru a face teritoriul său preferabil în fața celui azer. Conform specialiștilor ruși³, resursele bazinului Mării Caspice ating cca. 20 miliarde de tone, fapt care îl transformă fără doar și poate

în terenul unor viitoare bătălii informațional-economic pentru care, eufemistic fiind spus, Occidentul pare a fi mai bine pregătit.

Reglarea conflictului intertadjik

În privința conflictului civil din Tadjikistan, poziția oficială a celor două țări este identică – în mod formal, cele două guverne pronunțându-se pentru reglarea politică, prin intermediul negocierilor. Cu toate acestea, Rusia a susținut în mod constant guvernul de la Dushanbe, fapt ce a stîrnit nemulțumirea profundă a Uzbekistanului care, datorită apropierei de zona conflictului, este interesat de adevărata reglare a acestuia prin mijloace politice.

Iranul, ca și Rusia, deși s-a pronunțat pentru o reglare politică, în realitate nu are o politică constantă în această problemă, ea depinzînd de raportul de forțe din interiorul sistemului său politic, pendulînd între punctul de vedere "clerical" (care presupune susținerea totală și necondiționată a opoziției islamice) și cel al politicienilor (care se pronunță pentru o susținere limitată a Opoziției Islamice Unite – OIU), dar nu într-atît încît să provoace un conflict deschis cu Moscova. Cu toate acestea, ajutorul acordat de către Iran OIU l-a determinat pe președintele Tadjikistanului, Rahmanov, să ceară ajutor Moscovei în mod repetat, acest fapt ducînd la apariția unui conflict explicit între Tadjikistan și Uzbekistan, țară al cărui președinte, Islam Karimov, practică o politică de independență, respingînd amestecul Moscovei în problemele zonei.

În problema conflictului intertadjik, Rusia și Iranul au fost nevoite să ajungă la o colaborare aproximativă, fiecare controlînd cîte una dintre taberele aflate în conflict; prin această colaborare, cele două guverne încearcă să o neutralizeze pe a treia, în spatele căreia, în mod teoretic, s-ar afla Uzbekistanul, iraniienii localizîndu-i fără nici un fel de dubiu pe americani. Din această perspectivă, recente tratative de la Teheran, dintre OIU și reprezentanții președintelui prorus Rahmanov, au dus la apariția unui guvern de uniune națională, Rusia și Iranul declarîndu-se mulțumite de rezultatul obținut.

Îndîrjirea Iranului împotriva Uzbekistanului este cauzată de faptul că, alături de SUA și Pakistan, acesta a permis crearea ministatului taliban în nordul Afganistanului, ceea ce a făcut ca forțele generalilor Rabbani, Dustum și Massud să nu fie în stare să o-

prească puternica ofensivă a acestora. Faptul a făcut ca liderul uzbek Islam Karimov să fie singurul dintre președinții din cadrul CSI care s-a pronunțat împotriva livrării de către Rusia a utilajului nuclear, susținînd prin declarațiile sale blocada declarată de către SUA Iranului.

Cu toate acestea, deși se pare că au găsit o solidă bază de colaborare, situația din Tadjikistan nu poate fi considerată drept stabilizată, nici una dintre părți nemulțumindu-se cu ceea ce a cîștigat. Fosta stăpînire absolută a spațiului, Rusia, pe măsură ce va depăși într-un fel sau altul problemele economice, nu va mai fi dispusă să-și împartă influența cu Iranul, care, în virtutea naturii regimului său politic radicalist, este de așteptat să-și reînnoiască ofensiva în Tadjikistan pe măsură ce criza se adîncește.

Extinderea NATO către Est

Felul în care Rusia a perceput extinderea NATO, iar Iranul reconfirmarea blocadei comerciale declarată de către SUA a dus la apariția unui mediu politic propice deciziilor politice pripite, care se poate concretiza prin semnarea unei declarații politice de colaborare între cele două părți sau chiar prin încheierea unui parteneriat explicit, așa cum se vehiculează cel mai adesea prin mediile politice moscovite. Cu toate acestea, din această perspectivă, posibilitatea unei reale colaborări la nivel mondial între cele două țări este minimă, acest fapt implicînd o eventuală modificare radicală a priorităților rusești, ea căutînd să capete compensații suplimentare de la bogatul Occident și nu de la stigmatizatul Iran, care și așa se află la dispoziția Rusiei, singura putere care l-ar putea introduce din nou în circuitul politic mondial.

Apariția unei bizare alianțe între Rusia, Iran, Irak și, eventual, Siria, pe baze bilaterale între Rusia și aceste state ar determina o orientare exclusivă a acesteia către problemele Orientului Mijlociu și Apropiat, care ar pune-o în opoziție explicită cu Occidentul ce începe să reacționeze din ce în ce mai docil la comandamentele americane (recenta chemare a ambasadurilor statelor Uniunii Europene din Iran fiind cît se poate de convingătoare în acest sens).

Din cele arătate mai sus, se poate trage concluzia că apariția unui nou tandem Rusia-Iran, în sen-

sul parteneriatului între SUA și Israel, este puțin probabilă, cele două țări fiind lipsite de mobilul și instrumentele unei astfel de relații. Această reapropiere între cele două state a fost cauzată de factori ce nu pot fi încadrați în perimetrul "permanențelor istorice", ele aflîndu-se în cursul unor procese diferite – Rusia, de recesiune, iar Iranul, de ofensivă politică într-o zonă scăpată momentan de sub un control absolut. Aceasta nu înseamnă că, în mod "logic", Rusia va recăpăta controlul absolut asupra zonei, însă este greu de presupus că aceasta se va mai păstra mult timp în sfera relațivității, fiind de așteptat înlocuirea controlului clasic, politico-militar, cu unul mult mai puțin evident, dar poate mai eficace.

În orice caz, Iranul nu deține instrumentele economice, politice și culturale pentru a-și forma un nou imperiu ideologic într-o zonă care, chiar dacă nu a asimilat în totalitate rudimentele modernității, pare a fi atrasă mai degrabă de perspectiva unei relative prosperități laice, decît de aceea a unei sărăcii militante de esență fundamentalist-islamică. □

NOTE:

1. Aleksei Vasiliev, *Rossija na Blijnem Vostoke*, Moskva, 1993, p. 337.
2. *Nezavisimaia Gazeta*, 20 martie 1997.
3. *Godovoi otciot poleznh iscopaemih*, Moskva, 1996.

COSMIN POPA – is student at the Pedagogical Institute in Moscow. He completed a specialization on Contemporary Russian foreign policy in Moscow.

Cenzura în România

schită istorică

(urmare din numărul trecut)

ADRIAN MARINO

În situația ambiguă, de neînviat, de "cenzurat-cenzor", este și Petru Maior. Numit "cenzor și corector", în 1808, după moartea lui S. Micu Klein, el intră în conflict cu același episcop, cel puțin dificil, I. Bob. Acesta cere epurarea a patru pagini, "cari tulbură liniștea publică", din *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* (1812), tipărită "nu știu cu a cui aprobare". Soluția propusă? Ruperea atentă și meticuloasă a paginilor incriminate.³² *Istoria Bisericii Românilor* (1813) este cenzurată, la cererea lui I. Bob, după aceeași metodă expeditivă. Sînt suspectate unele aluzii personale. Tipărirea este oprită la p. 392. Se deschide o întreagă anchetă oficială. "Textul... trebuie radiat pur și simplu". Pînă la urmă, se ajunge la arbitrajul și decizia unui alt episcop unit, S. Vulcan. Acesta, mai clement, decide că "opera aceasta astfel curățită și îmbunătățită" poate fi pusă totuși în circulație. Îndeamnă însă pe autor să-și ceară iertare, ceea ce Petru Maior, umilit, acceptă.³³ Servituțiile profesiei sînt totuși nemiloase. În 1819, folosind chiar cuvîntul *censura*, el interzice la rîndul său un *Lexicon* al lui V. Colosi. D. Țichindeal, într-un alt context, fusese și el denunțat, audiat, confiscat, pentru o altă "periculoasă carte".³⁴ Spiritul critic liber al culturii române se manifestă doar prin aluzii, interpolări în unele traduceri, referințe străine, tolerate la limită. Exemplul tipic: notele de subsol ale *Țiganiadei* lui I. Budai Deleanu.

5. În timp ce în Transilvania cenzura își continuă în stil abuziv, birocratic și strict centralizat activitatea represivă, în țările românești ea trece, în secolul 19, prin transformări enorme și decisive: de la rigoare cea mai intransigentă și polițienească la liberalizare și, în cele din urmă, la desființare totală. Contextul istoric, intern și extern, este foarte deosebit, cu o notă specifică esențială: apariția inițiativei particulare în sfera tipografică, editării și difuzării de cărți și periodice. Evenimentul este capital, în primul rînd deoarece se sparge, în mod definitiv și irevocabil, monopolul bisericii în domeniul tipăriturilor și cenzurii.

În spiritul "iluminist" al pitacului din 1784 al lui M. Șutu, domnitorul Ioan Caragea (tot în Țara Ro-

mânească) acordă la 3 noiembrie 1817, doctorului C. Caragea, privilegiul înființării unei noi tipografii (*Chirsovol tipografiei de aici din București*). Este prima tipografie laică pe teritoriul României. Hrisovul are clauze interesante: controlul imprimatelor bisericești continuă să rămână "sub blagoslovenia Mitropolitului", privilegiu care datează "încă de la Mihai Racoviță". Dar cărțile didactice și laice, precum "filologhica, adică scrieri de ceea ce privesc asupra iubirii de învățătură", "întîi să se teoretizească (= cenzureze) de dumnealui Vel Postelnic". "Gazeturile" nu sînt permise și nici înființarea altor tipografii timp de douăzeci de ani.³⁵ Tendințe monopoliste evidente, dublate însă de relaxare și de o delimitare precisă a competențelor.

Momentul catastrofal nu întîrzie. El se produce în perioada ocupației rusești, consecință directă a războiului ruso-turc (1828-1829), încheiat prin pacea de la Adrianopol, și a introducerii *Regulamentelor organice* (1831-1832) în ambele țări românești. Este prima oficializare și organizare eficace, drastică, a cenzurii, în spirit despotico-jarist. Apariția sa produce o dublă surpriză: a puterii de ocupație, care constată cu stupeoare că această instituție esențială încă nu există în Muntenia și Moldova, și a autorităților locale, care ripostează cu demnitate (în 1828) că "la presse avait été de tout temps libre en Moldavie et qu'elle n'était soumise à d'autre restriction qu'à celle du respect de la religion et de la moralité".³⁶ Traumatismul noilor măsuri este puternic și el lasă urme într-adevăr istorice. Se instaurează concepția conform căreia cenzura este un atribut și un instrument nu numai firese, dar și indispensabil puterii politice.

O serie de măsuri și aspecte devin tipice, exemplare și tradiționale pentru noua mentalitate și tehnică de lucru. Ea se distinge, mai întîi, prin birocratie și centralizare. Se înființează Comisia de priveghere asupra cărților de cetit. Ea funcționează după "regulele Țensurii", care aprobă, controlează, interzice sau confiscă, după împrejurări, orice tip de publicație. Vigilența se extinde și în provincie, nu fără rezistențe (în 1832) din partea unor tipografi olteni.³⁷ Unele pro-

cedee vor face o mare carieră: suprimarea și modificarea de titluri, cuvinte, fraze sau pasaje întregi, interzicerea integrală, stabilirea listelor negre ("cataloge"), apariția "informatorilor" și a delațiunii ("comisia a luat prin lăaturalnică știință... etc.") și mai ales a poliției politice: în caz de contravenție, tipăriturile sînt retrase din circulație și... "distrușe". Tipografiile și litografiile pot chiar fi "sfărâmate", iar "poliția este datoare... să arestuească pe proprietar".³⁸ Un limbaj care începe să devină familiar.

Notabilă, mai ales, este introducerea unor formule stereotipe, a terminologiei tipice a limbajului represiv al puterii ocupante, pe care îl vom regăsi, din plin, și peste un secol, după 23 august 1944. Identitatea este adesea uimitoare. În expresie franceză: *criminelles intentions, écrits dangereux, doctrines subversives, la censure, élément essentiel au repos public* etc. În versiune românească: "idei oprite de cîrmuire", "sisteme greșite", "prințipuri de revoluție", cărți "subversive ordinii publice" etc. Cuvîntul *indépendance* sau "neatîmăre" trebuie neapărat să dispară etc.³⁹ Am intrat în faza vigilenței meticuloase, administrative și represive, tot mai bine rodite, care va face o mare carieră.

Cenzura urmărește izolarea, pe cît posibil totală, a țărilor românești de influența ideilor occidentale, instaurarea blocadei ideologice, interzicerea publicațiilor străine periculoase. Este o preocupare constantă alături de autoritățile habsburgice, cît și rusești. În 1812, ordine și proteste energice pleacă de la Praesidium du Conseil Aulique de Guerre Autrichien împotriva importului sau, mai bine spus, a contrabandei în Principate de "lucrări tipografice și de material tipografic" destinate înființării unei imprimerii grecești la Iași.⁴⁰ Consulatul rus, aflat pe teren, se dovedește nu numai deosebit de activ, dar și foarte eficace. Controlul vamal este total. Coletele de cărți nu trebuie să se "despecetuească". Ziarele străine sînt strict interzise. Lectura lor este permisă doar în interiorul consulatelor străine și numai personalului lor.⁴¹ Controversa dacă distribuirea ziarelor străine este permisă abonaților și "sudiților" străini continuă pe întreaga durată a domniilor regulamentare. Și chiar după.

Colaborarea religioasă-politică în domeniul cenzurii este strînsă în secolul 19, pînă la 1848. Nu este vorba numai de rezistență la pierderea monopolului tipografic. Se urmărește interzicerea totală a tipăriturilor religioase ardelene (în special ale bisericii unite), cît și a traducerilor "Societății biblice engleze". "Țensura părții duhovnicești" este, la acest capitol,

implacabilă.⁴² Două reacții – privite mai ales din perspectiva actuală și a evoluției întregii culturi române – se dovedesc deosebit de obscurantiste. În 1815, Mitropolia Moldovei oprește *Istoria...* lui Petru Maior din cauza citațiilor sale în... limba latină. În 1817, *Înștiințarea* lui Gh. Lazăr conține, la fel, "heresuri".⁴³ Se pot da și alte detalii.

Cît de eficace, efectiv, a fost o astfel de cenzură – extrem de severă în intențiile sale – este însă o altă problemă. Un observator rus, ofițer din trupele de ocupație, descoperă, în 1829, la București, existența "unei librării în care am găsit o bună parte din cărțile interzise în Rusia".⁴⁴ În Moldova sînt semnalate, încă din 1804, pamflete ale boierilor din starea mijlocie, care "prin pasquelurile lor îngrozesc cu pilda Franței". Se înregistrează și o "scrisoare" anonimă, în același an, din timpul domniei lui Alexandru Moruzi, tot în Moldova. De importanță efectiv istorică este prima revendicare a suprimării cenzurii, cuprinsă în *Ponturile* conjurației confederative a comisului moldovean Leonte Radu, din 1839. Acesta cerea: "Slobozenia tiparului, a gîndirii și scrierei care să nu fie sub cenzură" (art. 7).⁴⁵ Ideea face progrese, căci pe căi indirecte ea pătrunde și în presă, în Muntenia. În mod aluziv, C. Boliac vorbește în *Curierul* (după *Journal de Petersburg*) de *Censura teatrală*. Revista a avut o existență scurtă: 1836-1837. Ideea presei libere, creatoare de "opinie publică", este implicit formulată și în articolul "Despre publicitate" (*Curierul românesc*, XVI, 1844, pp. 299-300), chiar dacă, formal, se acceptă "cenzura stăpînitorului".

6. Momentul revoluționar 1848 – de importanță capitală – aduce prima desființare oficială a cenzurii, inclusă într-un proiect românesc de Constituție, justificată și de un număr semnificativ de proclamații, manifeste și memorii semnate de mari personalități ale epocii. Proclamația de la Islaz, redactată în mare parte de I. Heliade Rădulescu, tipărită pe foi volante și citită la 11 iunie 1848, prevede în preambulul său: "Poporul român decretă tipar liber, cuvîntul liber, adunări libere, spre a vorbi și a scrie cele de folos, spre a arăta adevărul. Libertatea tiparului nu poate păgubi pe nimeni decît pe fiii întinericului". Punctul 8 "decretă": "Libertatea absolută a tiparului". Și mai explicit este punctul 6 al unei broșuri revoluționare – *Ce sunt meseriașii* (1848). El cere "desființarea cenzurii". Ideea "libertății presei" re apare și în *Memoriul Sublimei Porți Talaat-Efendi în numele partidului liberal al Țării Românești* (mai 1848).⁴⁶

În Moldova, revoluția de la 1848, mult mai puțin pregătită, este reprimată cu ușurință. Nu poate fi însă oprită și expresia liberă a ideii de bază. V. Alecsandri cere într-o "Protestație", *În numele Moldovei, a omeniei și a lui Dumnezeu* (mai 1848), la punctul 3: "Ridicarea cenzurii în privirea tuturor treburilor și a intereselor din lăuntrul țării".⁴⁹ Și mai insistent, cu referire foarte precisă la lipsa legislației interne privitoare la cenzură, se dovedește M. Kogălniceanu. Între *Dorințele partidei naționale din Moldova* (Cernăuți, 1848) se numără, la punctul 7, și *Libertatea tiparului*: "Tiparul în orice timp au fost liber în Moldova și până acum nici într-o legislație veche sau nouă nu se află vreo lege care să-l oprească sau să-l mărginească. Din potrivă, la întrebarea făcută de Președintele plenipotențat la 1830, în timpul ocupației răsenești ce legi sunt în Moldova pentru tipar, este declarația *Divanului Împlinitor*... că în Țara Moldovei, tiparul n-a avut nici altă cenzură decât religia și moralul public". Se revendică deci tradiția națională a libertății de expresie și se acuză, în mod direct, introducerea cenzurii de către "ocupația răsenească". O "Protestație" (22 iulie 1848) acuză Marele Postelnic "ce își mărginește datoria de censor numai de a pune cătuși la orice gând slobod și de a opri răspândirea în țară a orice scrieri folositoare". În sfârșit, un *Proiect de Constituție pentru Moldova*, tot din 1848, de același M. Kogălniceanu, prevede la art. 102: "Tiparul este slobod, țensura nu se va putea niciodată întemeia, ca una ce nici odată n-a fost în țeară".⁵⁰ Radicalism de scurtă durată, dar cu urmări esențiale. Ideea cenzurii intră, în ciuda represiunii și a noii ocupații străine, într-o fază de declin ireversibil.

Euforia libertății de expresie prin suprimarea cenzurii este însă de scurtă durată. În septembrie 1848, trupele turcești și cazacii intră în București și vechiul regim publicistic este restaurat. Represiune tipică de altfel întregii Europe Centrale după reprimarea revoluției de la 1848. Dar și în perioada "guvernului provizoriu", consulatul rus își exercită prerogativele de instanță supremă de cenzură, impune oprirea unor cărți străine etc. Într-o adresă din 4 septembrie 1848, cu mențiunea *secret*, el cere în modul cel mai direct "aspră priveghere", "să se confiscarească" și să se ia "supt mare pază" (deci să fie arestați) toți autorii "nepriincioaselor cărți și jurnale scrise în duh răzvrăditor", de "libele și pamflete bîrfitoare".⁵¹

În această perioadă represivă se instaurează și intră în limbajul curent al administrației întreaga terminologie a statului polițist modern: "carte oficială",

"cenzură politică", "regulile" și "instrucțiunile generale ale cenzurii", "pecetea cenzurii" etc., expresii tipice, larg atestate.⁵² Mentalitatea și metodele represiunii par (și chiar sînt) specific "securiste". De unde și reguli meticuloase de stabilire a listelor negre ("Despre îndatoririle librarilor"), de control vamal drastic și interdicere a publicațiilor străine, de "interogatoriu riguros", de "polițienească priveghere", de vigilență și anchetă ("ce se va descoperi de poliție"). Ne aflăm în fața unui sistem polițienesc cunoscut și bine rodat încă din perioada 1848.⁵³

Va trebui studiat în adîncime (ne limităm doar la scurte indicații) modul în care terminologia cenzurii pătrunde, se stabilizează și se generalizează în limbajul oficial. El are o dublă versiune. În franceză se vorbește de *idées, principes, cachet sau écrits subversifs, idées prohibées par le gouvernement, ouvrage défendu, publications calomnieuses, inquiétantes* etc. Ele cer *d'autant plus appeler la vigilance, la prohibition* etc. Terminologia franceză este mai abstractă și, uneori mai suplă, mai diplomatică. În limbaj, să-i spunem indigen, patriarhal, aceleași noțiuni sînt traduse prin "învățăture răsturnătoare", "cu ură și nepriincioase uneltiri împotriva liniștii obștești", "rostiri împotriva Guvernului", introduse – culmea! – chiar și prin ... *controband*.⁵⁴ Apare deci încă un nou termen, de reținut cu atenție, ce va face carieră.

În istoria cenzurii românești momentul este important și prin faptul că, pe de o parte, raza de acțiune a cenzurii se extinde considerabil. Ea tinde să devină, în perioada 1848-1859, "totalitară". Dar, pe de altă parte, se intensifică și protestele. Rezistența ideologică sporește. Apar unele fisuri chiar și în sistemul represiv. Spiritele liberale sînt tot mai greu reduse la tăcere. Mecanismul, bineînțeles, funcționează din plin. În 1840 este suspendată revista *Dacia literară* a lui Mihail Kogălniceanu. În 1844, *Propășirea* (M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica, P. Balș), vinovată de "alcătuii provocatoare de scandal".⁵⁵ În același timp, revendicarea libertății de expresie și suprimarea cenzurii devine, în cercurile intelectuale, o problemă la ordinea zilei. Cîteva nume joacă un rol istoric. C.A. Rosetti, în primul rînd. El constată în jurnalul său intim, încă din 1846, că nu există la noi "nici o libertate de tipar". Un articol, efectiv antologic, de M. Kogălniceanu, "Jurnalismul românesc în 1855", devenit posibil într-un scurt moment de relaxare, rezumă întreaga dramă a presei românești. Ea este străgălată de "strînsele mărginiri impuse de cenzură", masacrată de "foarfeca celei mai aspre cenzuri" etc.

Ziarul unionist *Steaua Dunării*, al aceluiași pașoptist, suprimat în 1856, îi inspiră un protest energic: "De voiți înălțate doamne, a avea dritul de a suprima jurnalele, desființați mai întîi cenzura... introduceți regimul presei ce este în toată Europa civilizată". Și C. Boliac, în 1859, își exprimă convingerea, în *Românul* lui C.A. Rosetti, că "libertatea presei este singura scăpare în contra misticismului guvernului".⁵⁶

Cu atît mai anacronică apare, pe acest fundal, continuarea măsurilor represive. Ele se exercită, în spirit tradițional, ca și pînă acum, în domeniul învățămîntului și publicațiilor religioase. Pentru cărțile "evreiești", cenzorul este un evreu convertit, Vițlimescu, învinuit de abuzuri și exces de zel neofit.⁵⁷ Capitolul istorico-literar este adesea distractiv. *Toderică* de C. Negruzzi este o "alcătuire moralicească și netrebnică". Unele poezii de Al. Pelimon cuprind versuri suspecte. O altă carte (tema este de reținut) "*asupra prejudecăților sau prolipsurilor*" cuprinde în sine prințipuri de revoluție". Cenzorul șef din Moldova, Gh. Asachi, primește instrucțiuni foarte severe (în 1851), "în epoha de astăzi în care licența presei a aprins atîtea iluzii și a căsunat răsturnări sociale". Este deosebit de vigilent și... misogin. O piesă de teatru "se cuvine a fi interzisă cu atît mai mult cu cît este tradusă de o demoazelă". Argumentul este însă atît de nesperios, încît pînă și postelnicia îl respinge. Cenzura teatrală rămîne cea mai exigentă: fiecare rol trebuie să fie contrasemnat și de actori, ca ei să nu mai introducă texte suprimate sau – și mai grav – "improvizări scđițioase".⁵⁸

7. În ciuda contextului politic, deosebit de nefavorabil (ocuparea ruso-turcă a țărilor românești, continuată pînă în 1851, reocuparea lor – după începerea războiului Crimeei – tot de către ruși, în iunie 1853, de austrieci în 1854), ideea libertății de expresie și a rezistenței la cenzură face, în continuare, mari progrese. Într-un mod aproape paradoxal, înregistrăm al doilea mare moment istoric după 1848: desființarea cenzurii, la 12 mai 1856, în Moldova – chiar dacă de scurtă durată – de către domnitorul Grigore Alexandru Ghica. Unionist, bine intenționat, cu simpatii pașoptiste, el va părăsi domnia în iunie 1856, la sfîrșitul septenatului fixat prin Convenția de la Balta Liman. S-ar spune că a fost cîntecul său de lebedă. Cîteva articole ale decretului său sînt memorabile: art. 26: "Cenzura se desființează", art. 27: "Liber va fi oricine să-și exprime ideea prin organul presei, păzind regulile statornicite prin acest așezămînt". Acestea din urmă sînt fixate în "Capul

IV: Partea prohibitivă a acestor legiuri".⁵⁹ El cuprinde toate prevederile ce vor intra în *Codul Penal* modern, cu modificările sale. "Caimacamul" Teodor Balș se grăbește să anuleze decretul. Este somat și de Poartă, care cere – imperios – interdicerea oricărei "autorizații... de gazete nouă de orice felu".⁶⁰ Noul "caimacam" Nicolae Vogoride continuă aceeași politică represivă.

Situația se modifică radical prin actul Unirii din 1859. Reformele domniei lui Alexandru I. Cuza sînt hotărîtoare pentru istoria modernă a României. Printre ele se numără și prima Lege asupra presei (1 aprilie 1862). Ea reia și dezvoltă multe din articolele decretului din 12 mai 1856. De reținut, mai ales, art. 26: "Cenzura este și rămîne pentru totdeauna desființată". Lege amplă, bine studiată, însoțită și de un Regulament pentru aplicarea legii presei.⁶¹ Ea nu ar fi fost posibilă fără actul revoluționar de la 1848 și fără reacția, tot mai radicală, a opiniei publice intelectuale și politice din epoca Unirii. Cîteva texte sînt de referință: "Trecut și viitor" de C.A. Rosetti (*Românul*, 8 ianuarie 1859), unde se cere: "Libertatea adevărată a tiparului și instalarea juraților în pricini de presă, cît și în pricini criminale", sau "Libertatea tiparului" (*Românul*, aprilie 1859), pe care același ideolog și ziarist liberal o dorește "absolută". Și M. Kogălniceanu se declară pentru "cea mai mare și mai întinsă libertate a presei, care formează opinia publică și ucide presa cea rea". Doar Cezar Boliac – cel mai intransigent dintre toți – respinge legea din 1862, denunțată în mod abuziv "Legea contra Presei".⁶² Se înregistrează, în perioada 1859-1861, și alte proteste împotriva "sugrumării libertății presei", suprimării unor ziare (*Aripile furtunoase*, de pildă), interdicerea și reapariția cu titluri schimbate a unor foi umoristice, incomode, ale lui N.T. Orășanu etc.⁶³

Noul climat face posibilă și apariția unui alt fenomen total inedit: primele procese de presă din Principate. Capul de serie pare să fie C.D. Aricescu, arestat, judecat și "exilat" timp de zece luni la Snagov, încă la 1848, pentru poezii antifurusești și traduceri "subversive" din J.P. Marat (*Lamentațiile robiei*). Are sensul modern al publicității, căci – profitînd și de momentul prielnic – pune în circulație întregul "dosar": *Procesul și exilul meu la Snagov* (București, 1859). Interogatoriile și replicile acuzatului sînt notabile. Metoda autoreclamei, pe care o vor folosi toți "rezistenții", continuă cu *Procesul meu pentru Oda la Grecia* (București, 1863). Acuzat de "apologia revoluțiunii" (elogiul revoltei din Atena, de la 24 octombrie

1862), C.D. Aricescu se "alege" și cu o provocare la duel din partea unor ofițeri plini de zel și cu 5 luni de închisoare corecțională, în temeiul art. 49 din legea din 1862. Ea se dovedește de pe acum interpretabilă, inclusiv în sens politicianist, printr-o plată locală de poliție. Este și cazul "delictului de presă" al lui B.P. Hasdeu, dat în judecată, în 1863, la Iași, pentru un pasaj licențios din nuvela *Duduca Mamuca*. Va fi achitat de justiție, dar "destituit" din postul de profesor de istorie.⁶⁴ Acestea erau moravurile și psihologia epocii. În 1864, M. Kogălniceanu, devenit prim-ministru, suspendă ziarul *Buciumul*, al lui C. Boliac, care atacase violent rezultatele (trucate) ale ultimelor alegeri. La fel va proceda și cu *Aghiuță*, al lui B.P. Hasdeu.⁶⁵ Ne vom reîntâlni constant, de acum înainte, cu această temă, care devine clasică.

NOTE:

32. Teodor Roșu, "Cenzura și interdicțiunea operei lui Petru Maior *Istoria pentru începuturile românilor în Dacia*", în *Unirea*, II, 45, 47, 48, 49, 50, 5 noiembrie - 10 decembrie 1892; Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, p. 250.
33. Nicolae Albu, "Cauzele interdicției *Istoriei pentru începuturile românilor în Dacia* și a *Istoriei Besericei Românilor* ale lui Petru Maior", în *Limbă și literatură*, XX, 1969, pp. 209-215; Zenovie Păclișanu, *op. cit.*, pp. 252, 254.
34. Domokos Sámuel, *op. cit.*, pp. 80, 111, 113.
35. V.A. Ureche, "Domnia lui Ioan Caragea (1812-1818). Biserica, școalele, cultura publică", extras din *Analele Academiei Române*, s. II, T. XIX, "Memoriile Secțiunii Istorice" (București, Gobl, 1898), II, pp. 89-94.
36. Radu Rosetti, "Despre cenzura în Moldova", I, în *Analele Academiei Române*, s. II, T. XXIX, 1906-1907, "Memoriile Secției Istorice", pp. 297, 298.
37. (I. Colan), "Documente privitoare la cenzură în Muntenia. 1832-1833", în *Arhivele Olteniei*, VIII, 41-42, ianuarie-aprilie 1929, pp. 67-78.
38. Radu Rosetti, *op. cit.*, I, pp. 300-301, 304-305, 307; II, pp. 336, 338-339.
39. *Idem*, *op. cit.*, pp. 298, 300, 311; II, pp. 339, 383, 387, 462.
40. Elena Siupur, "Quelques documents militaires autrichiens relatifs à la fondation de la typographie grecque de Iassy" (1812), în *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, XV, 1973, 3, pp. 510-513.
41. Radu Rosetti, *op. cit.*, II, p. 361; *Documente privitoare la cenzură în Muntenia...*, pp. 76-78.
42. *Idem*, *op. cit.*, II, pp. 331, 333, 378, 379, 391-392; Marius Oprea, *op. cit.*, pp. 188-189.

43. Teodor Roșu, *op. cit.*, II, 48, 26 noiembrie 1892, p. 382; Ariadna Camariano-Cioran, *Academiile domnești din București și Iași* (București, Editura Academiei, 1971), p. 65.
44. cf. M. Tomescu, *op. cit.*, p. 118.
45. cf. E. Lovinescu, *Istoria civilizației române*, I, "Forțele revoluționare" (București, Ancora, 1924), p. 57.
46. A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România* (București, 1910), p. 197.
47. Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac* (București, Editura Academiei, 1966), pp. 87, 114-115.
48. *Anul 1848 în Principatele Române* (București, Göbl, 1902), I, pp. 55, 57, 441, 464, 465.
49. *Idem*, *op. cit.*, I, pp. 414, 426.
50. *Ibidem*, *op. cit.*, II, p. 684; III, p. 141; IV, p. 98.
51. Radu Rosetti, *op. cit.*, II, pp. 369, 370, 372, 376, 425, 426; IV, pp. 13, 17, 19, 62, 69 etc.
52. *Idem*, *op. cit.*, II, pp. 354, 385, 389, 416, 417; IV, pp. 11, 53, 55, 408.
53. A.D. Xenopol, *op. cit.*, p. 203; Radu Rosetti, *op. cit.*, II, pp. 336-338, 388, 403, 414, 438, 452, 458-459; IV, pp. 19, 418, 469-470.
54. Radu Rosetti, *op. cit.*, II, pp. 389, 403, 411, 412, 415, 420, 422, 424, 451, 454, 457, 463.
55. Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alese* (București, Ed. Politică, 1967), p. 96; Radu Rosetti, *op. cit.*, II, pp. 351, 355-356, 443-445.
56. C.A. Rosetti, *Gînditorul. Omul. Studiu, antologie și note de Radu Pantazi* (București, Ed. Politică, 1969), p. 86; Mihail Kogălniceanu, *op. cit.*, pp. 175-183, 193-195; Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 209; despre întreaga problemă și articolul nostru "Ilumiiniștii români și rolul presei", în *Lumea*, IV, 3 martie 1966.
57. Ariadna Camariano-Cioran, *op. cit.*, p. 58; Radu Rosetti, *op. cit.*, III, pp. 433, 473. IV, pp. 32, 36-37.
58. Radu Rosetti, *op. cit.*, II, pp. 334-336, 348, 349, 430, 432-433, 445, 450; IV, pp. 5, 41, 45, 50.
59. *Idem*, *op. cit.*, IV, pp. 22-24, 90-94.
60. *Ibidem*, IV, p. 26; pentru întregul context politic: Apostol Stan - Mircea Iosă, *Liberalismul politic în România. De la origini până la 1918* (București, Ed. Enciclopedică, 1996), pp. 63, 67, 70.
61. Radu Rosetti, *op. cit.*, IV, pp. 87-108.
62. C.A. Rosetti, *op. cit.*, pp. 277-280; *Gîndirea social-politică despre Unire* (1859) (București, Ed. Politică, 1966), p. 233; M. Kogălniceanu, *Discursuri parlamentare din epoca Unirii*, 22 sept. 1857 - 14 dec. 1861 (București, Ed. Științifică, 1959), pp. 140-145; Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 250.
63. Dan Berindei, *Cultura națională română modernă* (București, Ed. Eminescu, 1986), pp. 166, 167, 178.
64. Adrian Marino, "Procesul lui Hasdeu", în *Națiunea*, II, 419, 18 august 1947.
65. Ovidiu Papadima, *op. cit.*, p. 278.

(continuare în numărul viitor)

Provocările democrației

IULIUS ROSTAȘ

Discursul public din România, după alegerile din noiembrie 1996, s-a axat cu precădere asupra chestiunii dacă România este sau nu o țară democratică. Elita politică, mass-media, elita intelectuală susțin că România este o democrație. Argumentul pe care își bazează această afirmație este alternanța la putere produsă în urma alegerilor. Alternanța la putere este unul dintre testele care ne ajută să spunem dacă un sistem poate fi considerat democratic, dar nu este cel mai bun sau suficient. Iar ceea ce se întâmplă în ultimul timp pare a contrazice afirmația că România este o democrație.

Anunțarea intenției Guvernului Ciorbea de a demara reforma economică prin lichidarea întreprinderilor nerentabile aflate în proprietatea statului a dat naștere la un val de greve și demonstrații ilegale, în urma cărora s-au produs daune materiale, au fost ocupate clădiri, au fost blocate șosele, au fost sechestrate și violențate persoane. Aceste evenimente constituie o repetare a celor petrecute în luna aprilie când, anunțarea intenției aceluiași guvern de a închide unele întreprinderi nerentabile a determinat protestul vehement al cetățenilor afectați de aceste măsuri. Atunci guvernul și-a amînat intenția; se pare că de această dată el este mai decis.

Situația este una tragi-comică. La nivelul declarațiilor, un mare număr de cetățeni este de acord ca guvernul să înlăptuiască reforma; însă, cînd este vorba de punerea ei în practică, situația se schimbă. Amînarea reformei ne poate conduce la "bulgarizare". Reforma economică are influență și asupra sistemului politic: stabilitatea și forța sistemului economic afectează stabilitatea sistemului politic.¹

În istoria postrevoluționară se poate observa o predilecție a cetățenilor spre comportamentul politic neconvențional: evenimentele din martie 1990 de la Tîrgu Mureș, Piața Universității, mineriadele din iunie 1990 și din septembrie 1991 - amintindu-le doar pe cele mai violente. Cum se explică această preferință de a influența deciziile politice prin utilizarea unor mijloace ilegale și violente?

Există patru factori care pot explica această situație: (1) sistemul de partide existent, (2) funcționa-

rea mecanismului statal, (3) cultura politică a cetățenilor și (4) tradiția politică.

(1) Într-un sistem democratic, partidele politice îndeplinesc anumite funcții. Una dintre acestea este funcția de selectare și agregare a intereselor membrilor societății. Astfel, partidele politice reprezintă curele de transmisie între societate și guvernământ. De asemenea, partidele tind să apere sistemul politic. În România, numeroase partide nu îndeplinesc aceste funcții. În acest sens, este sugestivă poziția adoptată de principalul partid de opoziție - PDSR - față de măsurile inițiate de guvernul Ciorbea: în loc să ofere soluții alternative, PDSR incită cetățenii la violență, eludînd canalele legale și democratice de expresie. La o primă vedere, PDSR pare a fi un partid antisistem, Situația este bizară, deoarece PDSR este împotriva unui sistem căruia el i-a pus bazele. Clivajele existente în societatea românească sînt profunde și se suprapun. Ca urmare, elita politică are un caracter conflictual accentuat, ceea ce a condus la nedefinirea interesului național.

(2) Funcționarea mecanismului statal prezintă numeroase deficiențe. Instituțiile statului trebuie să-i facă pe cetățeni să participe la luarea deciziilor politice prin utilizarea unor mijloace legale. Cînd, pentru influențarea deciziilor politice, cetățenii aleg mijloace care depășesc limitele normelor democratice acceptate, atunci funcționarea sau chiar natura instituțiilor statului sînt deficitare.

(3) Cultura politică dominantă în societatea românească este cultura politică dependentă.² Acest tip de cultură politică există în toate societățile, însă regimul comunist a dezvoltat în mod deliberat și a perpetuat instituțional cultura politică dependentă. Era suficient să te naști pentru a supraviețui: partidul-stat îți oferea educație, adăpost și un loc de muncă stabil. Individul nu trebuia să își asume nici o responsabilitate; el trebuia doar să se supună necondiționat - supunerea fiind una dintre principalele valori promovate de regimul comunist. Puși în situația de a-și asuma responsabilități și lipsiți de minima securitate oferită de sistemul comunist, acești indivizi sînt inadaptabili

noului sistem și valorilor pe care acesta le promovează. Ei utilizează ca mijloc de a-și exprima dezacordurile și nemulțumirile violența. Ei nu posedă o cultură politică participativă – principala componentă a culturii politice a unei democrații – care să-i determine să utilizeze canale de expresie legale și unanim acceptate.

(4) România nu are o tradiție politică democratică îndelungată. Doar în perioada dintre 1921-1938 se poate vorbi despre democrație în România. Însă și atunci violența era un mijloc de acțiune destul de des utilizat în viața politică (ar fi suficient să enumerăm doar prim-miniștrii asasinați, ca să avem o măsură a violenței politice).

Într-un sistem democratic, violența nu reprezintă un mijloc de acțiune politică. Analiza tocquevilleană a democrației americane³ ne oferă un model de funcționare a unui sistem democratic. Încercând să descrie factorii care mențin republica democratică în America, Tocqueville așează pe primul plan moravurile societății. Ne punem atunci întrebarea: într-o societate cu moravuri mai puțin democratice, cum este societatea românească, este posibilă existența unui sistem politic democratic? □

NOTE:

1. Asupra raportului dintre sistemul politic și sistemul economic, a se vedea Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (New Jersey: Chatham House Publishers, 1987), cap. 1.
2. Utilizez conceptul de cultură politică în sensul utilizat de Gabriel Almond, Sidney Verba, *Cultura Civică. Atitudini politice și democrație în cinci țări*, traducere și studiu introductiv de Dan Pavel (București, DU Style, 1996).
3. Alexis de Tocqueville, *Despre democrație în America*, traducere de Magdalena Boianțiu, Beatrice Staicu (volumul I), Claudia Dumitru (volumul II) (București, Humanitas, 1995).

IULIUS ROSTAȘ – graduated this year from the Faculty of Political Science and Public Administration, "Babeș-Bolyai", University of Cluj.

HENRI-IRÉNÉ MARROU
Sfântul Augustin
și Sfârșitul culturii antice

traducere de Drăgan Stoianovici și Lucia Wald,
București, Humanitas, 1997, pag. 564

"Dintre toate figurile cîte evoluează pe scena istoriei în această perioadă, nici una nu este pentru noi, în sensul de acum, atât de reală și vie ca a lui.

Gîndirea augustiniană n-a încetat să exercite influență în jurul nostru, ceea ce face utilă orice întreprindere menită să-i deslușească geneza și semnificația.

Am sperat că un studiu cum este cel de față ar putea servi și acestui scop.

Situînd cadrele vieții intelectuale a Sfîntului Augustin în evoluția generală a civilizației, acest studiu va putea înlesni analizarea mai amănunțită a originalității și valorii sale. Este într-adevăr o problemă esențială și greu de rezolvat determinarea a ce anume datorează o gîndire mediului cultural în care e situată și ale cărui cunoștințe, idei, pasiuni și prejudecăți le reflectă, adesea fără s-o știe.

Gîndirea se folosește de cadre și tehnici (arte, științe etc.) primite de la civilizația din care se nutrește:

în ce măsură depind libertatea și puterea sa de aceste împrumuturi?"

(H.-I. Marrou)

Commentaire și Politique étrangère

Fondată de Raymond Aron, revista *Commentaire* apare trimestrial, reunind în Comitetul de redacție nume consacrate, ca: Raymond Boudon, François Fejtő, Irving Kristol, Jean-François Revel, Pierre Hassner, Michel Hellet, Pierre Kende, Alain Besançon și Pierre Manent. De regulă, publicația acoperă un larg spectru tematic: știință politică, relații internaționale, istoria ideilor, științe sociale, filosofie, cronici, critică literară, recenzii, revista presei, puținându-se defini și ca revistă de cultură.

Voi încerca în cele ce urmează rezumarea celor mai interesante articole din nr. 77 / printemps 1997 al lui *Commentaire*. Primele studii, grupate sub titlul tematic "L'Europe et le monde", tratează despre Uniunea Europeană și problema mondializării. Maurice Alais (laureat al premiului Nobel în științe economice) – "Ce qui doit arriver arrive. La pensée de Jacques Rueff et la crise d'aujourd'hui" – consideră că problema actuală majoră a Franței, și nu numai, este șomajul, care ar compromite grav mobilitatea și promovarea socială, generînd totodată și insecuritate. Cauzele majore ale acestei stări de fapt ar fi: liberalizarea mondială excesivă a schimburilor și imigrația extracomunitară. Principiile pe care se sprijină în prezent sistemul monetar și financiar european trebuie reconsiderate în întregime. Liberalizarea totală a schimburilor nu este dezirabilă decît în cadrul unui ansamblu regional de state cu un nivel economic și politic asemănător. Jean Pisani-Perry, în "Mondialisation: vrais et faux débats", afirmă că mondializarea suscită numeroase controverse: a incidențelor asupra creșterii și dezvoltării, a consecințelor în materie de locuri de muncă și a implicațiilor în problema suveranității economice a statelor. Mondializarea reprezintă însă o transformare rapidă, ale cărei aspecte pozitive – difuzarea tehnologiilor, deschiderea unor noi piețe, progresul unor țări în curs de dezvoltare –, ca și cele negative – instabilitate financiară, deficiențe în reglementarea publică internațională – trebuie analizate. În fața mondializării, capitalul și munca calificată vor cîștiga teren, statele fiind supuse "constrîngerii" eficacității.

"Noyau dur ou avant-garde européenne", semnat de Jacques Andréani, deschide o discuție despre U.E. Există două interpretări în ceea ce privește organizarea: ori se concepe un nucleu dur (concept inventat de

De Gaulle în 1969), alcătuit din statele cele mai importante, alese în funcție de puterea lor economică și politică, ori se instituie un centru de cooperare intensă într-un cadru mai larg. Dispoziția cercurilor de cooperare "olimpic" sau concentric depinde de Uniunea monetară, care va trebui să coordoneze politicile economice.

Ultimul articol al acestei secțiuni – "Pour une politique économique européenne", semnat generic "Atelier '99", analizează avantajele microeconomice ale monedei unice: dispariția oricărui risc de schimb între statele participante, acces mai bun al întreprinderilor la finanțări, facilitate crescută în compararea prețurilor de la o țară la alta, precum și cele macroeconomice: sfîrșitul valurilor speculative și protecția împotriva devalorizărilor competitive în interiorul UE, reducerea incertitudinilor pe termen mediu și lung, atracție mai mare față de capitaluri. Condițiile concretizării acestora ar fi existența a doi poli: cel monetar, încarnat de Banca Europeană Centrală, și cel economic, reprezentat de autorități politice responsabile de politica bugetară și de politicile "structurale". Dezechilibrul între poli ar putea produce derapaj bugetar, stagnare, ilizibilitatea politicilor economice, risc de paritate impropriu, risc politic (BEC neavînd în față o autoritate politică dotată cu mijloace de acțiune serioase, ar da opiniei publice sentimentul că ar concentra esențialul puterilor).

Din cadrul acestui număr, mai amintim, la secțiunea "Politică", articolul semnat François de Rose, care atestă prezența unor neînțelegeri între Franța și SUA în subiecte ca: Orientul Apropiat, Africa, Irak, misiunea NATO în Bosnia și comandamentul NATO în Mediterana, precum și articolul semnat Jean Musitelli (purtător de cuvînt al politicii ex-președintelui francez, autorul considerînd că a existat, întotdeauna, o prăpastie între ideea pe care președinția Franței și-o făcea despre influența sa în lume și realitatea interdependenței – mondializarea.

La capitolul "Idei" remarcăm un fragment din recenta carte a lui Leszek Kolakowski – *Dumnezeu nu ne datorează nimic. Scurte remarci asupra religiei lui Pascal și spiritul jansenismului*. Între conservatorismul politic al lui Pascal și disperarea sa profundă asupra stării regatului terestru, care ar sta sub semnul Răului, există o strînsă legătură. În opinia autorului, nici

Provincialele, nici *Cugetări* nu conțin o teorie politică originală (ea desprinzându-se din perspectiva galicană) sau afirmarea autonomiei politicului, ci doar o atitudine generală antiultramundă.

La capitolul "Idei și cărți" reținem reacția lui François Furet (probabil unul dintre ultimele texte semnate de marele istoric și gânditor) la recenta carte a lui Daniel Goldhagen – *Hitler's Willing Executioners. Ordinary Germans and the Holocaust*. Goldhagen greșește prin unilateralitatea și lipsa de persuasiune în analiza antisemitismului german, considerându-l în comparație cu cele austriac, rus și francez, ca fiind singurul "iudeocid" sau "eliminaționist". Dorind să creioneze "the Ordinary Germans, Goldhagen nu vede în Hitler decât un accident venit în întâmpinarea pornirilor poporului german. După Furet, forța acestei lucrări constă în descrierea Holocaustului, încercarea de a stabili o specificitate germană fiind o eroare. Revista conține în final un catalog cu cele mai recente cărți apărute și diferite cronică ale acestora.

Tot aici voi mai prezenta revista *Politique étrangère*, cu apariție trimestrială, editată de Institut Français des Relations Internationales. Directorul acestei publicații este Thierry de Montbrial, iar din Comitetul de redacție îi amintim pe Hélène Carrère d'Encausse, Pierre Rosanvallon, Jacques Rupnik, Jean-Claude Casanova și Jean-Luc Domenach. Publicația abordează teme de actualitate internațională, centrându-se pe analiza specializată a celor mai importante evenimente. Numărul ales spre prezentare datează din toamna anului 1995 (un număr aparent vechi, dar mult mai avansat în raport cu stadiul cercetărilor de specialitate din România) și are ca titlu tematic "Dissuasion et non-prolifération après la Conférence du TNP" (Tratatul asupra nonproliferației armelor nucleare), făcându-se o trecere în revistă a celor mai importante dezbateri avute cu această ocazie. Autorul primului articol, Alexandre G. Savaliev (cercetător în Departamentul de analize strategice al Institutului de Economie Mondială și Relații Interne din Moscova) – "La non-prolifération vue de Russie", consideră că accentul pus la Conferința TNP pe interzicerea totală a încercărilor și reducerea arsenalelor nucleare pare să fie contrar intereselor de securitate ale Rusiei. Aceasta nu ar stăpîni suficient tehnologia simulării pentru a putea controla, fără încercări, fiabilitatea armamentului său și, astfel, s-ar pune în discuție procesul de dezarmare în cazul unei largiri a NATO spre Est. În cel de-al doilea articol, "La maîtrise des armements nucléaires au Moyen-Orient", semnat Shai Feldman (director de studii la Center for Science and International Affairs, Harvard), se consideră că TNP nu a putut regla problema

proliferației în Orientul Mijlociu. Riscurile iraniene și irakiene persistă și, în ciuda insistenței Egiptului, Israelul nu a semnat tratatul din cauza faptului că nu a încheiat tratate de pace cu toate statele din zonă. Pascal Boniface (directorul Institutului de Relații Internaționale și Strategie din Paris), în "Dissuasion et non-prolifération", consideră că disuasiunea (antonim pentru persuasiune) și nonproliferația armelor nucleare nu sînt antagonice, ci, mai degrabă, complementare, dacă se respectă un echilibru între cele două. Franța, după ce a refuzat asocierea la Tratatul de non-proliferație – hegemonia americană asupra armamentelor pînăndu-i-se îndreptată împotriva constituirii forței sale nucleare –, a făcut, după 1991, din nonproliferație, prioritatea sa strategică, în detrimentul politicii sale de disuasiune.

Ultimul articol pe care îl vom rezuma, "Une victoire éblouissante et fragile" – Thérèse Delpech (la acea dată, director adjunct la Departamentul Relații Internaționale al Comisariatului pentru energie atomică), subliniază reușita majoră a Conferinței TNP – întărirea tratatului printr-un larg consens internațional în problema proliferației după Războiul Rece. Acest fapt a fost rezultatul unei activități diplomatice intense a unor țări ca SUA, Marea Britanie, Franța, Germania, Japonia, Australia sau Canada. Însă, elementele decisive pentru stabilirea consensului au fost, pe de o parte, propunerea sud-africană de a întări mecanismul de examen al TNP, și, pe de altă parte, președinția magistrală a ambasadorului Jayantha Dhanapala din Sri Lanka. Au existat însă și probleme nerezolvate, precum: securitatea unor țări ca India, Pakistan și Israel, problema nerespectării angajamentului de nonproliferație (care ridică chestiunea centrală a rolului Consiliului de securitate), precum și modul în care cele cinci puteri nucleare cu responsabilități specifice în materie de menținere a păcii în lume își vor îndeplini sarcinile în viitor. O idee prezentă în toate aceste articole ar fi aceea că, într-un viitor apropiat, statele UE ar trebui să-și întărească cooperarea în materie de nonproliferație nucleară, iar TNP a reprezentat, în acest sens, o acțiune comună a celor cincisprezece.

Revista mai conține și o rubrică de "libre propos", în acest număr fiind prezentat discursul fostului premier Alain Juppé, "Disuasiunea nucleară în noul context internațional", ținut la Institut des Hautes Études de Défense Nationale, o rubrică intitulată "Repères", unde se analizează dificultățile economice prin care trec zonele Cisiordania și Gaza, în ciuda efortului internațional de asistență economică, precum și o rubrică de prezentare a revistelor de specialitate în domeniul relațiilor internaționale. (Andra Lăzăroiu)

Libertate în spatele gratiilor

În 1990, cînd lumea căuta cu aviditate să afle totul despre noaptea totalitară din care abia ieșise, a existat un proiect al editurii Humanitas privind traducerea celor mai importante cărți ale cîtorva figuri de prim rang ale disidenței anticomuniste: Havel, Michnik, Konrad, Haraszi, Saharov, Soljenitin. Pînă astăzi, după știința mea, au apărut numai memoriile lui Andrei Saharov, publicate în 1996 de editura Litera, iar de cîrînd, prin grija editurii ieșene Polirom, o parte dintre eseurile lui Adam Michnik.* Din păcate, întîrziind atît de mult să apară, aceste cărți au ratat, într-un fel, momentul în care publicul cititor le aștepta cu nerăbdare. La șapte ani de la căderea comunismului, în mijlocul unei tranziții al cărei sfîrșit este greu de ghicit, fenomenul disidenței pare să fie dat uitării, cu atît mai mult cu cît în România a fost cu totul marginal.

Eseurile lui Michnik, scrise în ultimul deceniu al comunismului central-european, evocă un univers străin românilor. Disidentul polonez vorbește despre frămîntările celor ce simțeau că trebuie "să facă ceva", despre încercările și eșecurile lor, despre speranțele și dezamăgirile lor sau, mai pe scurt, despre hotărîrea lor disperată de a se apăra împotriva regimului comunist. Într-un sistem care a reprezentat în sine un atac asupra ființei umane, mișcările disidente s-au născut, spunea Vaclav Havel în celebrul său eseu "Puterea celor fără putere", pentru

"a apăra ființele umane și adevăratele scopuri ale vieții împotriva scopurilor sistemului". În România, se poate spune fără prea mare risc de a greși că majoritatea cetățenilor români au fost preocupați doar de a supraviețui cît mai bine sub regimul comunist. Astăzi, cînd se pune întrebarea de ce românii nu au reușit niciodată să structureze o opoziție, justificarea se limitează la invocarea fostei Securități, despre care cei mai mulți își închipuie că a fost mai eficientă decît polițiile politice din celelalte țări comuniste. Fără a intra în această discuție, care necesită un spațiu mai larg, cred că nu ar trebui să se treacă prea repede peste faptul că intrarea în partid pentru a putea obține o casă, a fi promovat sau a fi publicat a fost pentru români o simplă adeziune, pe care și-au dat-o fără prea multe examene de conștiință. Este o diferență enormă între acest fel "pragmatic" de a vedea lucrurile și verticalitatea morală a lui Michnik care, închis fiind, a refuzat să renunțe la "activitățile împotriva legii" în schimbul eliberării, a respins chiar oferta generoasă de a i se permite să emigreze, alegînd celula închisorii în locul Coastei de Azur.

Dar cine este Adam Michnik? Citind o biografie a sa, ai senzația că parcurgi istoria Poloniei ultimilor 30 de ani. Numele său a rămas legat de cele mai importante acțiuni de protest ale societății poloneze. A fost arestat și exclus din universitate pentru prima oară în 1965, ca urmare a represiunilor declanșate de scrierea deschisă trimisă partidului de către Jacek Kuron și Karol Modzelewski. În 1966 a fost din nou exclus din universitate, ca fiind unul dintre inițiatorii comemorării a 10 ani de la așa-numitul "octombrie polonez". În urma manifes-

tațiilor studențești din 1968 a fost condamnat la trei ani de închisoare. După eliberare, a lucrat ca muncitor într-o uzină, reușind să-și termine studiile de istorie abia în 1973, la 27 de ani. În 1974 a semnat, alături de alții, un memoriu despre situația polonezilor din URSS, iar în anul următor se afla printre inițiatorii unei scrisori deschise adresată conducerii comuniste, scrisoare în care se protesta împotriva modificării constituției. A fost unul dintre membrii Comitetului pentru Apărarea Muncitorilor (KOR), creat în urma grevelor din 1976 și transformat, un an mai tîrziu, în Comitetul pentru Auto-Apărare Socială (KSS). În mai 1977 a fost arestat din nou, împreună cu alți membri ai KOR, fiind eliberat prin amnistia din 22 iulie. Adam Michnik a fost unul dintre fondatorii Universității volante și unul dintre cei mai activi editori de samizdaturi. După constituirea sindicatului Solidaritatea, s-a aflat printre colaboratorii ei cei mai apropiați, motiv pentru care a fost din nou arestat pe 13 decembrie 1981, o dată cu decretarea Legii marțiale. În timpul celor trei ani petrecuți atunci în închisoare a scris două cărți de eseuri, din care au fost selectate o mare parte dintre cele publicate în acest volum.

Adam Michnik este unul dintre teoreticienii strategiei de opoziție post-Helsinki. "După părerea mea – scrie el în eseu intitulat «Noul evoluționism» –, singura soluție acceptabilă pentru disidenții țărilor din Est este cea a luptei continue pentru reforme, în favoarea unei evoluții care va spori libertățile civice și va garanta respectarea drepturilor omului. Exemplul polonez demonstrează că presiunea exercitată asupra puterii aduce concesii cîtuși de puțin neglijabile. (...) Opoziția poloneză

* Adam Michnik, *Scrisori din închisoare și alte eseuri*, traducere de Adriana Babeti și Mircea Mihăieș, prefață de Vladimir Tismăneanu, Polirom, Iași, 1997.

(...) mizează pe schimbări progresive și parțiale, nu pe o răsturnare violentă a sistemului existent."

Viziunea sa are multe elemente comune cu aceea a disidenților cehi sau maghiari, lucru firesc dacă ne gândim că între aceste țări a existat, începând cu a doua jumătate a anilor '70, o circulație de idei prin întâlniri clandestine la frontiere sau prin publicarea reciprocă în samizdat. Istoricul britanic Timothy Garton Ash, un bun cunosător al comunismului în varianta sa central-europeană, definea coordonatele generale ale acestei strategii comune de opoziție "a celor fără de putere": într-o lume în care puterea domină prin minciună, violență și atomizare a societății, disidenții – spunea el – au răspuns prin adevăr, nonviolență și prin încercarea de a reconstrui societatea civilă.

Primul și cel mai important pas făcut de orice disident a fost decizia de a trăi în adevăr, refuzând să mai participe la minciuna oficială, care asigura funcționarea sistemului comunist. Această dimensiune morală a opoziției a avut în Polonia și o componentă pronunțată creștină. Fără a fi un catolic practicant, Adam Michnik este un adept al moralei creștine. Într-unul din eseurile sale, el citează câteva fragmente din ultima predică a părintelui Jerzy Popiełuszko, rămasă ca un testament spiritual pentru polonezi: "datoria unui creștin este de a rămâne în adevăr, chiar dacă aceasta l-ar costa mult. (...) Un creștin să-și aducă aminte că nu trebuie să se teamă decât că îl trădează pe Cristos pentru câțiva bănuți de liniște steapă. Un creștin nu trebuie să se mulțumească a condamna răul, minciuna, lașitatea, sclavia, ura, violența. El trebuie să fie, prin propria-i faptură, un martor ade-

vărat, purtătorul de cuvânt și apărătorul dreptății, adevărului, libertății și iubirii. Acestea sînt valorile pe care el trebuie să aibă curajul de a le revendica pentru sine și pentru alții".

Scopul mișcărilor disidente nu a fost cel de a cucerii puterea prin forță. Explicînd de ce Solidaritatea a renunțat la violență, Michnik spune: "ne temem că, așa cum ne-a învățat istoria, nu cumva folosind forța pentru a dărîma Bastiliile, să construim, fără să ne dăm seama, altele". Preocuparea opoziției central-europene a fost aceea de a reclădi societatea civilă ca un nucleu de gândire liberă, descătușată de amprente sâpate de atîția ani de comunism. Activiștii civici au fost numai partea vizibilă a opoziției. În umbra lor s-au aflat toți cei care citeau publicațiile samizdat, care participau la cursurile universităților volante, care încercau să constituie o societate alternativă, independentă de structurile oficiale. În această privință, nici un alt popor din lagărul sovietic nu a reușit ceea ce au reușit polonezii. O dată cu constituirea sindicatului Solidaritatea, minoritatea disidentă a atras alături de sine cea mai mare parte a populației, transformîndu-se într-o majoritate disidentă. Cea mai importantă victorie a grevelor din august 1980 a fost schimbarea mentalității de sclav. "În cele cincisprezece luni – spune Michnik – oamenii au simțit gustul libertății. Ei au simțit solidaritatea și și-au descoperit puterea. S-au simțit din nou membri ai comunității civice și naționale. (...) Solidaritatea a fost prima mișcare de masă din istoria noastră care a durat mai multe luni și care a atins straturile cele mai adînci ale inimii și minții polonezilor."

Ca majoritatea popoarelor din Europa "înapoiată", românii

au tendința de a se uita direct la Paris sau la Washington, ignorînd ceea ce se întîmplă în jurul lor. Nimeni nu neagă că modelul spre care trebuie să se tindă este democrația de tip occidental. Pentru a ajunge acolo însă cred că românii ar trebui să înceapă prin a cunoaște și folosi experiența "vechilor colegi" din lagărul sovietic, care nu au așteptat căderea regimului comunist pentru a învăța ce înseamnă să fii liber.

Cristina PETRESCU

Conflictul social în epoca modernă și contemporană

Definirea conflictului social la forme variate, în funcție de orientarea teoretică căreia îi aparține. Astfel, funcționaliștii secolului al 19-lea au neglijat conflictul, în favoarea unei concepții unitare despre societate și cultură, cu accentul pus pe integrarea socială și pe efectul armonizator al valorilor comune. Conflictul era privit ca un fenomen mai curînd patologic, decît ca o stare normală a unui organism social sănătos. Sociologii anilor 1950-1960 au încercat o revigorare a ceea ce ei numeau "Teoria conflictului", ca replică la funcționalismul care domina în acea perioadă științele sociale, folosindu-se de teoriile lui Karl Marx și Georg Simmel. Printre aceștia se numără și Ralph Dahrendorf care, în 1959, publică lucrarea *Clasele și conflictul de clasă în societatea industrială*; conflictul este considerat a fi un fenomen central în toate instituțiile sociale, legat mai curînd de distribuția puterii și a autorității decît de a capitalului, este o relație de dominare și subordonare care

produce interese antagonice. Acest studiu din tinerețe este reluat și aprofundat pe parcursul a patruzeci de cercetări, rezultatul fiind o nouă lucrare*, apărută inițial în limba engleză, în 1988. Conflictul, ca luptă pentru putere și bunăstare, constituie sursa schimbării. Conflictul, ca și schimbarea de altfel, sînt vitale funcționării societății deschise.

Dar oamenii nu pot trăi într-un conflict continuu, nu pot demonstra și mărșăluia zilnic pe străzi și nici nu se pot angaja pe termen nelimitat în războaie civile. Apare astfel întrebarea: de ce mai sînt dorite revoluțiile? Răspunsul lui Ralph Dahrendorf este mai curînd unul poetic, decît unul aparținînd unui sociolog de formație germană și anglo-saxonă: "Într-o anumită privință, revoluția nu este decît un alt nume pentru speranță, acest principiu indispensabil vieții". Revoluțiile se produc atunci cînd nu mai există altă cale de ieșire, ca în cazul revoluției americane sau a revoluțiilor din țările comuniste ale Europei. El continuă însă cu o critică aspră asupra teoriei revoluției lui Karl Marx, teorie privită ca un sistem de gândire totală, speculativă și, în fapt, indiferentă față de realitate. Este subliniată eroarea lui Marx în ceea ce privește teoria luptei și a conflictului de clasă. Contrar predicțiilor marxiste, s-a putut vedea că cei săraci cu duhul nu devin mai activi ci, dimpotrivă, mai letargici, iar asuprirea fără speranță creează o liniște și mai mare a tiraniei de orice tip.

Dahrendorf consideră că eroarea lui Marx nu este una acci-

* Ralph Dahrendorf, *Conflictul Social Modern – Eșeu despre politica libertății*, Editura Humanitas, București, Editura Universității "Al.I. Cuza", Iași, CEU Press, 1996.

dentală, ci una care ține de slăbiciunea unei teorii ce nu reușește să se desprindă de prezumția "epocilor și a sistemelor". Este ceea ce Karl Popper a numit istoricism, care, în practică, a condus la fixația pe rupturi și revoluții, considerate drept singurele metode ale schimbării adevărate, motiv pentru care au fost pierdute din vedere schimbările constante din realitatea vieții oamenilor obișnuiți, precum și schimbările structurale de mai mică anvergură ale societății.

Cuvîntul "revoluție" poate avea două semnificații: una este cea a schimbării în profunzime, de transformare a structurilor fundamentale ale societății, schimbare care necesită timp; a doua se referă la o schimbare rapidă, mai ales în sfera deținătorilor de putere, prin acțiuni de cele mai multe ori violente. Din acest punct de vedere, revoluția industrială a fost una socială, iar revoluția franceză a fost una politică. Revoluțiile așa-numite "socialiste" au metamorfozat o lume a abundenței pentru cei puțini într-una a lipsurilor pentru toți. Este introdus aici conceptul de "îndreptățire" (*entitlement*), definit și drept capacitate a oamenilor de a controla bunuri cu ajutorul mijloacelor legale pe care le pune la dispoziție societatea. Îndreptăcirile sînt mijloace de acces definite social, cu o anumită calitate normativă, în cadrul cărora își găsesc locul drepturile civile.

De ce apar însă aceste noțiuni? Dahrendorf consideră că problema conflictului social modern poate fi formulată mereu cu ajutorul conceptelor de "îndreptățire" și "ofertă". Ideea este departe de a fi nouă. În forme diferite, ea apare la Adam Smith, la Friedrich von Hayek, la Robert Heilbroner și la Karl Marx. Dahrendorf vine în completarea aces-

tora; el susține că teoria conflictelor de clasă și a incompatibilității dintre noile forme și vechile raporturi este compusă din două teorii. Piețele eșuează atunci cînd este vorba de schimbări ale îndreptăcirii, la fel ca și guvernele, în caz de creștere a ofertei, dar ar fi fals dacă le-am face responsabile pentru ceva ce nu pot să realizeze, prin chiar natura lor.

Relația de mai sus merită o discuție mult mai aprofundată, pe care o găsim în lucrarea lui Max Weber, *Economie și societate*. În ce măsură se presupune economia și politica? Ce presupuziții economice stau la baza libertății? Ce premise politice guvernează progresul economic? Acestea sînt numai cîteva din întrebările arzătoare în societățile în care se încearcă tranziția de la regimurile autoritare sau totalitare la societățile deschise sau, cu alte cuvinte, de la societățile care s-au vrut ale îndreptăcirii la societățile în care oferta și îndreptăcirile sînt în echilibru.

Legăturile culturale adînci pe care oamenii le transferă în diferite situații pentru a-și găsi drumul în lumea opțiunilor sînt denumite de către Dahrendorf *ligaturi*. În acest sens, pentru Tocqueville și Marx, modernitatea este în esență o ruptură cu ligaturile timpurilor precedente, care lasă în urmă un trecut idilic. Pentru Weber, prăbușirea formelor tradiționale înseamnă instaurarea "statului", a instituțiilor politice, așezate pe baze raționale, cu o administrație orientată după reguli stabilite rațional. Dar lumea îndreptăcirii și a ofertei nu poate subzista fără libertate, iar libertatea este adusă de statul constituțional, de economia de piață și de societatea civilă.

Libertatea nu este același lucru cu egalitatea. Autorul teoriei

contractului social, J.J. Rousseau, nota că este de preferat să ai o libertate zbuciumată decât o sclavie liniștită. Teoria contractului social deosebește între asociere și dominație, între cooperare și societate. Societate înseamnă dominație, iar dominația înseamnă inegalitate. Căutarea contractului social devine, în aceste condiții, căutarea unei cîm de puține ordini care este neapărat necesară. Rescrierea contractului social se produce prin intermediul conflictelor sociale.

Aceasta nu înseamnă că Marx avea dreptate cînd afirma că istoria societății de pînă acum este o istorie a conflictelor de clasă. Sursa conflictului de clasă se află în structurile de dominație care nu mai au calitatea absolută a ierarhiilor tradiționale, iar mobilul conflictelor de clasă sînt șansele de viață. Pînă în punctul în care însă șansele de îndreptățire se transformă în șanse de ofertă, conceptul central îl constituie drepturile civile, care conduc, în cele din urmă, cu necesitate internă, către societatea civilă mondială.

Drepturile civile și-au obținut însă forma modernă în cadrul statului național, ca izvor național al progresului pe drumul către o societate burgheză ce administrează în general dreptul. De acest statut sînt legate nu numai drepturi, ci și obligații civice, înțelese și ele necondiționate.

Istoria ultimilor două sute de ani a determinat o slăbire a statului civic, în special prin accentul pus pe autodeterminare și pe apartenența la o anumită națiune, ceea ce a condus la întărirea tendinței interne spre omogenitate a societăților omenești. Lupta pentru includerea sau excluderea orizontală a grupurilor nu poate fi însă descrisă drept conflict de clasă și tocmai tema acestei dispute o constituie drepturile civile.

Deosebirile politice calitative ale trecutului s-au transformat pe parcursul anilor în diferențe economice cantitative între oameni, care constituie la ora actuală una din cauzele esențiale ale conflictului social modern. Inegalitățile limitează participarea oamenilor cu mijloace sociale, economice și politice. Aceste inegalități pot fi limitate de către drepturile cetățenești fundamentale, alături de cele economice și politice, cît și de cele sociale.

Drepturile cetățenești dau naștere unui "haos creativ", cum este el numit de către Dahrendorf, al organizațiilor nonguvernamentale, instituții ce luptă împotriva acaparării de către stat. Este ceea ce se numește "societate civilă", caracterizată de o varietate de elemente, de autonomia organizațiilor și instituțiilor ce o compun, de un comportament uman politic, tolerant și nonviolent.

Dar, în interiorul oricărei societăți civile subzistă o potențială sursă de conflict și o tendință totalitară. Conflictul social modern a reușit, prin statul civic, creșterea economică și societatea civilă, să creeze cadrul în care aproape toate problemele cunoscute pot fi abordate. Acesta este motivul pentru care autori ca Francis Fukuyama vorbesc de "sfîrșitul istoriei", teză contestată însă de Dahrendorf în mai vechea sa lucrare *Reflecții asupra revoluției din Europa*. Trebuie să admitem că libertatea va fi mereu amenințată și că raționalul nu este real și nici nu va deveni în mod necesar real. Societatea civilă este supusă pericolelor anomiei, naționalismului și fundamentalismului (ca forme de contestare a modernității). De aceea este necesară crearea unei societăți civile care să administreze în mod general dreptul.

Convingerea grupurilor conducătoare că trebuie făcut ceva pentru cei care, fără drepturi sociale și politice, și-au pus viața în joc în cadrul războaielor secolului 20 provine tocmai din aceste atitudini ale oamenilor. Interesele grupurilor lipsite de drepturi și ale celor care reprezintă privilegiile existente se lovesc unele pe altele, dînd naștere la conflicte. Schimbarea politică are mai multe ingrediente: puterea care provine din mișcările sociale însoțită de o situație care s-a "cîmp" pentru schimbare. Se pune însă problema cine trebuie să fie agenții schimbării? Birocrații? Politicienii? Analizînd cazul Americii, Angliei și Germaniei, Dahrendorf concluzionează că nu există o cale regală către constituția libertății. Atît în structura instituțională, cît și în cultura politică, diferite țări au găsit drumuri diferite către libertate. Realitatea constituțională și birocratică trebuie să țină cont de istorie, cultură și alte condiții unice ale anumitor societăți, condiții ce cu greu pot fi transpuse de la un stat la altul.

Pentru unele state europene, drumul către libertate a trebuit să treacă însă pe lîngă tentația totalitarismului, fenomen caracteristic deceniilor dintre cele două războaie mondiale; primul război mondial nu l-a adus numai pe Lenin la putere, ci și pe Hitler și pe Mussolini. Totalitarismul este, conform Hannei Arendt, rezultatul înlocuirii structurilor sociale mai vechi și mai supuse prin "societăți de masă" lipsite de structură. Acestea ar aduce, în locul conflictului social modern, promisiunea "liniștii" din cadrul comunității, dar și frica de libertate și un sentiment accentuat al persecuției.

Astăzi se pune acut întrebarea dacă totalitarismul mai poa-

te apărea într-o țară în care a făcut deja ravagii. Răspunsul lui Dahrendorf este negativ. În momentul în care un regim totalitar și-a parcurs drumul distrugător, condițiile formării sale sînt înlăturate pentru totdeauna. Nu trebuie însă neglijată entropia care decurge din falsa legătură între democrație și birocratie.

Pornind de la teoriile lui Aron, Schumpeter și Weber, Dahrendorf se concentrează pe analiza economică a evoluției societății. Majoritatea societăților care au pornit tirziu pe drumul dezvoltării economice moderne se află pradă unor contradicții dureroase ale raportului dintre economie și politică. Prăbușirea tuturor formelor de socialism real din anul 1989 a pus în discuție problema raportului dintre modernizarea economică și cea politică. Problemele apărute se referă la posibilitățile de menținere a echilibrului dintre controlul politic, a cărui dezvoltare ar lăsa economia subdezvoltată, și cel economic, a cărui dezvoltare ar genera o clătinare a fundamentului politic. Ideea convergenței sistemelor la jumătatea drumului nu este nici plauzibilă, nici dezirabilă. La acestea trebuie adăugate condițiile sociale și culturale, precum și condițiile istorice.

Trebuie remarcat faptul că drepturile civile pentru toți într-o lume a șanselor de alegere din ce în ce mai diversificate și mai bogate sînt legate de conflictul social modern. Nu trebuie neglijate nici instituționalizarea și democratizarea luptei de clasă de pretutindeni, sub umbrela corporatismului. Numai că apare și riscul birocratiei și al închistării structurilor organizaționale, ceea ce confirmă în mare parte teoria lui Robert Michels despre "legea de fier a oligarhiei".

Anii '60-'70 pot fi definiți și prin apariția unei noi clase, cea

a "cetățenilor". Un capitol din istoria politică și socială, care a început cu o luptă de clasă și potențial revoluționar a dus, după cîteva momente critice și dureroase, la conflictele domolite sau instituționalizate de clasă. Din acestea iese la suprafață o dată: 1968, care despică lumea OECD în mai multe părți. În urma mișcărilor protestare din 1968, politica socială a fost avansată spre însărcinarea comunității în loc de inițiativă singulară. Dar numai puține țări au reușit să salveze prin testul anilor '70 măsurile introduse în "1968", de reglare de către stat și de redistribuire sistematică.

Rapoartele Clubului de la Roma vin și ele cu exagerările ajunse deja la ordinea zilei în acea perioadă în ceea ce privește noua ordine mondială și creșterea economică. Dahrendorf consideră că extrapolarea realizată de către aceste rapoarte nu este o metodă lămuritoare pentru a privi în viitorul mai îndepărtat, iar presupunerea că problemele se înrăutățesc exponențial și nu numai linear poate să sperie "sufletele mai simple", dar nu contribuie la soluționarea problemelor lor.

Anii '70 au însemnat și o perioadă a "democrației în criză". Cît despre statul paznic de noapte, care asigură dreptul și ordinea în vreme ce cetățenii dorm liniștiți, a devenit mai mult statul-infirmieră, care nu-și pierde nici o clipă cetățenii din ochi. Este ceea ce Michel Crozier numește "supraîncălcarea funcțiilor statului". Dar este greu de conceput că ar mai exista un drum înapoi, spre dulcea realitate social-democrată. Drumul înainte solicită reprecizarea conținutului drepturilor civile, al șanselor de viață și al libertății.

Dahrendorf își încheie lucrarea cu un capitol despre "noul conflict social". O analiză de pro-

funzime a istoriei ultimilor douăzeci de ani a țărilor OECD dezvăluie faptul că în societățile birocratice fusese ascuns mai mult spirit întreprinzător decît se putea presupune în anii '60 și '70. Exemple în acest sens le constituie thatcherismul pentru britanici și "verzii" pentru germani.

Tabloul Europei Occidentale la începutul anilor '90 este caracterizat printr-o dispoziție social-democrată predominantă, reprezentată de majoritatea partidelor politice, încercări de a scăpa marelui consens fie prin inovație și spirit antreprenorial, fie prin democrație fundamentală și stiluri de viață alternative; și trecerea blîndă de la orientarea predominantă spre ofertă din anii '80 la un simț mai puternic pentru îndreptări ale tuturor cetățenilor.

Aceasta este situația socio-economică și politică în care au fost aruncate acum și țările Europei Centrale și de Est prin revoluția din 1989. Ea a fost o revoluție dublă, în mod paradoxal apropiată de felul celei preconizate de teoria marxistă, întrucît a fost vorba în ea și de ofertă și de îndreptări.

S-a remarcat că această Europă mare, ce s-a regăsit după 1989, experimentează tendințe contradictorii. Un regim vechi cu structurile sale lasă loc unui spațiu public și după anii '80 rămîne o problemă tendința către rigiditate, amenințarea weberiană a carcaserii obedienței. În Est, dintr-o dată, întreaga politică este una constituțională, legată în mod concret de constituția libertății, cu noul contract al societății civile, în spatele căruia se află nostalgia după o politică normală. Pe de altă parte, în Vest, orice politică este normală; cu toate acestea, se ridică din nou întrebarea contractului social privind condițiile minimale pentru o

nouă ordine a libertății. Țările Europei răsăritene trebuie să facă față provocărilor considerabile aduse artizanilor construcției unui sistem democratic atât de către sistemul politic și construcția de instituții democratice, cât și de către sistemul economiei de piață. Aceasta ar facilita crearea unui spațiu pentru apariția asociațiilor, al organizațiilor nonguvernamentale, cu alte cuvinte, al societății civile. Societatea civilă, și chiar societatea civilă "mondială", este necesară pentru că politica libertății nu este un lux.

Dahrendorf își încheie lucrarea revenind asupra considerațiilor legate de revoluții și schimbare. Revoluțiile sînt momente dulci-amare ale istoriei, deoarece promisiunile lor extravagante nu pot fi ținute. Speranțele multor oameni sînt însă legate de revoluții. Chiar și conservatorii, atunci cînd recur la reforme strategice, se inspiră din revoluții. Este interesant sfatul autorului, desprins în urma analizei operelor unor economiști politici celebri, cum ar fi Keynes: "nepoții noștri" trebuie să știe că ofertele sînt șanse de viață incomplete dacă nu sînt dublate de îndreptățiri, iar șanselor de viață le aparține mereu elementul ligaturilor. Civilitatea și bunăstarea poporului sînt numai condiția pentru activitate și sens. Începută poetic, lucrarea sfîrșește optimist, susținînd că societățile civile moderne nu sînt un loc tocmai rău de trăit, atît timp cît ne menținem eșanul de ameliorare a lucrurilor.

Construită inițial ca o critică a ideilor marxiste referitoare la conflictul de clasă, teoria conflictului la Ralph Dahrendorf se constituie într-o pagină esențială a teoriei sociale contemporane. Observator atent și lucid al fenomenelor istorice, sociale, politice și economice ale ultimelor două se-

cole, Dahrendorf reușește să surprindă în cele mai mici amănunte schimbările derulate și consecințele acestora. Societățile în tranziție nu trebuie să privească conflictul ca pe un fenomen patologic, ci ca pe un generator de schimbare, schimbare absolut necesară societăților deschise. Lucrarea lui Ralph Dahrendorf, neglijată, am spune pe nedrept pînă acum de revistele de științe politice, se constituie într-un ghid pentru societatea românească care dorește schimbare și bunăstare.

Ana Valentina SUCIU

La vache qui pleure

De cîteva decenii bune, o dată cu expansiunea mass-media, reclama a invadat viața cotidiană. Ea a reușit să transforme orice în marfă: totul este de vînzare. Celebrul slogan cu care Dwight David Eisenhower a fost propulsat în 1953 spre fotoliul de președinte al Statelor Unite (*I like Ike*), de multă vreme obiect de studiu în universitățile americane și de aiurea, are o descendență uimitoare. Marketingul limitat odată la hamburgeri a cuprins apoi politicul și a invadat acum fiecare colțșor al vieții noastre. Nu e de mirare că am devenit mult mai cinici: cinic, spunea Oscar Wilde, este unul care știe prețul tuturor lucrurilor și valoarea nici unuia.

Aceste considerații mi-au fost sugerate de cartea * lui François Brune, transpusă recent în versiune românească la Editura TREI de către Costin Popescu. Tot

* François Brune, *Fericirea ca obligație. Eseu despre standardizarea prin publicitate*, traducere și prefață de Costin Popescu, București, 1997.

el semnează și o prefață, ea însăși un eseu remarcabil, care face un pic de ordine în modurile de percepere și tratare ale acestui domeniu, aici și acum.

François Brune este profesor de litere, adică un profesionist al umanioarelor, tagmă ce pare un pic prinsă la înghesuială în acest sfîrșit de mileniu devorat de informatică. François Brune – zice Costin Popescu – provine din tabăra celor ce condamnă publicitatea de pe poziții umaniste cu argumente împrumutate însă și din psihologie, filosofie sau sociologie. Rezultatul este o diatribă pătimașă contra publicitarilor:

"Marea masă a oamenilor e alienată: iată un fapt care se perpetuează și se agravează. Nu trebuie să ne aplecăm asupra ei și să o privim de sus: masa de oameni noi o alcătuim. Sîntem indivizii din metrou menținuți – din cauza afişelor publicitare – în stare de extravertire, într-o somnolență năucitoare, gata pentru orice condiționări. Sîntem indivizii obișnuți, de pe stradă, prinși în blocajul mental al semnalelor care ne împresoară, indivizii la care cîmpul conștiinței a fost înlocuit de cîmpul publicitar". (*Introducere*)

Eseistul francez nu crede, așadar, că oamenii se pot apăra singuri împotriva cîntecelor de sirenă ale profesioniștilor reclamei, nu crede că grupurile umane au resurse pentru a rezista acestui bombardament agresiv sau că dispun de autoreglaje care să le permită să spună scurt: *Assez, messieurs!* Eseistul nostru e pesimist. Atunci, la ce bun să mai scrii o asemenea carte? "Nu se va spune că nu ne-am împotrivit", sună profetic ultima frază a *Introducerii*. Cartea pare a fi provocat un scandal imens în Franța. Publicitarii au ieșit la bătaie, și pe bună dreptate. Anatema lansată de François

Brune vizează fundamentele profesiei lor și îi poate atinge serios la cifra de afaceri. Ce condamnă vehement eseu *Fericirea ca obligație?* Standardizarea simțirii, supralicitarea erotismului ieftin (corelat cu dizolvarea misterului sexualității, cale sigură spre nevroză), schematizarea gândirii, promiterea unor paradisuri de doi bani, bagatelizarea culturii și a marilor idei (ca și instituirea unei așa-zise culturi de masă, visul de aur al politicilor kaghebizante). Pe scurt, dresajul ideologic.

Împinși din spate de o producție de bunuri de consum halucinantă, publicitarii trebuie să țină piața "caldă" și, la nevoie, să creze și false trebuințe. Cu tenacitate, cu perfidie (crede Fr. Brune), nu de puține ori cu subtilitate, profesioniștii reclamei propun omului obișnuit, adică omului care nu scrie esuri și care nu face zilnic reflecții despre condiția proprie, o viețuire într-un dulce hedonism. Ei se biziuc, ca Freud, pe *Lustprinzip* și țin în jurul cumpărătorilor plasa cu ochiuri fine a ideologiei supraconsumului. Pericolul a fost sesizat cu vreo două decenii în urmă de către Herbert Marcuse (*One-Dimensional Man*) care credea chiar că tot ce e transcendent în existența umană e covîrșit în societatea industrială avansată de tehnologic și politic. Împreună, ele oferă indivizilor satisfacții nenumărate în sfera instinctelor, adormindu-le în acest fel orice tendință rațională de protest.

Publicitarii proclamă fericirea prin consum. Aceasta ar fi singura cale. Accesibilă oricui. Țintind un consumator ideal, ei modelează piața în funcție de un portret-robot minuțios alcătuit, încercînd să ne reducă pe toți la același numitor comun. Cheia succesului este întreținerea unei euforii epidermice care presupune însă un

marketing sîngeros, dacă nu chiar cinic. Cei inteligenți (de pildă, autorii reclamei pentru țigările Marlboro) țin pasul cu obsesiile societății. Celebrul cow-boy care-și aprinde țigara în sălbăticie are venerabila vîrstă de treizeci de ani. De obicei, o idee durează un sezon. Regula de aur a promovării unui produs are drept fundament alternanța savantă dintre *plăcere* și *frustrare*. Aici, televiziunea se transformă într-o armă diabolică. Ea stabilește și impune normele. Nu folosești ultimul tip de detergent? Nu ai cumpărat cămașa "inteligentă" care se calcă singură? Nu ai gustat bomboanele Raffaello? Foarte rău. Înseamnă că nu ești în rîndul lumii. Nu-i nimic. Și tu poți avea toate astea. Întinde mîna! Cornul Abundenței e deschis și pentru tine!

Această ideologie e sădită zilnic în mintea oamenilor – începînd de la vîrste fragede – prin intermediul Mamei TV. Ea îl "frăgezește" pe copil pentru ca să-l poată menține ulterior pe adult într-o stare de infantilism apatic. Apoi îl narcotizează cu tot soiul de "bobo", care de care mai sofisticate, și îl trage permanent către pieptul generos al societății de consum. Publicitarii au aflat sensul vieții: *trăim ca să consumăm* și nu invers. *Vive la vache qui rit! Tuez la vache qui pleure!*

În principiu, diagnosticul pus de François Brune societății de azi, infestată de publicitatea comercială ori electorală (în fond, politica e și ea un soi de vînzare de doctrine...), este corect. Pe alocuri, chiar cutremurător. Însă, din punctul în care cartea devine o profeție sumbră, situația se complică. Este limpede că profesorul francez a scris-o pentru a-și exorciza propriile spaimi. Circulă pe sub textura aprinsei demonstrații spaima secretă că partea de om

obișnuit care există în fiecare din noi, oricît am fi de sofisticăți, ne poate împinge oricînd în brațele Reclamei, noua Circe, creație "demoniacă" a mass media. François Brune seamănă, prin ricoșeu, cu nefericita aceea dintr-un film al lui Fellini, *Ginger și Fred*, silită să trăiască o vreme fără televizor. Fără emisiunea favorită. La sfîrșitul experienței, voluntara, deși primește un premiu consistent, este în pragul colapsului nervos.

Problema capătă deci o coloratură psihiatrică. Oare cum e mai bine? În starea de alienare semivoluntară sau în starea de vigilență perpetuă? Cine sîntem noi? "Sîntem – crede Fr. Brune – indivizii din fața televizorului, amorțiți, neatenți la mesajele care ne impregnează, indivizii care nu mai știu să întrerupă sunetul sau imaginea – pentru că a apăsa pe buton este un efort împotriva firii." Dar tot noi sîntem, aș adăuga, milioanele de oameni care simt nevoia să trăiască într-un fel de comunitate psihologică, în care "cotul" cald al aproapelui este aproape o garanție de securitate.

Diatriba lui François Brune merită toată stima. Ea nu răspunde însă unei întrebări fundamentale: nu cumva oamenii simpli (dacă or fi existînd...) găsesc voluptăți secrete în alienarea prin consum, iar degetul acuzator al profetului nu face altceva decît să le tulbure liniștea sufletească?

Las și eu, la rîndul meu, această chestiune spre rezolvare filosofilor din speța *bon viveur*, dependenți în egală măsură de mititeii picanți și de Heidegger, și eseistilor la modă, capabili să sondeze transcendentul prin ochiul stins al unui păstrăv pîrpălit la grătar.

Hanibal
STĂNCULESCU

ADAM MICHNIK
Scrisori din închisoare
și alte eseuri

traducerea și îngrijirea
ediției Adriana Babeti
și Mircea Mihăieș, cu o
prefață de Vladimir
Tismăneanu

Iași, Polirom, Colecția "Idei
contemporane",
pag. 260

După ce, ani de zile, edituri importante au ezitat să publice cărțile lui Adam Michnik sau ale altor mari dizidenți polonezi, cehi, maghiari, sovietici, iată că neobosită editură Polirom, din Iași, încalcă acest tabu. Cine îl citește pe Michnik își dă seama ce distanță enormă a existat între elitele intelectuale poloneze și cele de la noi. Marele său curaj de a înfrunta represiunea totalitară, rezistența în fața șantajelor, compromisurilor, colaboraționismului nu sînt întrecute decît de o superbă inteligență. Cine îl citește pe Michnik își dă seama de enormul impact al ideilor în istorie, precum și de faptul că, în ultimă instanță, cei care au cîștigat războiul împotriva nomenclaturii și securității comuniste, cei care au provocat undele seismice care au dus la prăbușirea acestui modern Leviathan totalitar au fost intelectualii.

Spre disperarea multor eroi autohtoni de după

război, surpriza este că Adam Michnik reprezintă stînga democratică, noncomunistă, cea care a avut subtilitatea și tăria morală de a se alia cu Biserica Catolică Poloneză.

PHILIPPE ARIÈS
Timpul istoriei

traducere de
Răzvan Junescu

București, Editura Meridiane,
colecția "Biblioteca de artă",
seria Arte. Civilizații.
Mentalități", 1997, pag. 286

Publicată în 1954, în Franța, și redescoperită în 1986, cartea lui Ariès surprinde prin prospețimea și ineditul ideilor. Nici nu este de mirare, întrucît, în 1958, Fernand Braudel scrie despre ea că insistă "asupra importanței schimbării de cadru, a surprizei în explicarea istorică: vă ciocniți, în secolul al XVI-lea, de un lucru straniu, straniu pentru voi, oameni ai secolului al XX-lea. De ce această diferență?".

De fapt, Philippe Ariès abordează diferitele modalități de a scrie istoria (conserve, marxistă, "științifică", existențială. Pînă la urmă, autorul scrie că "istoria, oricare ar fi ea, reprezintă întotdeauna conștientizarea a ceea ce este unic și particular și a diferențelor între mai multe particu-

larități. Diferențele pot fi situate în timp: momentele succesive ale istoriei aflate în opoziție unele față de altele. Este ceea ce am numit istoria totală și masivă".

MICHAEL CRAWFORD
Reforma republicană

traducere și cuvînt înainte
de Mihai Gramatopol

București, Editura Meridiane,
1997, pag. 216

Apărută cu sprijinul Guvernului României prin intermediul Ministerului Culturii, cartea profesorului M.H. Crawford, de la University College din Londra, oferă o frescă vie a societății romane din perioada republicană. Ea prezintă într-un mod nou și nuanțat o perioadă mai puțin cunoscută sau tratată în special segmentizat. Interesantă ar fi și abordarea de către autor a unor evenimente ce au legătură directă cu istoria noastră națională, cum ar fi amănuntele legate de amestecul lui Burebista în războiul civil dintre Caesar și Pompei. Cartea oferă cititorului român un subiect de reflexie vizavi de nașterea și decăderea republicii romane (utile, poate, și pentru alte cazuri) și asupra modului în care o civilizație care a jucat un rol în istoria omenirii se poate prăbuși.

PHILIPPE ARIÈS
GEORGES DUBY

(coordonatori)

Istoria vieții private.
De la Revoluția
Franceză la Primul
Război Mondial

traducere de
Narcis Zărnescu

București, Editura Meridiane,
1997, vol. VII și VIII, pag. 320
(vol. I), 302 (vol. II)

Editura Meridiane continuă traducerea acestei excepționale cronici a vieții private, carte finanțată de Guvernul României, prin Ministerul Culturii.

După cum arată Michelle Perrot, într-o introducere la noul set de volume, întreprinderea aceasta colectivă vizează abordarea unui alt tip de istorie decît cel al statelor, economiilor și societăților

Bogatul sumar cuprinde capitole despre familie și funcțiile ei, "figuri și roluri" (tatăl, căsătoria și mariajul, părinți și copii, frați și surori, relații parentelare, vecini și servitori), "riturile vieții burgheze private" ("meșele", vizitele, seratele, sărbătorile anuale, căsătoria), "drama și conflictele familiale", "marginalii: celibatari și solitari", "moduri de a locui", "spații private", "secretul individului", "relație intimă sau plăcerile schimbului", "strigăte și șușoteli".

Summary

2. Editorial	Dan Oprescu	What Contract? Which Romania?
4. Contract with Romania	Rodica Chelaru	Between ambitions and fulfilment
7.	Vladimir Pasti	Evolution of power structures within CDR
10.	Dan Pavel	Contract with Europe
14.	Emil Boc	Ordinances of the Ciorbea Cabinet – necessity and constitutionality
18.	Sorin Ioniță	Defending Cabinet against Contract with Romania
21. Interview	Arend Lijphart <i>in a dialogue with</i> Dan Pavel	Theory of Democracy is a knowledge with a practical character
25. Civil Society	Daniel Săulean	Philanthropy and associationalism at Romaniens
32. Anatomy of communism	Document	The Session of the Political Bureau of the CC of the RWP, November 29, 1961
34. Up-to-Date	Alexandru Gurău	Reform and social protests
38. International Politics	Armand Goșu	Competition for oil around Caspian Sea
44.	Cosmin Popa	Russia and Iran – toward a new partnership?
48. File Sfera Politicii	Adrian Marino	Censorship in Romania. Historical sketch (III)
53. Debats	Iulius Rostaș	Challenges of democracy
55. Political Science Journals	Andra Lăzăroiu	Commentaire and Politique étrangère
57. Book reviews	Cristina Petrescu	Adam Michnik, <i>Scrisori din închisoare și alte eseuri</i>
	Oana V. Suciu	Ralph Dahrendorf, <i>Conflictul social modern. Eseu despre politica libertății</i>
	H. Stănculescu	François Brune, <i>Fericirea ca obligație. Eseu despre standardizarea prin publicitate</i>